юр. сл.

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО

СУДОВА ПРАКТИКА у ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Науково-практичний юридичний журнал

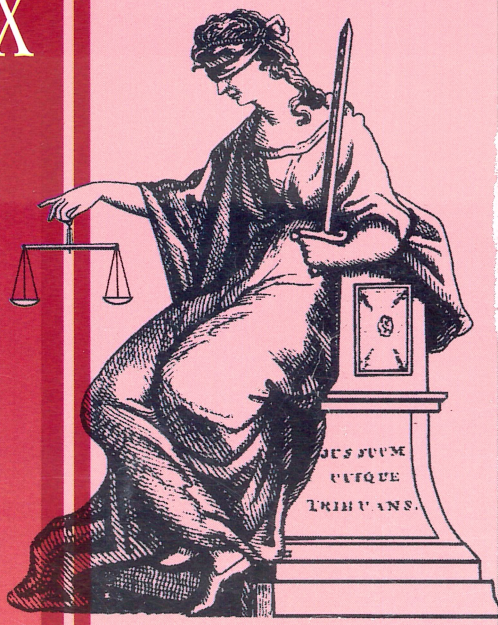

випуск

3
2009

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО • СУДОВА ПРАКТИКА у ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ 3.2009

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ КОНВЕ

Видавничий Дім «Ін Юре»
пропонує:

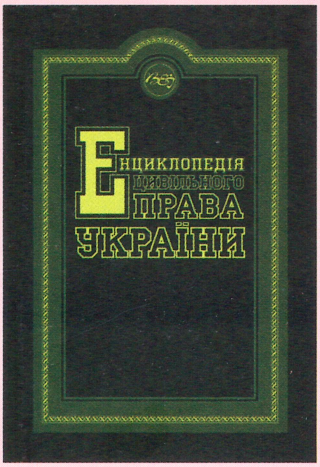

Енциклопедія цивільного права України

Відп. ред. доктор юридичних наук, професор, академік АПрН України
Я. М. Шевченко

Рік видання – 2009

Обкладинка – тверда

Кількість сторінок – 952 с.

В «Енциклопедії цивільного права України» досліджуються проблеми цивільного права і законодавства України, висвітлюються нові досягнення цивільно-правової науки. У зв'язку з організацією нового українського суспільства розглядаються загальнотеоретичні проблеми, проблеми співвідношення цивільного і господарського права, права власності, права інтелектуальної власності. Поданий матеріал відповідає Цивільному кодексу України. Енциклопедія висвітлює питання правового регулювання економіки, захисту прав людини, проблеми цивільно-правової відповідальності; розглядає інститути права інтелектуальної власності, судову практику, практику застосування міжнародного приватного права тощо.

Розраховано на широкі кола юридичної громадськості, науковців, викладачів вищих закладів освіти, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, правоохоронних органів, юристів-практиків, студентів і аспірантів, а також усіх, хто цікавиться проблемами сучасного правознавства, державотворення і правотворення.

Видання можна замовити за адресою:
Видавничий Дім «Ін Юре»
01004, м. Київ, вул. Терещенківська, 4б
Тел.: (044) 537-51-20, 537-51-21
Електронна пошта: sales@inyure.kiev.ua,
http://shop.inyure.kiev.ua

Науково-практичний юридичний журнал

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО

СУДОВА ПРАКТИКА у ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

3(13).2009

Журнал засновано у січні 2006 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 10847

Видається щоквартально

Видавець:
«Видавничий Дім «Ін Юре»

Голова редакційної ради —
Ярема Анатолій Григорович

Адреса редакції:
01004, м. Київ
вул. Терещенківська, 4б
Тел.: 234-69-72

Передплатний індекс
УДППЗ «Укрпошта» **94961**

Редакційна рада

Ярема А. Г., заступник Голови Верховного Суду України, заслужений юрист України

Гуменюк В. І., суддя Верховного Суду України, заступник голови Ради суддів України, заслужений юрист України

Давиденко Г. І., суддя Верховного Суду України у відставці, заслужений юрист України

Сидорова Л. В., радник заступника Голови Верховного Суду України, головний редактор

Романенко Т. А., помічник заступника Голови Верховного Суду України, відповідальний секретар

Тексти судових рішень друкуються з незначними редакційними правками.
Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється з письмового дозволу голови редакційної ради з обов'язковим посиланням на джерело

© ТОВ «Видавничий Дім «Ін Юре»

Зміст

I. СПОРИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З ПРАВОЧИНІВ ТА ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ 3

II. СПРАВИ ПРО ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ 20

III. СПРАВИ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ 40

IV. СІМЕЙНІ СПОРИ 56

V. ТРУДОВІ СПОРИ 74

VI. ЖИТЛОВІ СПОРИ 89

VII. СПАДКОВІ СПОРИ 99

VIII. ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, РОЗМЕЖУВАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ СУДОЧИНСТВА 113

Список скорочень 131

Редагування і коректура: *Г. Трач.*
Комп'ютерна верстка *Т. Михайленко.* Обкладинка художника *В. Жиборовського.*

Підп. до друку 03.11.2009. Формат 70х100 $^{1}/_{16}$. Папір офс. Друк офс. Ум. друк. арк. 10,7
Обл.-вид. арк. 10,1. Зам. № 9-1135

ТОВ «Видавничий Дім «Ін Юре»
Україна, 01004, м. Київ, вул. Терещенківська, 4б. Тел.: (044) 234-69-72
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції, серія ДК № 2191 від 20.05.2005

Віддруковано у **ЗАТ «ВІПОЛ»**
Україна, 03151, м. Київ, вул. Волинська, 60
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції, серія ДК № 752 від 27.12.2001

І. СПОРИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ З ПРАВОЧИНІВ ТА ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Згідно зі ст. 151 ЦК УРСР в силу зобов'язання одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої особи (кредитора) певну дію, як-от: передати майно, виконати роботу, сплатити гроші та інше або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Зобов'язання виникають з договору або інших підстав, зазначених у ст. 4 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 153 ЦК УРСР договір вважається укладеним, коли між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди за всіма істотними умовами.

Істотними є ті умови договору, які визнані такими за законом або необхідні для договорів даного виду, а також всі ті умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін повинно бути досягнуто згоди.

За вимогами статей 201, 202 ЦК УРСР перевід боржником свого боргу на іншу особу допускається лише за згодою кредитора, за угодою між попереднім і новим боржником, укладеною в письмовій формі.

Статтею 223 ЦК УРСР передбачено, що зобов'язання припиняються смертю боржника, якщо не може бути проведене без особистої участі боржника

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 травня 2009 р.

(витяг)

У січні 2003 р. Комерційний банк «Княжий» (далі — КБ) звернувся до суду з позовом до Г.Е. про стягнення суми боргу за кредитними договорами.

Зазначав, що між Рівненською філією КБ та Г.Н. були укладені кредитні договори від 1 листопада 1996 р. № 716910, від 11 січня 1997 р. № 716004, від 14 лютого 1997 р. № 716606, від 12 березня 1997 р. № 716208, від 17 квітня 1997 р. № 716512.

У зв'язку зі смертю Г.Н. 2 вересня 1998 р. були укладені угоди про внесення змін і доповнень до зазначених кредитних договорів, відповідно до яких новим позичальником за цими договорами став Г.Е.

Оскільки відповідач ухиляється від виконання своїх зобов'язань, КБ просив стягнути з останнього як зі сторони кредитних договорів, а не як зі спадкоємця суму

боргу за кредитними договорами та проценти за користування кредитами, а загалом — 365 413 грн 20 коп.

Заперечуючи проти позову, Г.Е. звернувся до суду із зустрічним позовом про визнання угод про внесення змін і доповнень до кредитних договорів, укладених 2 вересня 1998 р., недійсними.

Позовні вимоги обґрунтовував тим, що, підписуючи оскаржувані угоди, він діяв унаслідок помилки, оскільки не мав жодної інформації щодо розміру кредитів, отриманих дружиною Г.Н., та нарахованих процентів за користування кредитними коштами. Таких відомостей не містили ні заява про переведення прав і обов'язків боржника на нього, ні самі угоди. На час укладання оскаржуваних угод КБ було достовірно відомо, що Г.Н. 9 серпня 1997 р. померла й відповідно її зобов'язання за кредитними договорами припинилися, а з іншими особами могли виникнути тільки правовідносини, які регулюються спадковим правом. Оскаржувані угоди за своїм змістом не змінили жодного пункту істотних умов кредитних договорів, що свідчило б про встановлення нових прав та обов'язків між новими сторонами, фактично за своєю юридичною природою є угодами про перевід боргу, а не кредитними договорами.

Посилаючись на те, що жодної суми від кредитора не отримав, а також на те, що угоди про перевід боргу на нього не відповідають вимогам закону, Г.Е. просив визнати їх недійсними.

Рішенням Рівненського міського суду від 21 квітня 2008 р. у задоволенні первісного позову відмовлено, зустрічний позов задоволено: визнано недійсними угоди, укладені між КБ та Г.Е. 2 вересня 1998 р., про внесення змін та доповнень до кредитних договорів від 1 листопада 1996 р. № 716910, від 11 січня 1997 р. № 716004, від 14 лютого 1997 р. № 716606, від 12 березня 1997 р. № 716208, від 17 квітня 1997 р. № 716512.

Рішенням апеляційного суду Рівненської області від 21 квітня 2008 р. зазначене рішення суду скасоване й ухвалено у справі нове рішення, яким первісний позов задоволено: стягнуто з Г.Е. на користь КБ 365 413 грн 20 коп. боргу за кредитним договором; у задоволенні зустрічного позову відмовлено.

У касаційній скарзі Г.Е. просить рішення апеляційного суду скасувати, посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Згідно зі ст. 151 ЦК УРСР в силу зобов'язання одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої особи (кредитора) певну дію, як-от: передати майно, виконати роботу, сплатити гроші та інше або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку.

Зобов'язання виникають з договору або інших підстав, зазначених у ст. 4 цього Кодексу.

Відповідно до ст. 153 ЦК УРСР договір вважається укладеним, коли між сторонами в потрібній у належних випадках формі досягнуто згоди за всіма істотними умовами.

Істотними є ті умови договору, які визнані такими за законом або необхідні для договорів даного виду, а також всі ті умови, щодо яких за заявою однієї зі сторін повинно бути досягнуто згоди.

За вимогами статей 201, 202 ЦК УРСР перевід боржником свого боргу на іншу особу допускається лише за згодою кредитора, за угодою між попереднім і новим боржником, укладеною в письмовій формі.

Статтею 223 ЦК УРСР передбачено, що зобов'язання припиняються смертю боржника, якщо не може бути проведено без особистої участі боржника.

Згідно з вимогами ст. 556 ЦК УРСР спадкоємець, який прийняв спадщину, відповідає за боргами спадкодавця в межах дійсної вартості успадкованого майна.

Судом установлено, що між КБ в особі Ровенської філії та Г.Н. були укладені кредитні договори: від 1 листопада 1996 р. № 716910 про надання кредиту в сумі 131 350 грн до 1 листопада 2003 р., від 11 січня 1997 р. № 716004 про надання кредиту в сумі 56 790 грн до 11 січня 2003 р., від 14 лютого 1997 р. № 716606 про надання кредиту в сумі 57 000 грн до 17 лютого 2003 р., від 12 березня 1997 р. № 716208 про надання кредиту в сумі 9 129 грн 80 коп. до 12 березня 2003 р., від 17 квітня 1997 р. № 716512 про надання кредиту в сумі 27 582 грн 50 коп. до 17 квітня 2003 р.

9 серпня 1997 р. Г.Н. померла.

6 лютого 1998 р. Г.Е. подав до нотаріальної контори заяву про відмову від спадщини, яка залишилася після смерті дружини Г.Н., свідоцтво про право на спадщину він не отримував.

2 вересня 1998 р. між КБ в особі Рівненської філії та Г.Е. були укладені угоди про внесення змін і доповнень до кредитних договорів, за змістом яких сторони виклали преамбули зазначених договорів у новій редакції, указавши клієнтом за договорами Г.Е. замість Г.Н., яка була зазначена клієнтом в основних договорах.

Ухвалюючи рішення й відмовляючи в задоволенні первісного позову та задовольняючи зустрічні позовні вимоги Г.Е., суд першої інстанції керувався тим, що останній спадщини після смерті дружини не прийняв, свідоцтва про право на спадщину не отримував, а тому не може бути відповідальним за борги спадкодавця; переоформлення (перевід боргу) 2 вересня 1998 р. сторонами у справі боргових зобов'язань із Г.Н. на Г.Е. є недійсним, оскільки на час укладання угод правоздатність Г.Н. була припинена у зв'язку з її смертю, а тому вона не могла бути стороною угоди про перевід боргу.

Крім того, укладені 2 вересня 1998 р. між сторонами у справі угоди про внесення змін і доповнень до кредитних договорів не відповідають вимогам закону, зокрема не містять підстав для висновку про встановлення між сторонами правових зобов'язань, оскільки зазначені угоди за своїм змістом не змінили жодного пункту істотних умов кредитних договорів, крім преамбули, будь-яких додаткових угод, які б визначали дійсні права й обов'язки сторін між КБ та Г.Е., не укладалося.

Такий висновок суду першої інстанції є обґрунтованим, під час встановлення зазначених фактів судом не було порушено норм цивільного процесуального законодавства і правильно застосовано норми матеріального права.

Безпідставно скасувавши законне й обґрунтоване рішення суду першої інстанції, апеляційний суд припустився помилки в застосуванні процесуального та матеріального закону; не навів достатніх мотивів, за якими вважає неправильними висновки суду; належним чином не обґрунтовував висновок про наявність підстав для задоволення позову КБ та відсутність підстав для задоволення зустрічного позову Г.Е.

Ураховуючи наведене, керуючись статтями 336, 339 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Г.Е. задовольнила.

Рішення апеляційного суду Рівненської області від 3 липня 2008 р. скасувала, рішення Рівненського міського суду від 21 квітня 2007 р. залишила без змін.

Відповідно до ч. 1 ст. 232 ЦК правочин, який вчинено внаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною, визнається судом недійсним.

За змістом зазначеної норми закону необхідними ознаками правочину, вчиненого у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою, є:

1) наявність умисного зговору між представником потерпілої сторони правочину і другої сторони з метою отримання власної або обопільної вигоди;

2) виникнення негативних наслідків для довірителя та незгода його з такими наслідками;

3) дії представника здійснювалися в межах наданих йому повноважень

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 травня 2009 р.

(витяг)

У листопаді 2006 р. В. звернувся до суду з позовом до К. і М., треті особи: приватний нотаріус Дніпропетровського міського нотаріального округу С. та приватний нотаріус Дніпропетровського районного нотаріального округу Т., — про визнання правочинів недійсними, відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

В. зазначав, що він та його дружина О. проживали в належному йому будинку. Їхня дочка проживає далеко від них, і вони вирішили придбати квартиру для неї. Оскільки він погано бачить, усіма питаннями придбання квартири для дочки займалася дружина. В серпні 2006 р. дружина повідомила його про те, що вона придбала квартиру для дочки і 17 вересня 2006 р. вони переїхали в цю квартиру для тимчасового проживання. 23 вересня 2006 р. дружина померла. Після її смерті він довідався, що належний йому будинок К., діючи від його імені на підставі довіреності, продав М.

Посилаючись на те, що наміру продавати будинок він не мав, довіреності К. не давав, а довіреність від його імені вчинено й договір купівлі-продажу будинку укладено в результаті зловмисної домовленості його дружини О. з К. і М., позивач просив визнати довіреність та договір купівлі-продажу недійсними та стягнути з

відповідачів на його користь 50 000 грн на відшкодування матеріальної та 100 000 грн моральної шкоди.

Рішенням Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 25 квітня 2007 р. позов задоволено частково, ухвалено визнати недійсними довіреність від 29 серпня 2006 р. від імені П. на ім'я К. і договір купівлі-продажу жилого будинку; зобов'язати М. повернути П. майно, одержане за цим договором; стягнути солідарно з М. і К. на користь П. 1 000 грн на відшкодування моральної шкоди; в задоволенні решти вимог відмовлено.

Ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 26 грудня 2007 р. зазначене рішення суду першої інстанції в частині відмови в задоволенні позову про відшкодування матеріальної шкоди скасовано та справу в цій частині направлено на новий розгляд до суду першої інстанції. В іншій частині рішення суду залишено без змін.

Ухвалою Верховного Суду України від 16 травня 2008 р. відмовлено М. у відкритті касаційного провадження у справі за зазначеним позовом.

М. звернувся до Верховного Суду України зі скаргою у зв'язку з винятковими обставинами на рішення судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій, посилаючись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції одного і того самого положення закону; просив скасувати зазначені судові рішення та ухвалити нове рішення, яким відмовити у задоволенні позову.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що скарга підлягає частковому задоволенню.

Відповідно до ч. 1 ст. 232 ЦК правочин, який вчинено внаслідок зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною, визнається судом недійсним.

За змістом зазначеної норми закону необхідними ознаками правочину, вчиненого у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою, є:

1) наявність умисного зговору між представником потерпілої сторони правочину і другої сторони з метою отримання власної або обопільної вигоди;

2) виникнення негативних наслідків для довірителя та незгода його з такими наслідками;

3) дії представника здійснювалися в межах наданих йому повноважень.

Таку правову позицію висловив Верховний Суд України в п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику про визнання угод недійсними» від 28 квітня 1978 р. № 3, яка відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. № 3018-III є роз'ясненням судам загальної юрисдикції з питань застосування законодавства. Аналогічна позиція висловлена і в частинах 3, 7 п. 13 роз'яснень президії Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними» від 12 березня 1999 р. № 02-5/11.

Саме на це, як на приклади неоднакового застосування судом касаційної інстанції одного і того самого положення закону, і посилався в своїй скарзі М.

Судом установлено, що 29 серпня 2006 р. К., який діяв від імені позивача П. на підставі довіреності, посвідченої в той же день приватним нотаріусом Дніпропет-

ровського міського нотаріального округу С., було укладено договір купівлі-продажу належного П. на праві власності будинку, який придбав М.

Також судом установлено, що наміру продавати будинок позивач не мав, довіреності з правом продажу будинку К. не давав і відчуження будинку відбулося всупереч його волі.

Установивши такі обставини, суд не взяв до уваги зазначених вище правових позицій судів касаційної інстанції та не врахував, що для визнання недійсним правочину як такого, що вчинений у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою, необхідною умовою є вчинення представником таких дій з метою отримання власної або обопільної вигоди, на шкоду довірителю та в межах наданих йому довірителем повноважень.

Як установив суд, П. повноваженнями щодо продажу будинку К. не наділяв і той вчинив такий продаж за відсутності необхідних для цього повноважень, що унеможливлює визнання такого договору недійсним на підставах, передбачених ст. 232 ЦК.

Також не встановив суд, чи переслідував К. мету отримання власної вигоди в результаті таких своїх дій, що теж є обов'язковою умовою визнання договору недійсним на підставах, передбачених ст. 232 ЦК.

Крім того, на що також вказується в скарзі у зв'язку в винятковими обставинами, справу розглянуто судом першої інстанції з порушенням правил виключної підсудності, оскільки відповідно до ч. 1 ст. 114 ЦПК позови, що виникають з приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна, а спірний будинок, як установлено судом, знаходиться в селищі поза межами територіальної підсудності Індустріального районного суду м. Дніпропетровська, який розглянув справу.

Розгляд справи з порушенням правил виключної підсудності згідно з п. 6 ч. 1 ст. 311 ЦПК є підставою для обов'язкового скасування рішення суду і передачі справи на новий розгляд. Таку правову позицію Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України як суд касаційної інстанції висловлювала неодноразово, зокрема в ухвалах Верховного Суду України від 4 квітня 2007 р., 24 жовтня 2007 р., 30 січня 2008 р., на які на обґрунтування своїх доводів посилався в скарзі у зв'язку з винятковими обставинами М.

Суд касаційної інстанції, перевіряючи зазначені вище рішення в касаційному порядку, на зазначене уваги не звернув та помилково залишив їх у силі, допустивши неоднакове застосування одного і того самого положення закону, що відповідно до п. 1 ст. 354, п. 2 ч. 1 ст. 358 ЦПК є підставою для скасування ухвалених у справі судових рішень та передачі справи на новий розгляд до суду першої інстанції за місцезнаходженням спірного будинку.

Таким чином, ухвалені у справі судові рішення слід скасувати і передати справу на новий розгляд до Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області.

Керуючись п. 1 ст. 354, п. 2 ч. 1 ст. 358, ст. 359 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України скаргу у зв'язку з винятковими обставинами М. задовольнила частково. Рішення Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 25 квітня 2007 р., ухвали Апеляційного суду Дніпропетровської області від 26 грудня 2007 р. і Верховного Суду України від 16 травня 2008 р. скасувала та передала справу на новий розгляд до Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області.

Пункт 3 ч. 2 ст. 11 ЦК однією з підстав виникнення обов'язків встановлює завдання майнової та моральної шкоди іншій особі, в тому числі завданої злочином. Якщо обов'язок зводиться до сплати грошей, то він стає грошовим зобов'язанням.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 509 ЦК зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання виникають з підстав, встановлених ст. 11 цього Кодексу.

Статтею 625 ЦК установлено, що боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлено договором або законом

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 червня 2009 р.

(витяг)

У вересні 2007 р. Б. звернувся до суду з позовом до С. про стягнення боргу з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми.

Позивач зазначав, що вироком Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 22 квітня 2002 р. С. визнано винною у вчиненні шахрайства щодо нього та засуджено за частинами 2 та 3 ст. 190 КК. Цим самим вироком постановлено стягнути з неї на його користь 6 566 грн на відшкодування матеріальної та 3 000 грн моральної шкоди.

Посилаючись на те, що зобов'язання перед ним з відшкодування шкоди С. до сих пір не виконано, позивач на підставах, передбачених ст. 625 ЦК, просив стягнути з неї різницю між сумою боргу з урахуванням установленого індексу інфляції за весь час прострочення та сумою боргу, а також 3 % річних від простроченої суми.

Рішенням Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 7 листопада 2008 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Запорізької області від 29 січня 2009 р., у задоволенні позову відмовлено.

У касаційній скарзі Б., посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, просив скасувати оскаржувані судові рішення й ухвалити нове рішення про задоволення позову.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені в скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню.

Ухвалюючи рішення про відмову в позові, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, керувався тим, що зобов'язання С. перед позивачем щодо відшкодування шкоди виникло з вироку в кримінальній справі, а не з акта цивільного законодавства, воно підлягає виконанню в порядку, передбаченим Законом України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV, відтак, положення ст. 625 ЦК, які встановлюють відповідальність за порушення грошового зобов'язання, на спірні відносини не поширюються.

Однак з таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до частин 1, 2 ст. 509 ЦК зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання виникають на підставах, встановлених ст. 11 цього Кодексу.

Пункт 3 ч. 2 ст. 11 ЦК однією з підстав виникнення обов'язків встановлює завдання майнової та моральної шкоди іншій особі.

Судом установлено, що вироком Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 22 квітня 2002 р. із С. постановлено стягнути на користь Б. 6 566 грн на відшкодування матеріальної та 3 000 грн моральної шкоди.

Обов'язок відшкодувати шкоду зводиться до сплати грошей, відтак, є грошовим зобов'язанням.

Статтею 625 ЦК установлено, що боржник не звільняється від відповідальності за неможливість виконання ним грошового зобов'язання. Боржник, який прострочив виконання грошового зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3 % річних від простроченої суми, якщо інший розмір процентів не встановлено договором або законом.

Суд на зазначене уваги не звернув та помилково вважав, що спірні правовідносини не регулюються зазначеною нормою матеріального закону.

Крім того, суд не з'ясував причини невиконання вироку суду в частині вирішення цивільного позову та не встановив, чи не відбулося це з вини державного виконавця, що є підставою для відповідальності держави (ст. 1174 ЦК, ч. 2 ст. 86 Закону України «Про виконавче провадження»).

Таким чином, судом допущено порушення норм процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи і відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК є підставою для скасування судового рішення та передачі справи на новий розгляд. Оскільки зазначене порушення було допущено судом першої інстанції і не було усунено апеляційним судом, справу слід передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Б. задовольнила частково. Рішення Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 7 листопада 2008 р. та ухвалу Апеляційного суду Запорізької області від 29 січня 2009 р. скасувала та передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до ч. 2 ст. 608 ЦК, ч. 2 ст. 755 ЦК зобов'язання, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора, в тому числі за договором довічного утримання (догляду), припиняється зі смертю кредитора

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 травня 2009 р.

(витяг)

У лютому 2008 р. Д. звернулася до суду з уточненим згодом позовом до К. про визнання частково недійсним договору довічного утримання та розірвання іншої його частини.

Позивачка зазначала, що їй з чоловіком О. на праві спільної сумісної власності належала квартира. 19 липня 2004 р. вони з чоловіком уклали договір довічного утримання з К., за яким передали останній у власність зазначену квартиру, взамін чого та зобов'язалася надавати їм з чоловіком довічне утримання, матеріальне забезпечення, доглядати та надавати необхідну допомогу. 22 серпня 2004 р. О. помер.

Посилаючись на те, що відповідачка фактично не виконувала своїх зобов'язань за договором, позивачка просила визнати частину договору довічного утримання між чоловіком і відповідачкою фіктивним та розірвати договір у частині укладення його нею, позивачкою, з відповідачкою.

Рішенням Кіровського районного суду м. Донецька від 5 грудня 2008 р. позов задоволено частково, ухвалено договір довічного утримання між Д. і К. розірвати та визнати за Д. право власності на $^1/_2$ частку спірної квартири. У задоволенні позову в іншій частині відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду Донецької області від 2 лютого 2009 р. зазначене рішення суду першої інстанції змінено. Розірвано в повному обсязі договір довічного утримання, укладений Д. та О. з К. В іншій частині рішення залишено без змін.

У касаційній скарзі К., посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, просила скасувати рішення апеляційного суду й ухвалити нове рішення, яким у задоволенні позовних вимог відмовити.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені в скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню.

Відповідно до ст. 214 ЦПК під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін випливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Ухвалюючи рішення про розірвання укладеного сторонами договору довічного утримання, суд першої інстанції керувався установленим ним фактом невиконання К. узятих на себе зобов'язань за цим договором. Відмовляючи в задоволенні позову про визнання недійсним договору довічного утримання, укладеного між відповідачкою та чоловіком позивачки, суд керувався недоведеністю його фіктивності.

Змінюючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи рішення про розірвання договору довічного утримання, укладеного позивачкою та її чоловіком з однієї сторони та відповідачкою — з іншої, повністю, апеляційний суд зазначив, що предмет зобов'язання є неподільним, відтак, у зв'язку з невиконанням відповідачкою своїх зобов'язань за договором його слід розірвати повністю.

Однак погодитися з таким висновком апеляційного суду не можна.

Відповідно до ч. 2 ст. 608 ЦК зобов'язання припиняється зі смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язаним з особою кредитора.

Судом установлено, що 19 липня 2004 р. Д. та О. уклали з К. договір довічного утримання, за яким передали їй у власність належну їм на праві спільної сумісної власності квартиру, а К. зобов'язалася довічно надавати Д. та О. матеріальне забезпечення, доглядати, надавати необхідну допомогу. Такі зобов'язання набувача за договором довічного утримання є нерозривно пов'язаними з особами відчужувачів квартири за цим договором.

22 серпня 2004 р. О. помер.

Оскільки зобов'язання відповідачки за зазначеним договором були нерозривно пов'язаними з особою О., її зобов'язання за зазначеним договором у зв'язку з його смертю припинилися.

За таких обставин апеляційний суд помилково вважав за необхідне повністю розірвати укладений зазначеним подружжям договір довічного утримання.

Таким чином, апеляційним судом помилково скасовано судове рішення, ухвалене згідно із законом, що відповідно до ст. 339 ЦПК є підставою для скасування рішення апеляційного суду та залишення в силі рішення суду першої інстанції.

Керуючись п. 3 ч. 1 ст. 336, ст. 339, п. 4 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу К. задовольнила частково. Рішення Апеляційного суду Донецької області від 2 лютого 2009 р. скасувала та залишила в силі рішення Кіровського районного суду м. Донецька від 5 грудня 2008 р.

Згідно з ч. 1 ст. 638 ЦК договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Істотними є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог цього Закону.

Статтею 17 цього Закону визначено, що правила страхування розробляються страховиком для кожного виду страхування окремо і підлягають реєстрації у відповідному органі під час видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування.

Право на страхові виплати за договором страхування виникає у страхувальника за умови дотримання ним положень таких правил та умов договору

Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 липня 2009 р.

(витяг)

У квітні 2008 р. В. звернувся до суду з позовом до ВАТ «Страхова компанія «Країна» (далі — ВАТ «СК «Країна») про стягнення сум за договором страхування.

На обґрунтування своїх вимог посилався на те, що 5 грудня 2006 р. уклав з ВАТ «СК «Країна» договір страхування наземного транспорту автомобіля.

Відповідно до п. 3.2.5 цього договору страховим ризиком є незаконне заволодіння застрахованим транспортним засобом з будь-якою метою (викрадення або спроба викрадення застрахованого транспортного засобу — ризик «Угон»).

Оскільки 21 січня 2007 р. застрахований автомобіль був викрадений, В. звернувся до відповідача з вимогою про виплату суми у зв'язку з настанням страхового випадку, але йому було відмовлено через відсутність обов'язку за ризиком «Угон», а тому просив стягнути з відповідача 37 570 грн, 500 грн витрат на правову допомогу та судові витрати.

Рішенням Волноваського районного суду Донецької області від 4 червня 2008 р. позов задоволено, ухвалено стягнути з ВАТ «СК «Країна» на користь В. страхове відшкодування у розмірі 37 570 грн, 500 грн на правову допомогу, вирішено питання стосовно судових витрат.

Рішенням Апеляційного суду Донецької області від 10 вересня 2008 р. зазначене рішення суду першої інстанції змінено, ухвалено стягнути з ВАТ «СК «Країна» на користь В. страхову суму в розмірі 34 940 грн 10 коп., вирішено питання стосовно судових витрат. У решті рішення суду першої інстанції залишено без змін.

У касаційній скарзі ВАТ «СК «Країна» просило скасувати рішення апеляційного суду й ухвалити нове рішення, яким відмовити у задоволенні позовних вимог, посилаючись на порушення судом апеляційної інстанції норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права.

Колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Відповідно до ст. 213 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим.

Згідно зі ст. 214 цього Кодексу під час ухвалення рішення суд вирішує, зокрема, питання про те, які правовідносини сторін випливають із встановлених обставин та яка правова норма підлягає застосуванню до спірних правовідносин.

Задовольняючи позовні вимоги В., суд першої інстанції зазначив, що страховий випадок мав місце, оскільки автомобіль позивача був обладнаний протиугінними засобами заводського виробництва — замком запалювання, блокування руля та замком вхідних дверей автомобіля.

Змінюючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд зазначив, що судом правильно встановлені обставини справи і правовідносини сторін, але неправильно визначено розмір страхової суми та судового збору.

Проте з таким висновком судів погодитись не можна.

Судами установлено, що 5 грудня 2006 р. В. уклав із ВАТ «СК «Країна» договір страхування наземного транспорту автомобіля на суму страхового відшкодування 37 570 грн.

21 січня 2007 р. застрахований автомобіль був викрадений невідомими злочинцями і за цим фактом було порушено кримінальну справу, провадження у якій зупинено до розшуку останніх.

У зв'язку з цими обставинами В. звернувся до відповідача із заявою про виплату страхового відшкодування, проте у задоволенні заяви йому було відмовлено з посиланням на п. 4.3 «Правил добровільного страхування наземного транспорту» (далі — Правила).

Згідно з нормами ст. 638 ЦК договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору.

Істотними є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Установлено, що між позивачем та відповідачем виникли договірні відносини і вони мали діяти відповідно до обов'язкових для сторін умов договору страхування.

Відповідно до ст. 6 Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 р. № 85/96-ВР загальні умови і порядок здійснення добровільного страхування визначаються правилами страхування, що встановлюються страховиком самостійно відповідно до вимог цього Закону, де ст. 17 визначено, що правила страхування розробляються страховиком для кожного виду страхування окремо і підлягають реєстрації у відповідному органі під час видачі ліцензії на право здійснення відповідного виду страхування.

Так, у п. 4.3 Правил зазначено, що легкові автомобілі приймаються на страхування за ризиком «Угон» тільки за умови обладнання їх протиугінними засобами заводського виробництва, на які мається відповідна технічна документація. Якщо на момент укладання договору транспортний засіб не обладнаний відповідними засобами, то зобов'язання страховика за договором за ризиком «Угон» виникають після встановлення відповідного обладнання й пред'явлення транспортного засобу для огляду страховикові, якщо інше не зазначено договором страхування.

У пункті 17.5 договору зазначено, що страхувальник підтвердив, що з Правилами страхування ознайомлений.

Задовольняючи позовні вимоги, суди не взяли до уваги перелічені норми закону та хибно послались на те, що ключ для замка запалювання та замок вхідних дверей є протиугінними засобами заводського виробництва, не врахувавши, що вони є невід'ємними складовими будь-якого автомобіля та входять до його комплектації, відповідної додаткової технічної документації на них немає і вони не можуть вважатись протиугінними засобами. У той же час факт установлення охоронної сиг-

налізації на автомобіль повинен підтверджуватись відповідними документами і мати відповідний технічний паспорт.

Оскільки позивач був ознайомлений з вимогами про необхідність установлення охоронної сигналізації, після чого наступає зобов'язання страховика за договором за ризиком «Угон», уклав на таких умовах договір, але відповідне обладнання не встановив, у суду не було підстав для задоволення його позовних вимог.

Враховуючи, що суди правильно встановили обставини справи, але неправильно застосували закон, судові рішення підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в задоволенні позову.

Керуючись статтями 336, 341 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ВАТ «СК «Країна» задовольнила. Рішення Волноваського районного суду Донецької області від 4 червня 2008 р. і рішення Апеляційного суду Донецької області від 10 вересня 2008 р. скасувала. В задоволенні позову В. до ВАТ «СК «Країна» про стягнення страхового відшкодування відмовила.

Відповідно до ст. 744 ЦК за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно.

Однією з передбачених ч. 1 ст. 755 ЦК підстав розірвання такого договору є невиконання або неналежне виконання набувачем своїх обов'язків, незалежно від його вини

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 червня 2009 р.

(витяг)

У квітні 2008 р. В. звернулася до суду з позовом до О. про розірвання договору довічного утримання та визнання його частково недійсним, посилаючись на те, що 17 липня 1995 р. вона уклала з відповідачкою договір довічного утримання та передала у власність останньої будинок. У свою чергу, О. зобов'язалася доглядати та повністю утримувати її, забезпечувати одягом, харчуванням і зберігати будинок у її безкоштовному довічному користуванні. Проте відповідачка таких своїх обов'язків не виконує.

Позивачка просила розірвати договір довічного утримання, укладений між нею та відповідачкою, а також визнати недійсним п. 1 зазначеного договору про передачу у власність О. спірного будинку.

Рішенням Центрального районного суду м. Сімферополя від 3 липня 2008 р. позов задоволено частково, ухвалено розірвати договір довічного утримання, укладений між В. та О. 17 липня 1995 р.; в задоволенні решти позову відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду АР Крим від 19 січня 2009 р. зазначене рішення суду першої інстанції скасовано й ухвалено нове рішення про відмову в задоволенні зазначеного позову В.

У касаційній скарзі В. просила скасувати рішення апеляційного суду, посилаючись на порушення апеляційним судом норм матеріального та процесуального права.

Касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи в задоволенні позову, апеляційний суд керувався тим, що позивачка не довела того, що відповідачка не виконувала належним чином своїх обов'язків за договором довічного утримання.

Проте з такими висновками апеляційного суду погодитися не можна.

Відповідно до ст. 744 ЦК за договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно.

Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 755 ЦК договір довічного утримання (догляду) може бути розірваний за рішенням суду на вимогу відчужувача або третьої особи, на користь якої він був укладений, у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків, незалежно від його вини.

Судом першої інстанції встановлено, що 17 липня 1995 р. між В. та О. було укладено договір довічного утримання, за умовами якого остання зобов'язалась довічно утримувати позивачку, а саме: забезпечувати її харчуванням, одягом, доглядом, необхідною допомогою; залишити в її безкоштовному довічному користуванні будинок; крім того, за договором О. зобов'язалася матеріально забезпечувати В. і щомісячно передавати їй грошові кошти в розмірі 3 млн крб, у свою чергу позивачка зобов'язалася передати у власність відповідачці зазначений будинок.

Також установлено, що позивачка передала у власність відповідачки будинок. Разом із тим, В. за власний рахунок харчувалася, забезпечувала себе одягом та оплачувала комунальні послуги. Не надавала відповідачка позивачці допомоги й у придбанні ліків та продуктів харчування. Також на порушення умов договору довічного утримання відповідачка сплачувала позивачці матеріальне забезпечення до 2003 року в розмірі лише 20 грн щомісячно.

Задовольняючи позов у частині розірвання договору, суд першої інстанції керувався тим, що відповідачка належним чином не виконувала своїх обов'язків за договором довічного утримання, не надала доказів на підтвердження того, що вона в передбаченому договором обсязі матеріально утримувала позивачку та надавала їй побутову допомогу.

Під час встановлення зазначених фактів судом не було порушено норм процесуального права, правильно застосовано норми матеріального права.

Апеляційний суд помилково скасував рішення суду першої інстанції, на порушення вимог статей 303, 316 ЦПК не навів достатніх мотивів, за якими він вважає неправильними висновки цього суду, не встановив та не зазначив у рішенні, в чому полягає порушення судом першої інстанції встановленого порядку дослідження доказів, або в дослідженні яких доказів судом було неправомірно відмовлено.

За таких обставин рішення апеляційного суду підлягає скасуванню із залишенням в силі рішення суду першої інстанції на підставах, передбачених ст. 339 ЦПК.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу В. задовольнила. Рішення Апеляційного суду АР Крим від 19 січня 2009 р. скасувала, залишила в силі рішення Центрального районного суду м. Сімферополя від 3 липня 2008 р.

Ухвалюючи рішення про відмову в позові про стягнення заборгованості за кредитним договором, суд першої інстанції правильно керувався тим, що господарським судом відкрито провадження у справі про банкрутство боржника та одночасно введено мораторій на задоволення вимог кредиторів, протягом дії якого відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» за невиконання грошових зобов'язань пеня не нараховується, так само як не застосовуються інші санкції. Крім того, господарським судом позивача (банківську установу) включено до реєстру кредиторів боржника

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 липня 2009 р.

(витяг)

У червні 2005 р. ВАТ «Європейський банк розвитку та заощаджень» (далі — ВАТ) звернулося до суду з позовом до сільськогосподарського виробничого кооперативу «Радянська Батьківщина» (далі — СВК), Ч., Р. про стягнення заборгованості за кредитним договором. Позивач зазначав, що в жовтні 2001 р. банком було укладено кредитний договір з СВК, за яким кооперативу надано кредит розміром 400 000 грн зі строком погашення до 30 вересня 2002 р.

Надалі додатковими угодами строк повернення кредиту неодноразово змінювався та остаточно був визначений сторонами 1 березня 2005 р. На забезпечення виконання кооперативом своїх зобов'язань за кредитним договором з Ч. та Р. банком було укладено договори поруки. Посилаючись на те, що своїх зобов'язань за договором кооператив не виконав, позивач просив стягнути солідарно з відповідачів 140 000 грн заборгованості за кредитом, 3 670 грн 68 коп. процентів та 6 258 грн 55 коп. пені.

Рішенням Роздольненського районного суду АР Крим від 2 квітня 2008 р. у позові відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду АР Крим від 22 грудня 2008 р. рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення, яким позов задоволено. Стягнуто з відповідачів як з солідарних боржників на користь ВАТ 14 763 грн інфляційних коштів, 5 354 грн 10 коп. річних за кредитом, 415 грн 57 коп. річних за відсотками, 30 522 грн 97 коп. заборгованості за відсотками, 12 478 грн 90 коп. пені за кредитом, 82 грн 48 коп. пені за відсотками та 40 000 грн штрафу, а загалом — 103 617 грн 2 коп.

2 — 9-1135

У касаційній скарзі Р., посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, просила скасувати рішення апеляційного суду і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені в скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково.

Ухвалюючи рішення про відмову в позові до СВК суд першої інстанції керувався тим, що господарським судом відкрито провадження у справі про банкрутство СВК та одночасно введено мораторій на задоволення вимог кредиторів, протягом дії якого відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» за невиконання грошових зобов'язань пеня не нараховується, так само як не застосовуються інші санкції. Крім того, господарським судом позивача включено до реєстру кредиторів СВК.

Такий висновок є правильним.

Відповідно до ч. 4 ст. 12 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» одночасно з порушенням провадження у справі про банкрутство вводиться мораторій на задоволення вимог кредиторів. Протягом дії мораторію, зокрема, не нараховується неустойка (штраф, пеня), не застосовуються інші санкції за невиконання чи неналежне виконання грошових зобов'язань.

Судом установлено, що 1 жовтня 2001 р. між ВАТ та СВК було укладено кредитний договір, за яким банк надав кооперативу кредит розміром 400 000 грн строком до 30 вересня 2002 р. зі сплатою 30 % річних. Додатковими угодами до кредитного договору від 28 лютого 2002 р., 27 вересня 2002 р., 28 серпня 2003 р., 24 вересня 2003 р. до зазначеного кредитного договору вносилися зміни в частині строку повернення кредиту та розміру процентів за користування ним. Остаточно сторони визначили строк повернення кооперативом кредиту 1 березня 2005 р. Також, як встановлено судом, 27 серпня 2002 р. на забезпечення виконання зобов'язань СВК за кредитним договором перед банком ВАТ було укладено договори поруки з Ч. та Р.

31 серпня 2005 р. Господарським судом АР Крим порушено провадження у справі про банкрутство та одночасно введено мораторій на задоволення вимог кредиторів кооперативу, про що зазначено в ухвалі господарського суду.

Ухвалою Господарського суду АР Крим від 23 грудня 2005 р. затверджено реєстр вимог кредиторів кооперативу, серед яких і вимоги банку за кредитним договором.

Встановивши зазначені обставини, а також те, що після 1 вересня 2005 р. банк незаконно нараховував штрафні санкції за кредитом, суд першої інстанції обґрунтовано відмовив у позові до СВК.

Скасовуючи це рішення та ухвалюючи нове про задоволення позову, апеляційний суд на зазначене уваги не звернув та помилково вважав, що після введення мораторію слід проводити стягнення, передбачені ч. 2 ст. 625 ЦК, хоча вони за своєю правовою природою є санкцією за невиконання грошового зобов'язання, так само як і стягнуті апеляційним судом пеня та штраф. Стягнуті апеляційним судом проценти за користування кредитом є складовою грошового зобов'язання за кредит-

ним договором, і на них також поширюється введений господарським судом мораторій на задоволення вимог кредиторів.

Таким чином, у цій частині апеляційним судом помилково скасовано судове рішення, ухвалене згідно із законом, що відповідно до ст. 339 ЦПК є підставою для скасування рішення апеляційного суду та залишення в силі рішення суду першої інстанції.

Разом з тим у частині вирішення вимоги про відмову в позові до Ч. та Р. рішення суду першої інстанції також слід скасувати, оскільки зазначені вище положення ч. 4 ст. 12 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» поширюються лише на СВК як на боржника за кредитним договором, та не поширюються на них як на поручителів, що помилково не взято судом до уваги.

Таким чином, у цій частині судом допущено порушення норм процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи і відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК є підставою для скасування рішення суду і передачі справи на новий розгляд. Оскільки зазначене порушення було допущене судом першої інстанції і не було усунене апеляційним судом, справу слід передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись пунктами 2, 3 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, ст. 339, пунктами 2, 4 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Р. задовольнила частково.

Рішення Роздольненського районного суду від 2 квітня 2008 р. і рішення Апеляційного суду АР Крим від 22 грудня 2008 р. у частині вирішення позовної вимоги ВАТ до Ч. та Р. про стягнення заборгованості за кредитним договором скасувала і в цій частині справу передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

В частині вирішення позовної вимоги ВАТ до СВК про стягнення заборгованості за кредитним договором рішення Апеляційного суду АР Крим від 22 грудня 2008 р. скасувала і залишила в силі рішення Роздольненського районного суду від 2 квітня 2008 р.

II. СПРАВИ ПРО ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Відповідно до положень ч. 2 ст. 10 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 р. № 2482-XII власники багатоквартирних будинків є співвласниками допоміжних приміщень будинку. Допоміжні приміщення (комори, сараї тощо) передаються у власність квартиронаймачів безоплатно й окремо приватизації не підлягають.

Статтею 1 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29 листопада 2001 р. № 2866-III визначено, що допоміжними приміщеннями багатоквартирного будинку є приміщення, призначені для забезпечення експлуатації будинку і побутового обслуговування мешканців будинку.

Згідно з ч. 3 п. 9 ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 р. № 2482-XII нежилі приміщення житлового фонду, які використовуються підприємствами торгівлі, громадського харчування, житлово-комунального та побутового обслуговування населення на умовах оренди, передаються у комунальну власність місцевих рад.

Таким чином, «допоміжні» приміщення і «нежилі» приміщення являють собою різні частини багатоквартирного будинку, а тому при вирішенні справи про визнання права власності на підвальне приміщення багатоквартирного будинку суду слід установити характеристику спірного приміщення, зокрема, чи відноситься воно до підвальних або чи є це приміщення допоміжним, чи призначене воно для забезпечення експлуатації будинку, в якій його частині знаходиться технічне оснащення будинку (інженерні комунікації і технічні пристрої, що необхідні для забезпечення санітарно-гігієнічних умов і безпечної експлуатації квартир), чи є можливою експлуатація жилого будинку без доступу до цього приміщення

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 травня 2009 р.

(витяг)

У червні 2007 р. Б. звернувся до суду з позовом до Ш., З., Ч., П., Г., К., В., Б., А., Л., Р., М., Т., Н., О. та С. про визнання права власності, в якому зазначав, що він є власником квартири, під якою знаходиться допоміжне нежиле приміщення підвалу площею 17,1 м^2.

Вважаючи, що разом з іншими власниками квартир він є співвласником допоміжних приміщень, та посилаючись на отримання від них згоди на виділ спірного приміщення в його власність, позивач просив визнати за ним право власності на допоміжне нежиле приміщення підвалу площею 17,1 м^2 та зобов'язати КП «Одеське БТІ та та реєстрації об'єктів нерухомості» зареєструвати за ним таке право.

Рішенням Приморського районного суду м. Одеси від 13 липня 2007 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Одеської області від 21 травня 2008 р., позов Б. задоволено. Визнано за ним право власності на допоміжне нежиле приміщення підвалу загальною площею 17,1 м^2.

У касаційній скарзі Представництво з управління комунальною власністю Одеської міської ради (далі – Представництво) просило ухвалені судові рішення скасувати, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, справу передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Відповідно до ст. 213 ЦПК України рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, керувався тим, що спірне підвальне приміщення є допоміжним приміщенням будинку, а тому співвласники цього будинку мають на нього право власності.

Погодитись із таким висновком суду не можна на таких підставах.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 10 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 р. № 2482-XII власники багатоквартирних будинків є співвласниками допоміжних приміщень будинку. Допоміжні приміщення (комори, сараї тощо) передаються у власність квартиронаймачів безоплатно й окремо приватизації не підлягають.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 29 листопада 2001 р. № 2866-III допоміжними приміщеннями багатоквартирного будинку є приміщення, призначені для забезпечення експлуатації будинку і побутового обслуговування мешканців будинку.

Проте, як в апеляційній, так і в касаційній скаргах Представництво посилалося на те, що спірне приміщення не є «допоміжним», а відноситься до нежитлового фонду та є комунальною власністю територіальної громади м. Одеси в особі Одеської міської ради, що підтверджується свідоцтвом про право власності на нежилі підвальні приміщення від 5 жовтня 2005 р., виданим на підставі рішення виконавчого комітету Одеської міської ради.

При цьому ні Одеська міська рада, як власник приміщення, ні Представництво, до компетенції якого відноситься управління комунальною власністю територіальної громади м. Одеси, до участі у справі залучені не були, що в силу п. 4 ч. 1 ст. 338 ЦПК є безумовною підставою для скасування судових рішень.

Крім того, на порушення положень статей 212–214 ЦПК суд не перевірив доводів Представництва про те, що спірне приміщення є нежилим, тобто таким, що відноситься до житлового комплексу, але не має відношення до житлового фонду і є самостійним об'єктом цивільно-правових відносин, протягом багатьох років використовується ДП «Т» для розміщення творчих майстерень із ремонту лічильників та магазину.

Згідно з ч. 3 п. 9 ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» нежилі приміщення житлового фонду, які використовуються підприємствами торгівлі, громадського харчування, житлово-комунального та побутового обслуговування населення на умовах оренди, передаються у комунальну власність місцевих рад.

Таким чином, ухвалюючи рішення по суті спору, суд першої інстанції належним чином обставин справи не з'ясував, не звернув уваги на те, що «допоміжні» приміщення і «нежилі» приміщення являють собою різні частини багатоквартирного будинку, а тому слід було встановити не тільки характеристику спірного приміщення, зокрема, чи відноситься воно до підвальних, але і з'ясувати, чи є це приміщення допоміжним, чи призначене воно для забезпечення експлуатації будинку, в якій його частині знаходиться технічне оснащення будинку (інженерні комунікації і технічні пристрої, що необхідні для забезпечення санітарно-гігієнічних умов і безпечної експлуатації квартир), без доступу до якого експлуатація жилого будинку неможлива.

Апеляційний суд, залишаючи рішення районного суду без змін, на зазначені недоліки уваги не звернув.

За таких обставин, які свідчать про те, що судові рішення ухвалені з неправильним застосуванням норм матеріального та порушенням норм процесуального права, які призвели до неправильного вирішення справи, вони відповідно до ст. 338 ЦПК підлягають скасуванню із передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Представництва задовольнила. Рішення Приморського районного суду м. Одеси від 13 липня 2007 р. та ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 21 травня 2008 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Наявність заяви громадян, які виявили намір отримати у власність наймане ними житло, та відсутність перешкод, передбачених п. 2 ст. 2 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 р. № 2482-XII, є необхідною і достатньою умовою для прийняття відповідним владним органом рішення про приватизацію, на підставі якого видається свідоцтво про право власності

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 червня 2009 р.

(витяг)

У жовтні 2005 р. Ю. звернувся до суду з позовом до Л., Р., треті особи: управління Луганської міської ради з питань житлового господарства та приватизації житла, міське комунальне підприємство «Благоустрій» Жовтневого району м. Луганська, — про визнання недійсним свідоцтва про право власності на житло.

Позивач зазначав, що рішенням Жовтневого районного суду м. Луганська від 31 березня 2005 р. задоволено його позов до Л. про поділ жилого приміщення — квартири, яким виділено йому в користування кімнату площею 14,4 м^2 із балконом, а відповідачці – кімнату площею 17,2 м^2, підсобні приміщення залишено в спільному користуванні.

29 липня 2005 р. він, а потім Л. звернулися із заявами до відділу приватизації Луганського міського виконавчого комітету з метою приватизації виділених кімнат. Під час підготовки документів та перевірки встановлено, що на спірну квартиру в березні 1995 р. оформлена приватизація у рівних частинах, свідоцтво про право власності було виписане 25 березня 1995 р., але не видане. Оскільки про оформлення приватизації він не знав та участі в ній не брав, позивач просив визнати свідоцтво про право власності від 25 березня 1995 р. недійсним.

Рішенням Жовтневого районного суду м. Луганська від 16 жовтня 2007 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Луганської області від 5 червня 2008 р., позов Ю. задоволено. Визнано свідоцтво про право власності на спірну квартиру від 23 березня 1995 р. на ім'я Ю., Л. і Р. недійсним.

У касаційній скарзі Л. просила скасувати ухвалені у справі судові рішення й передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на порушення судами норм процесуального права та неправильне застосування судом норм матеріального права.

Колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Згідно зі ст. 213 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Відповідно до положень ст. 214 ЦПК під час ухвалення рішення суд вирішує, зокрема, питання: чи мали місце обставини, якими обґрунтовуються вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються.

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, посилався на пункти 2, 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» від 19 червня 1992 р. № 2482-XII і на Положення про

порядок передачі квартир (будинків) у власність громадян, затверджене наказом Державного комітету України по житлово-комунальному господарству від 15 вересня 1992 р. № 56, а також уважав, що позивачем не пропущений строк позовної давності, оскільки дізнався він про приватизацію квартири лише в липні 2005 р.

Проте погодитися з такими висновками судів не можна.

Судом установлено, що квартира була надана сторонам на підставі обмінного ордера від 25 вересня 1990 р. У 1995 році вони звернулись до відділу приватизації із заявою про приватизацію спірної квартири, і свідоцтво про право власності було виписане 25 березня 1995 р.

Проте, задовольняючи позов і визнаючи недійсним свідоцтво про право власності на квартиру, суд керувався тим, що спірна квартира є комунальною власністю та відповідно до рішення Жовтневого районного суду м. Луганська від 31 березня 2005 р. була поділена між Ю. і Л.

Визнаючи недійсним свідоцтво про право власності, суд послався також на те, що в технічному паспорті міститься план квартири без зазначення змін у перепланування, які відбулись напередодні приватизації, і в паспортах сторін у справі, які проживали у квартирі на час приватизації, не проставлені відмітки про приватизацію, особи не здійснили необхідні платежі та не отримали житлові чеки, і ці обставини вважав достатніми для визнання недійсним свідоцтва про право власності на квартиру.

При цьому суд не зазначив, на яких підставах, передбачених законом, свідоцтво визнане недійсним.

Пункти 2, 8 ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду», на які послався суд, також не передбачають підстав для визнання свідоцтва недійсним.

Наявність заяви громадян, які виявили намір отримати у власність наймане ними житло, та відсутність перешкод, передбачених п. 2 ст. 2 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» є необхідною і достатньою умовою для прийняття відповідним владним органом рішення про приватизацію, на підставі якого видається свідоцтво про право власності.

Проте розпорядження про передачу квартири в приватну власність ніким не оспорене.

Крім того, зазначаючи у своєму рішенні, що Ю. не пропущено строк позовної давності через те, що про наявність свідоцтва він дізнався лише в липні 2005 році, суд не дав належної оцінки тому, що заяву про приватизацію подано сторонами в 1999 році, на ній містяться підписи всіх осіб, які проживали у квартирі, у тому числі й позивача, який не оспорював вчинення правочину з тих підстав, що підпис вчинено не ним, і в справі відсутні докази того, що підпис від імені позивача вчинено не ним, а іншою особою.

Ураховуючи викладене, судові рішення підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Л. задовольнила. Рішення Жовтневого районного суду м. Луганська від 16 жовтня 2007 р. та ухвалу Апеляційного суду Луганської області від 5 червня 2008 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до частин 1 і 2 ст. 364 ЦК співвласник має право на виділ у натурі частки із майна, що є у спільній частковій власності. Якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим (ч. 2 ст. 183 цього Кодексу), співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки.

Разом із тим, згідно з вимогами частин 4 і 5 ст. 319 ЦК власність зобов'язує. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства.

Під час вирішення справи про стягнення грошової компенсації вартості частки у майні, що є у спільній частковій власності, суду слід з'ясувати питання, чи має інший співвласник реальну можливість сплатити зазначену грошову компенсацію, чи не призведе покладення на нього такого обов'язку до звернення стягнення на спірне майно, його примусового продажу й порушення законних прав цього співвласника

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 квітня 2009 р.

(витяг)

У жовтні 2007 р. А. звернувся до суду з позовом до К. про стягнення грошової компенсації вартості частки майна, зазначаючи, що він і його колишня дружина К. на підставі рішення суду є співвласниками трикімнатної квартири. Рішенням суду за кожним із них визнано право власності на $^1/_2$ частку квартири та визначено порядок користування квартирою.

Оскільки виділ у натурі належної йому частки квартири неможливий, а після розірвання шлюбу в жовтні 2002 р. між ним і К. склалися неприязні стосунки, внаслідок яких він залишив квартиру й не має змоги користуватися нею, А., уточнивши позовні вимоги, просив суд припинити його право власності на $^1/_2$ частку квартири, визнати за відповідачкою право власності на всю квартиру та стягнути з неї на його користь 200 000 грн грошової компенсації на підставах, передбачених ст. 364 ЦК.

Рішенням Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 8 січня 2008 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Запорізької області від 4 березня 2008 р., позов задоволено: ухвалено припинити право А. на $^1/_2$ частку спірної квартири; визнати право власності на цю квартиру за К. і стягнути з неї на користь позивача 200 000 грн грошової компенсації за його частку в квартирі.

На обгрунтування касаційної скарги К. посилався на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, в зв'язку з чим ставив питання про скасування судових рішень та ухвалення нового рішення про відмову в позові.

Колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Задовольняючи позов, місцевий суд, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, керувався тим, що спірна квартира є неподільним майном, а тому позивач має право на отримання грошової компенсації вартості своєї частки у спільній власності відповідно до положень ст. 364 ЦК.

Проте повністю погодитися з таким висновком судів не можна.

Відповідно до частин 1 і 2 ст. 213 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим.

Згідно з вимогами ст. 214 цього Кодексу під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін випливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Під час вирішення справи місцевий суд керувався тим, що шлюб між сторонами розірвано 22 жовтня 2002 р.; рішенням Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 23 листопада 2000 р. за кожним із них визнано право власності на $^1/_2$ частку спірної квартири та визначено порядок користування нею, за яким А. виділено в користування кімнату площею 12,5 м^2, а К. — кімнати площею 17,6 м^2 і 10,8 м^2; ванну, вбиральню, кухню, коридор і комору залишено в їх спільному користуванні.

Відповідно до частин 1 і 2 ст. 364 ЦК співвласник має право на виділ у натурі частки із майна, що є у спільній частковій власності. Якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим (ч. 2 ст. 183 цього Кодексу), співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки.

Згідно з вимогами частин 4 і 5 ст. 319 ЦК власність зобов'язує. Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства.

Місцевий суд під час розгляду справи на порушення вимог статей 213 і 214 ЦПК не повністю визначився з характером спірних правовідносин, зосередився лише на нормах закону, які передбачають наявність у позивача права вимоги на отримання грошової компенсації за належну йому частку майна у спільній частковій власності, однак не звернув уваги й на наявність в А. обов'язків власника відповідно до положень ст. 319 ЦК і не вирішив питання, чи має К. реальну можливість сплатити позивачу грошову компенсацію в сумі 200 000 грн, чи не призведе покладення на неї такого обов'язку до звернення стягнення на квартиру, її примусового продажу й порушення законних прав відповідачки.

Крім того, місцевий суд належним чином не перевірив заперечення відповідачки щодо дійсної вартості спірної квартири, яка була визначена експертом без огляду квартири.

Апеляційний суд, переглядаючи справу, на порушення вимог ст. 303 ЦПК на зазначені порушення уваги не звернув та належним чином не перевірив доводів апеляційної скарги відповідачки.

З огляду на наведене ухвалені у справі судові рішення не можна визнати законними й обґрунтованими, тому вони підлягають скасуванню на підставах, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК, з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу К. задовольнила частково. Рішення Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 8 січня 2008 р. та ухвалу Апеляційного суду Запорізької області від 4 березня 2008 р. скасувала, а справу передала на новий розгляд до того ж суду першої інстанції.

За правилами ч. 2 ст. 357 ЦК, якщо розмір часток у праві спільної часткової власності не встановлений за домовленістю співвласників або законом, він визначається з урахуванням вкладу кожного зі співвласників у придбання (виготовлення, спорудження) майна, що можливо зробити, зокрема, шляхом призначення відповідної судової експертизи

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 квітня 2009 р.

(витяг)

У квітні 2007 р. Акціонерний комерційний банк «Б» (далі — АКБ) звернувся до суду з позовом до Ю. про компенсацію коштів за використання обладнання та визнання права власності на частину об'єкта нерухомості, посилаючись на те, що відповідачем незаконно набуто у власність та використовується з комерційною метою його майно, яке він набув на підставі господарських договорів із попередніми власниками майна.

Позивач просив зобов'язати відповідача повернути йому кошти в розмірі 367 528 грн.

Під час розгляду справи АКБ змінив свої вимоги та просив визнати за ним право власності на 43,52 % об'єкта станції технічного обслуговування та компенсувати витрачені ним кошти.

Рішенням Києво-Святошинського районного суду від 3 жовтня 2007 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Київської області від 25 грудня 2007 р., у задоволенні позову відмовлено.

АКБ звернувся до Верховного Суду України з касаційною скаргою, в якій просив скасувати ухвалені судові рішення й передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на порушення судами норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права.

Касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Відповідно до ст. 213 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх

вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

Відмовляючи в задоволенні позову, місцевий суд, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, керувався тим, що позивач не набув у власність спірний об'єкт нерухомого майна в установленому законом порядку.

Проте з таким висновком судів погодитися не можна, оскільки він суперечить нормам матеріального та процесуального права.

Статтями 60, 61 ЦПК установлені правила звільнення сторони від доказування та розподілу обов'язків доказування між сторонами.

За загальним правилом, передбаченим ст. 60 ЦПК, кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, установлених ст. 61 ЦПК.

Проте це загальне правило діє, якщо в нормах матеріального права немає вказівки про перерозподіл обов'язків доказування.

Так, судами як загальної юрисдикції, так і господарськими судами було встановлено, що спір виник із приводу об'єкта нерухомості.

Як убачається з матеріалів справи і доводів касаційної скарги, судами першої та апеляційної інстанцій не було встановлено, що 25 жовтня 2004 р. між ТОВ «Г-2» (орендодавецем) та приватним підприємцем (далі — ПП) М. (орендарем) було укладено договір оренди нежилого приміщення, відповідно до умов якого орендар прийняв у тимчасове користування ізольоване приміщення загальною площею 975 м^2 і прилеглу до нього земельну ділянку площею 1 725 м^2. Цільовим призначенням предмета оренди було розміщення салону з продажу автомобілів та станції технічного обслуговування. Відповідно до п. 3.10 договору орендар мав право за наявності згоди орендодавця передати предмет оренди в суборенду.

Згодом відповідно до договору від 26 жовтня 2004 р. (в інших наданих скаржником документах договір суборенди від 26 грудня 2003 р.), укладеного між ПП М. (суборендодавцем) і ТОВ «Л» (суборендарем), зазначене приміщення разом із земельною ділянкою було передане останньому в суборенду. Відповідно до п. 1.2 договору суборенди цільовим призначенням предмета суборенди є розміщення салону з продажу автомобілів і станції технічного обслуговування ТОВ «Л». Тобто зазначені об'єкти були обладнані й розташовані зі згоди орендодавця в орендованих ТОВ «Л» приміщеннях.

Відповідно до ч. 3 ст. 331 ЦК до завершення будівництва (створення майна) особа вважається власником матеріалів, обладнання тощо, які були використані в процесі цього будівництва (створення майна).

Таким чином, ТОВ «Л» до завершення будівництва (створення майна) було власником матеріалів та обладнання, що використовувалося для створення спірного об'єкта, і правомірно могло ними розпорядитися.

Відповідно до ч. 1 ст. 143 ЦПК для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі.

За правилами ч. 2 ст. 357 ЦК, якщо розмір часток у праві спільної часткової власності не встановлений за домовленістю співвласників або законом, він визна-

чається з урахуванням вкладу кожного з співвласників у придбання (виготовлення, спорудження) майна, що можливо зробити, зокрема, шляхом призначення відповідної судової експертизи.

Як убачається з матеріалів справи, позивачем подавалися клопотання про призначення відповідної експертизи, які судами необґрунтовано були залишені без задоволення.

12 травня 2005 р. між ТОВ «Л» (заставодавцем) та АКБ (заставодержателем) було укладено договір застави на забезпечення виконання ТОВ «Л» своїх зобов'язань перед банком за кредитними договорами від 29 вересня 2004 р. і від 29 березня 2005 р. Відповідно до п. 2 укладеного договору предметом застави є обладнання, зазначене в додатку № 1 до нього. Вартість предмета застави оцінена сторонами в 750 000 грн.

Тобто АКБ як заставодержатель набув право вимагати звернення на заставлене майно в разі невиконання ТОВ «Л» узятих на себе грошових зобов'язань за кредитними договорами.

На сьогодні зазначений договір застави ніким не оспорений і не скасований та є чинним.

17 червня 2005 р. між ТОВ «Л» і ТОВ «Ю» було укладено договір купівлі-продажу товару, перелік якого визначений у додатку № 1 до договору (частини майна (обладнання), яке було предметом застави). Відповідно до цього договору були відчужені обладнання та роботи з його встановлення на загальну суму 917 280 грн 44 коп. зі збереженням обтяження за договором застави для нового власника.

7 вересня 2005 р. згідно з актом державної технічної комісії про прийняття закінченого будівництвом об'єкта в експлуатацію були прийняті в експлуатацію закінчені будівництвом відповідно до дозволу від 10 лютого 2005 р. на виконання будівельно-монтажних робіт, виданого інспекцією архітектурно-будівельного контролю відділу містобудування та архітектури Києво-Святошинської районної державної адміністрації, магазин із продажу непродовольчих товарів та станція технічного обслуговування автомобілів.

17 лютого 2006 р. згідно з договором ТОВ «Ю» передало АКБ у власність обладнання, матеріали та роботи на загальну суму 1 378 228 грн, які були предметом застави.

З доданих відповідачем Ю. до заперечень на касаційну скаргу АКБ «Б» копій судових рішень (рішення Києво-Святошинського районного суду від 18 грудня 2007 р., ухвали Апеляційного суду Київської області від 13 березня 2008 р. та ухвали судді Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 липня 2008 р.) убачається, що судами вирішено спір у справі за позовом Ю. до ТОВ «Л», ТОВ «Ю» та АКБ про визнання договорів від 17 червня 2005 р. і 17 лютого 2006 р. недійсними (Ю. стороною в оспорюваних договорах не виступав, оскільки став власником частини спірного майна лише 30 листопада 2006 р.).

Зазначеним рішенням місцевого суду від 18 грудня 2007 р., яке залишене без змін ухвалами судів апеляційної та касаційної інстанцій, визнано недійсними договір від 17 червня 2005 р., укладений між ТОВ «Л» і ТОВ «Ю», та договір від 17 лютого 2006 р., укладений між ТОВ «Ю» та АКБ. При цьому суд установив і керувався

тим, що, отримавши в оренду нежитлове приміщення, ТОВ «Л» самовільно, без погодження з власником приміщення — ТОВ «Г-2», переобладнав його під приміщення станції технічного обслуговування автомобілів, установивши відповідне обладнання. Це обладнання та роботи з його встановлення є невід'ємною частиною речі (переданого в оренду нежитлового приміщення), тому власником його є ТОВ «Г-2», а не ТОВ «Л». Оскільки останнє не було власником товару, воно не мало правових підстав укладати угоду про його відчуження з ТОВ «Ю». У свою чергу, ТОВ «Ю», не набувши прав за договором від 17 червня 2005 р., також не мало права укладати договір від 17 лютого 2006 р. із АКБ.

У матеріалах цієї справи містяться численні договори, укладені ТОВ «Л» як замовником з іншими організаціями, які виконували будівельно-монтажні та оздоблювальні роботи, доставку товарів, матеріалів та обладнання, монтаж і пусконалагоджувальні роботи станції технічного обслуговування та магазину з продажу непродовольчих товарів до їх уведення в експлуатацію у вересні 2005 р.), що відповідно до статей 331, 576, 590, 778 ЦК є підставою для АКБ як заставодержателя майнових прав за договором застави від 12 травня 2005 р. вимагати звернення стягнення на заставлене майно.

Крім того, 19 лютого 2009 р. за результатами розгляду скарги АКБ були скасовані у зв'язку з винятковими обставинами судові рішення, на які посилався відповідач Ю. у своїх запереченнях на касаційну скаргу АКБ (рішення Києво-Святошинського районного суду від 18 грудня 2007 р. та ухвали Апеляційного суду Київської області від 13 березня 2008 р. і судді Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 липня 2008 р., постановлені у справі за позовом Ю. до ТОВ «Л», ТОВ «Ю», АКБ про визнання договорів недійсними).

Скасовуючи зазначені судові рішення й передаючи справу на новий розгляд до суду першої інстанції, колегія суддів Судової палати зазначила, що, як вважав місцевий суд, набувши за договором купівлі-продажу право власності на приміщення, позивач Ю. одночасно став власником і його невід'ємної частини — обладнання станції технічного обслуговування автомобілів, а тому має право вимагати визнання договорів відчуження цього обладнання недійсними. Однак при цьому судами не було враховано, що права особи, яка вважає себе власником майна, не підлягають захисту шляхом задоволення позову до добросовісного набувача з використанням механізму, передбаченого ч. 2 ст. 216 ЦК. Такий захист можливий лише шляхом задоволення віндикаційного позову, якщо для цього існують підстави, передбачені ст. 388 ЦК.

З матеріалів справи також убачається, що відповідно до свідоцтва про право власності від 23 березня 2006 р., виданого на підставі рішення виконавчого комітету Софіївсько-Борщагівської сільської ради від 13 вересня 2005 р. та зареєстрованого 28 березня 2006 р., власником нежилої будівлі, магазину з продажу непродовольчих товарів та станції технічного обслуговування автомобілів стало ТОВ «Г-2». Цей факт судом під час розгляду справи досліджений не був, хоча позивач подавав до суду клопотання про витребування відповідних документів із метою встановлення дійсних власників спірного майна.

Водночас судом було встановлено, що останнім законним власником частини спірного майна (будівлі СТО, огорожі та замощення), що розташоване на земельній ділянці, яка перебуває в постійному користуванні ТОВ «Г-2» на підставі державного акта на право постійного користування землею, виданого 23 листопада 2001 р. Софіївсько-Борщагівською сільською радою Києво-Святошинського району Київської області, на підставі договору купівлі-продажу від 30 листопада 2006 р. став відповідач Ю., який придбав це майно в попереднього власника — Г. (договори купівлі-продажу від 22 вересня 2006 р. та 20 жовтня 2006 р. — продавець не зазначений).

Зазначений договір та інші документи були додані до зустрічної позовної заяви Ю. до АКБ і ТОВ «Ю» про визнання недійсним договору від 17 лютого 2006 р., яка подана 6 липня 2007 р. та судом на порушення статей 123, 126 ЦПК не розглянута.

Таким чином, судом першої інстанції на порушення вимог норм матеріального та процесуального права не було з'ясовано законність підстав набуття права власності на нежилі приміщення, зокрема правомірність уведення об'єкта в експлуатацію та видачу свідоцтва про право власності лише ТОВ «Г-2», за наявності чинних договорів оренди, суборенди, застави; вирішене питання про права та обов'язки осіб, які не брали участі у справі; не встановлено дійсного власника (власників) та обсяг (складові частини) спірного майна; не призначено експертизу для обчислення розміру внесених коштів, матеріалів, обладнання, робіт кожним з учасників правовідносин, за рахунок яких істотно збільшилася вартість об'єкта нерухомості, й не визначено суму відповідного їх відшкодування, що призвело до неправильного вирішення справи.

Апеляційна інстанція не усунула зазначених порушень законодавства та на порушення вимог ст. 308, п. 5 ч. 1 ст. 311 і ст. 315 ЦПК, відхиляючи апеляційну скаргу, не зазначила конкретних фактів і обставин, що спростовують доводи позивача та надані ним докази, а також не звернула уваги на те, що місцевим судом розглянуті не всі вимоги (у частині зустрічного позову), цей недолік не був і не міг бути усунений ухваленням додаткового рішення судом першої інстанції, що є підставою для скасування рішення та направлення справи на новий судовий розгляд.

За таких обставин ухвалені при неправильному застосуванні норм матеріального права та порушенні норм процесуального права судові рішення підлягають скасуванню на підставах, передбачених ст. 338 ЦПК, з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу АКБ задовольнила. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 3 жовтня 2007 р. та ухвалу Апеляційного суду Київської області від 25 грудня 2007 р. скасувала, справу передала на новий судовий розгляд до суду першої інстанції.

Особа, яка вважає, що її речові права порушені, має право звернутись до суду як з позовом про визнання відповідної угоди недійсною (статті 215–235 ЦК), так і з позовом про витребування майна з чужого незаконного володіння (статті 330, 338 ЦК).

Статтею 216 ЦК визначено особливі правові наслідки недійсності правочину. Зокрема, кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення — відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування, якщо законом не встановлені особливі умови їх застосування або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів.

На угоду, укладену з порушенням вимог закону, не поширюється загальне правило про наслідки недійсності правочину (двостороння реституція), якщо сам закон передбачає інші наслідки такого порушення.

Відповідно до ст. 330 ЦК, якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, то добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до ст. 388 цього Кодексу майно не може бути витребуване у нього.

Пунктом 3 ч. 1 ст. 388 ЦК передбачено, що в разі придбання майна за відплатним договором у особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача у випадку, якщо майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Добросовісне придбання можливе тоді, коли майно придбане не безпосередньо у власника, а в особи, яка не мала права відчужувати це майно (ст. 388 ЦК). Наслідком угоди, укладеної з таким порушенням, є не двостороння реституція, а повернення майна з чужого незаконного володіння (віндикація).

Таким чином, права особи, яка вважає себе власником майна, не підлягають захистові шляхом задоволення позову до добросовісного набувача з використанням правового механізму, встановленого статтями 215, 216 ЦК. Такий захист можливий лише шляхом задоволення віндикаційного позову, якщо є підстави, передбачені ст. 388 ЦК, які дають право витребувати майно у добросовісного набувача

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 травня 2009 р.

(витяг)

У серпні 2004 р. Ш. в інтересах Щ. звернулася до суду з позовом до К., А, Н., С., Д. про визнання договорів купівлі-продажу квартири, укладеного 17 березня 2004 р. між К., діючої на підставі доручення від 31 грудня 2003 р. від імені М., та А.; укладеного 15 червня 2004 р. між А. та Н., від 28 липня 2004 р.; укладеного між Н. і Д., та

договору дарування від 8 жовтня 2004 р., укладеного між Д. і С., недійсними на тих підставах, що К., укладаючи 17 березня 2004 р. від імені М. договір купівлі-продажу з А., не мала від неї належних повноважень на продаж спірної квартири, оскільки доручення було підписане 31 грудня 2003 р, а 3 лютого 2004 р. М. померла.

Позивачка зазначала, що підпис М. на дорученні підроблено, у зв'язку з чим за цим фактом порушено кримінальну справу, а тому просила визнати зазначені вище угоди щодо відчуження спірної квартири недійсними; визнати за Щ. право власності на цю квартиру як спадкоємицею, оскільки вона прийняла спадщину після смерті своєї сестри. Також просила виселити С. зі спірної квартири, а її вселити до цієї квартири.

Рішенням Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 29 грудня 2007 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Донецької області від 31 липня 2008 р., позов задоволено. Визнано недійсними договори купівлі-продажу квартири, укладені між: К., діючою на підставі доручення в інтересах М., і А. 17 березня 2004 р.; А. та Н. 15 червня 2004 р.; Н. і Д. 28 липня 2004 р.; договір дарування між Д. і С. 8 жовтня 2004 р. Сторони приведено в попередній стан. За Щ. визнано в порядку спадкування право власності на квартиру. С. виселений, а Щ. вселена в зазначену квартиру. Стягнуто з К. на користь А. 6 924 грн; з А. на користь Н. 39 900 грн; з Н. на користь Д. 43 460 грн.

У касаційних скаргах Д. та А. просили скасувати ухвалені у справі судові рішення, посилаючись на порушення судами норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права.

Касаційні скарги підлягають задоволенню на таких підставах.

Задовольняючи позов Щ., суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, керувався тим, що спірні правочини були укладені з порушенням вимог закону, а об'єкт продажу й дарування — спірна квартира — вибула з володіння власника не з його волі, тому власник має право витребувати це майно від відповідача.

Проте погодитися з такими висновками судів не можна.

Відповідно до ст. 330 ЦК, якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до ст. 388 цього Кодексу майно не може бути витребувано у нього.

Судом установлено, що спірна квартира належала М., яка померла 3 лютого 2004 р. Після її смерті спадщину прийняла її рідна сестра — Щ., яка звернулася в установленому законом порядку із заявою до нотаріальної контори.

17 березня 2004 р., після смерті М., К. продала зазначену квартиру А. на підставі доручення від померлої, посвідченого нотаріусом 31 грудня 2004 р., дія якого була припинена смертю довірителя.

Протягом чотирьох місяців спірна квартира була перепродана на підставі: договору купівлі-продажу, укладеного 15 червня 2004 р. між А. та Н.; договору купівлі-продажу, укладеного 28 липня 2004 р. між Н. і Д., а останній 8 жовтня 2004 р. подарував її своєму синові С.

Згідно із положеннями ЦК особа, яка вважає, що її речові права порушені, має право звернутись до суду як з позовом про визнання відповідної угоди недійсною

3 — 9-1135

(статті 215—235), так і з позовом про витребування майна з чужого незаконного володіння (статті 330, 338).

Щ. звернулася з позовом про визнання угод недійсними на підставах їх невідповідності вимогам закону.

Стаття 215 ЦК установлює загальне правило про те, що правочин є недійсним у зв'язку з недодержанням в момент його вчинення стороною (сторонами) загальних вимог, які необхідні для чинності правочину, передбачених ст. 203 ЦК.

Однак ст. 216 ЦК визначено особливі правові наслідки недійсності правочину. Зокрема, кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення — відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування, якщо законом не встановлені особливі умови їх застосування або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів.

Отже, на угоду, укладену з порушенням вимог закону, не поширюється загальне правило про наслідки недійсності правочину (двостороння реституція), якщо сам закон передбачає інші наслідки такого порушення.

Відповідно до ст. 330 ЦК, якщо майно відчужене особою, яка не мала на це права, добросовісний набувач набуває право власності на нього, якщо відповідно до ст. 388 цього Кодексу майно не може бути витребуване у нього.

Пунктом 3 ч. 1 ст. 388 ЦК передбачено, що в разі придбання майна за відплатним договором у особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), власник має право витребувати це майно від набувача лише у випадку, якщо майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Згідно зі ст. 388 ЦК добросовісне придбання можливе тоді, коли майно придбане не безпосередньо у власника, а у особи, яка не мала права відчужувати це майно. Наслідком угоди, укладеної з таким порушенням, є не двостороння реституція, а повернення майна з чужого незаконного володіння (віндикація).

Таким чином, права особи, яка вважає себе власником майна, не підлягають захистові шляхом задоволення позову до добросовісного набувача з використанням правового механізму, встановленого статтями 215, 216 ЦК. Такий захист можливий лише шляхом задоволення віндикаційного позову, якщо є підстави, передбачені ст. 388 ЦК, які дають право витребувати майно у добросовісного набувача.

Позивачка вимогу про повернення майна з чужого незаконного володіння не ставила.

Під час ухвалення рішення суд першої інстанції на доводи відповідача про добросовісність набуття права власності на спірну квартиру уваги не звернув.

Апеляційний суд також не перевірив належним чином доводів скарги та не з'ясував підставність набуття майна відповідачами.

Ураховуючи наведене, судові рішення підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційні скарги Д. та А. задовольнила. Рішення

Жовтневого районного суду м. Маріуполя від 29 грудня 2007 р. та ухвалу Апеляційного суду Донецької області від 31 липня 2008 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до частин 1, 2, 3 ст. 376 ЦК житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без належного дозволу чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил.

Право власності на самочинно збудоване нерухоме майно може бути за рішенням суду визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку особі під уже збудоване нерухоме майно

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 червня 2009 р.

(витяг)

У жовтні 2008 р. Л. звернувся до суду з позовом до виконавчого комітету Білгород-Дністровської міської ради Одеської області, третя особа — Комунальне підприємство «Асорті» (далі — КП «Асорті»), про визнання права власності на об'єкт самочинного будівництва.

Позивач зазначав, що за рішенням суду в справі про визнання договору дійсним він став власником магазину, після чого самочинно добудував магазин і збільшив його площу на 11,8 м^2.

Посилаючись на те, що самочинна добудова не порушує санітарних, протипожежних та будівельних норм, позивач просив визнати за ним право власності на самочинну добудову до магазину.

Рішенням Білгород-Дністровського міськрайонного суду від 26 грудня 2008 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Одеської області від 12 березня 2009 р., позов задоволено в повному обсязі.

У касаційній скарзі КП «Асорті», посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, просило скасувати оскаржувані судові рішення та закрити провадження у справі.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, пояснення представника Л. — О., дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню.

Задовольняючи позов, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, керувався тим, що будівля магазину на законній підставі належить позивачу, а спірна добудова не порушує прав інших осіб.

Однак із таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до частин 1, 2, 3 ст. 376 ЦК житловий будинок, будівля, споруда, інше нерухоме майно вважаються самочинним будівництвом, якщо вони збудовані або будуються на земельній ділянці, що не була відведена для цієї мети, або без належного дозволу чи належно затвердженого проекту, або з істотними порушеннями будівельних норм і правил. Особа, яка здійснила або здійснює самочинне будівництво нерухомого майна, не набуває права власності на нього. Право власності на самочинно збудоване нерухоме майно може бути за рішенням суду визнане за особою, яка здійснила самочинне будівництво на земельній ділянці, що не була їй відведена для цієї мети, за умови надання земельної ділянки у встановленому порядку особі під уже збудоване нерухоме майно.

Судом установлено, що рішенням Білгород-Дністровського міськрайонного суду від 30 жовтня 2006 р. визнано дійсним договір купівлі-продажу будівлі магазину, укладений 1 серпня 2006 р. Л. з ТОВ «Оранта», та визнано за Л. право власності на магазин.

Однак судом не було з'ясовано, кому та на якій підставі належить земельна ділянка, на якій знаходиться магазин із самочинною добудовою, яке цільове призначення цієї земельної ділянки та чи можливо в установленому законом порядку надати цю земельну ділянку позивачу під магазин та самочинно збудовану добудову.

Крім того, судом не з'ясовано, чи додержано позивачем архітектурних, будівельних, санітарних, екологічних та інших норм і правил при спорудженні спірного об'єкта.

Зазначені обставини мають визначальне значення для правильного вирішення цього спору, а тому ухвалення судом рішення без їх з'ясування є помилковими.

Таким чином, судом допущено порушення норм процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи і відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК є підставою для скасування судового рішення та передачі справи на новий розгляд. Оскільки зазначене порушення було допущено судом першої інстанції і не було усунено апеляційним судом, справу слід передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу КП «Асорті» задовольнила частково. Рішення Білгород-Дністровського міськрайонного суду від 26 грудня 2008 р. та ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 12 березня 2009 р. скасувала та передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14 лютого 1992 р. № 2114-XII майно колективного підприємства належить його членам на праві спільної часткової власності. На підставі ст. 9 зазначеного Закону право розпоряджатися своїм паєм член підприємства набуває після припинення членства в підприємстві. Тоді ж у нього виникає право на пай натурою.

Згідно з пунктами 9, 16 Порядку розподілу та використання майна реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств, затвердженого

наказом Міністерства аграрної політики України від 14 березня 2001 р. № 62, виділення зі складу пайового фонду майна в натурі окремим власникам чи групі власників за їх бажанням у процесі вирішення майнових питань здійснюється згідно із затвердженою загальними зборами членів колективного сільськогосподарського підприємства структурою пайового фонду та не інакше, як на підставі рішення зборів співвласників майнових паїв. Лише спірні питання щодо розподілу майна між співвласниками вирішуються в судовому порядку.

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що, встановивши, що позивачі до зборів власників майнових паїв із заявою про виділ зі складу пайового фонду колективного сільськогосподарського підприємства належних їм майнових паїв у натурі не зверталися і що таке питання не було предметом вирішення зборів власників майнових паїв, апеляційний суд дійшов законного й обґрунтованого висновку про безпідставність виділення їм такого майна в судовому порядку

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 травня 2009 р.

(витяг)

У лютому 2008 р. В., Н., Л., П., М., Д., К. та О. звернулися до суду з позовом до Сільськогосподарського виробничого кооперативу «Киселівський» (далі — СВК «Киселівський») про виділення майнових паїв в натурі. Позивачі зазначали, що були членами Колективного сільськогосподарського підприємства «Киселівське», реорганізованого згодом в СВК «Киселівський». Як членам колективного сільськогосподарського підприємства їм належать майнові паї в майні цього підприємства.

Припинивши в 2006 році свою участь у підприємстві, вони побажали виділити належні їм майнові паї в натурі єдиним комплексом у вигляді будинку млина з обладнанням та з цією метою звернулися з заявою до комісії з організації вирішення майнових питань СВК «Киселівський».

Отримавши відмову у виділенні їм майнових паїв в натурі та вважаючи таку відмову незаконною, позивачі просили суд виділити їм в рахунок належних їм майнових паїв для подальшого спільного використання млин з обладнанням.

Рішенням Кіцманського районного суду від 14 квітня 2008 р. позов задоволено. Виділено позивачам у рахунок належних їм майнових паїв із пайового фонду СВК «Киселівський» млин з обладнанням балансовою вартістю 32 000 грн.

Рішенням Апеляційного суду Чернівецької області від 25 червня 2008 р. зазначене рішення суду першої інстанції скасовано й ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено.

Ухвалою колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 грудня 2008 р. рішення апеляційного суду скасовано та залишено в силі рішення суду першої інстанції.

У скарзі у зв'язку з винятковими обставинами СВК «Киселівський» просив скасувати ухвалу суду касаційної інстанції та залишити в силі рішення апеляційного суду, посилаючись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції одного і того самого положення закону.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що скарга підлягає задоволенню.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову та виділення позивачам млина з обладнанням в рахунок належних їм майнових паїв, суд першої інстанції керувався тим, що позивачі вийшли зі складу колективного сільськогосподарського підприємства та мають право на виділення їм зі складу пайового фонду цього підприємства належних їм майнових паїв єдиним комплексом і при цьому інтереси решти власників майнових паїв ущемлені не будуть.

Скасовуючи це рішення та ухвалюючи нове про відмову в задоволенні позову, апеляційний суд зазначив, що право розпорядження майном пайового фонду колективного сільськогосподарського підприємств належить загальним зборам співвласників цього майна, а, як правильно встановив суд першої інстанції, позивачі до зборів співвласників майнових паїв із заявою про виділ їм в натурі майнових паїв не зверталися і такі збори рішення з цього приводу не приймали. Оскільки питання про виділ позивачам майнових паїв не вирішувалося зборами власників майнових паїв, воно не може бути предметом вирішення судом.

Такий висновок є правильним.

Відповідно до ч. 1 ст. 7 Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» від 14 лютого 1992 р. № 2114-XII майно колективного підприємства належить його членам на праві спільної часткової власності. На підставі ст. 9 зазначеного Закону право розпоряджатися своїм паєм член підприємства набуває після припинення членства в підприємстві. Тоді ж в нього виникає право на пай натурою.

Згідно з пунктами 9, 16 Порядку розподілу та використання майна реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики України від 14 березня 2001 р. № 62, виділення зі складу пайового фонду майна в натурі окремим власникам чи групі власників за їх бажанням у процесі вирішення майнових питань здійснюється згідно із затвердженою загальними зборами членів колективного сільськогосподарського підприємства структурою пайового фонду та не інакше, як на підставі рішення зборів співвласників майнових паїв. Лише спірні питання щодо розподілу майна між співвласниками вирішуються в судовому порядку.

Установивши, що позивачі до зборів власників майнових паїв із заявою про виділ зі складу пайового фонду колективного сільськогосподарського підприємства належних їм майнових паїв в натурі не зверталися і що таке питання не було предметом вирішення зборів власників майнових паїв, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку про безпідставність виділення їм такого майна в судовому порядку.

Саме такого висновку дійшов апеляційний суд Тернопільської області, розглянувши в касаційному порядку справу за позовом Ф. та А. до сільськогосподарського кооперативу «Світанок» про виділення майнових паїв у натурі та визнання права

власності на майно, на що посилався на обґрунтування своєї скарги у зв'язку з винятковими обставинами СВК «Киселівський».

Однак колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, скасовуючи 17 грудня 2008 р. рішення апеляційного суду в цій справі та залишаючи в силі рішення суду першої інстанції, керувалася тим, що млин належить до пайового фонду, а порушення майнових прав власника майнових паїв згідно із законами не допускається.

Таким чином, судом касаційної інстанції допущено неоднакове застосування одного і того самого положення закону та помилково скасовано рішення апеляційного суду, ухвалене згідно із законом, що є підставою для скасування судового рішення суду касаційної інстанції та залишення в силі рішення апеляційного суду.

Керуючись п. 1 ст. 354, п. 3 ч. 1 ст. 358, ст. 359 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України скаргу в зв'язку з винятковими обставинами СВК «Киселівський» задовольнила. Ухвалу колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 грудня 2008 р. скасувала та залишила в силі рішення Апеляційного суду Чернівецької області від 25 червня 2008 р.

III. СПРАВИ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

Установивши, що оператор телекомунікацій на порушення умов укладеного з абонентом договору безпідставно припинив обслуговування його телефонного номеру, суди першої та апеляційної інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про наявність підстав для задоволення вимог про відшкодування моральної шкоди в порядку, визначеному ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. № 1023-XII.

При цьому суди правильно врахували, що ч. 3 ст. 40 Закону України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV, який є спеціальним щодо спірних правовідносин, передбачено такий вид відповідальності оператора телекомунікаційних послуг перед споживачем, як відшкодування моральної шкоди внаслідок порушення ним договірних зобов'язань

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 липня 2009 р.

(витяг)

У квітні 2007 р. С. звернулася до суду з позовом до ТОВ «Ф», треті особи: ВАТ «Укртелеком», ТОВ «К», Х., про захист прав споживача, у якому зазначала, що в жовтні 2006 р. вона отримала повідомлення про наявність заборгованості за послуги телефонного зв'язку, а саме: за користування послугою «Аудіотекс» за кодом 8-900-14 і послугою «Пейдж-703» за кодом 8-703-5, здійснене 27 вересня 2006 р.

Проте ні вона, ні члени її родини такі послуги не замовляли, про їхнє існування не знали, а в договорі про надання послуг зв'язку, укладеному між нею та ТОВ «Ф», надання таких послуг не обумовлювалося.

У відповідь на її звернення до провайдера, відповідача ТОВ «К», їй було повідомлено, що 27 вересня 2006 р. з її телефонного номера було здійснено дзвінок і замовлено послугу «Живе спілкування» та «Романтична історія» чоловіком, який назвався Х., 25 р., одруженим, який працює зв'язківцем, та який залишив свій мобільний номер телефону й адресу електронної пошти.

У подальшому за адресою пошти в Інтернеті вона отримала додаткові відомості щодо цієї особи, зокрема те, що володільцем номеру мобільного телефону та адреси електронної пошти є Х., який працює у центрі зв'язку заводу «С» (1981 р. н.), має робочий номер телефону. З метою отримання більш детальної інформації про нього вона кілька разів дзвонила на його номери телефонів, після чого впевнилася, що ці відомості не є вигаданими.

Оскільки зазначених додаткових послуг вона не отримувала, але з січня 2007 р. за їхню несплату було припинено надання послуг міжміського зв'язку, а з квітня 2007 р. повністю припинено надання послуг зв'язку, С. уточнила позовні вимоги й просила суд визнати неправомірними дії ТОВ «Ф» щодо нарахування боргу та ненадання повної інформації про послуги зв'язку, скасувати розпорядження відповідача від 12 січня 2007 р. про стягнення боргу, зобов'язати його відновити зв'язок та блокувати послуги, що не регулюються діючими граничними тарифами, а також стягнути з відповідача на її користь 2 000 грн на відшкодування завданої такими діями моральної шкоди.

Рішенням Малиновського районного суду м. Одеси від 13 березня 2008 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Одеської області від 25 вересня 2008 р., позов задоволено частково: дії ТОВ «Ф» з нарахування С. боргу за послуги телефонного зв'язку в сумі 583 грн 12 коп. і щодо ненадання повної інформації про послуги зв'язку визнано неправомірними; зобов'язано відповідача поновити С. надання цих послуг та стягнуто з нього на користь позивачки 1 000 грн на відшкодування моральної шкоди, а в задоволенні решти вимог відмовлено.

На обґрунтування касаційної скарги ТОВ «Ф» посилалося на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, в зв'язку з чим ставило питання про скасування судових рішень та ухвалення нового рішення про відмову в задоволенні позову.

Колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає відхиленню на таких підставах.

Згідно з вимогами ч. 1 ст. 32 Закону України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 р. № 1280-IV споживачі під час замовлення та/або отримання телекомунікаційних послуг мають право на державний захист своїх прав; безоплатне отримання від оператора, провайдера телекомунікацій вичерпної інформації щодо змісту, якості, вартості та порядку надання телекомунікаційних послуг; відшкодування збитків, заподіяних унаслідок невиконання чи неналежного виконання оператором, провайдером телекомунікацій обов'язків, передбачених договором із споживачем чи законодавством; оскарження неправомірних дій операторів, провайдерів телекомунікацій шляхом звернення до суду та уповноважених державних органів.

Частково задовольняючи позов, місцевий суд, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, керувався тим, що ТОВ «Ф» не надало позивачці повної інформації про послуги зв'язку, безпідставно нарахувало плату за користування додатковими послугами, яких вона не отримувала, а згодом безпідставно припинило надання послуг зв'язку, чим порушило її права споживача та заподіяло моральну шкоду.

Ці висновки судів ґрунтуються на матеріалах справи й відповідають вимогам закону.

Відповідно до статей 335, 337 ЦПК, під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недо-

стовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими. Суд касаційної інстанції відхиляє касаційну скаргу, якщо визнає, що рішення ухвалене з додержанням норм матеріального і процесуального права. Не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення з одних лише формальних міркувань.

Установивши на підставі доказів, яким було дано належну оцінку, факти ненадання позивачці повної інформації про послуги зв'язку, можливості несанкціонованого доступу та нештатного підключення до абонентських ліній зв'язку, анулювання відповідачем направленого позивачці рахунку за оспорювані послуги зв'язку на суму 583 грн 12 коп., суди дійшли обґрунтованого висновку про те, що ТОВ «Ф» у цьому випадку безпідставно нарахувало С. плату за користування додатковою послугою, відключило її телефон за несплату боргу та порушило умови укладеного між сторонами договору, а також права позивачки як споживача послуг зв'язку.

Крім того, за загальним правилом особа несе відповідальність за заподіяну моральну шкоду у випадках, коли право на її відшкодування передбачене безпосередньо нормами Конституції України або у випадках, передбачених нормами ЦК, а також іншими нормами законодавства, які встановлюють відповідальність за заподіяння моральної шкоди.

Згідно з вимогами ч. 3 ст. 40 Закону України «Про телекомунікації» питання відшкодування завданих споживачеві фактичних збитків, моральної шкоди, втраченої вигоди через неналежне виконання оператором, провайдером телекомунікацій обов'язків за договором про надання телекомунікаційних послуг вирішуються в судовому порядку.

Тобто зазначеною нормою спеціального закону, яким врегульовані спірні правовідносини, передбачено такий вид відповідальності оператора телекомунікаційних послуг перед споживачем, як відшкодування моральної шкоди внаслідок порушення ним договірних зобов'язань, а тому встановивши, що ТОВ «Ф» на порушення умов укладеного з позивачкою договору безпідставно припинило обслуговування її телефонного номера, суд дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстави для часткового задоволення цієї вимоги в порядку, визначеному ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. № 1023-XII (у редакції Закону від 1 грудня 2005 р. № 3161-IV).

Таким чином, установивши факти та зумовлені ними правовідносини, суди правильно застосували правові норми й ухвалили правильне по суті рішення, підстав для скасування якого колегія суддів не знайшла.

Керуючись статтями 336, 341 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ТОВ «Ф» відхилила. Рішення Малиновського районного суду м. Одеси від 13 березня 2008 р. та ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 25 вересня 2008 р. залишила без змін.

Відповідно до ст. 611 ЦК у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема відшкодування збитків та моральної шкоди.

Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» у редакції Закону від 1 грудня 2005 р. № 3161-IV споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством.

Пункт 22.7 Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу, затверджених наказом Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації (Державіаслужби) від 14 березня 2006 р. № 187, що визначає випадки і види компенсації за затримку пасажира, також не передбачає можливості відшкодування моральної шкоди.

Таким чином, правових підстав для відшкодування моральної шкоди як виду цивільної відповідальності за порушення зобов'язань за договором перевезення, укладеним з українською авіакомпанією, немає

Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 29 квітня 2009 р.

(витяг)

У листопаді 2006 р. Д. і М. звернулися до суду з позовом до ЗАТ «Авіакомпанія «Аеросвіт» (далі — Авіакомпанія) про захист прав споживачів і відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Зазначали, що 29 серпня 2006 р. представник Авіакомпанії під час проходження реєстрації на рейс Київ—Ларнака (Кіпр) відмовив їм у наданні послуги з перевезення та не допустив їх на борт літака, посилаючись на відсутність у паспорті М. візи Кіпру для її доньки А., яка була вписана в паспорт матері.

Однак відповідно до роз'яснень посольства Кіпру в Російській Федерації, якщо дитина вписана в паспорт матері, яка отримала візу для країни Кіпр, окрема віза для дитини не потрібна.

Оскільки внаслідок неправомірних дій відповідача ними понесені додаткові витрати та їм завдані моральні страждання, Д. і М. просили суд стягнути із Авіакомпанії на їх користь 4 808 грн 76 коп. завданих збитків і 500 000 грн на відшкодування заподіяної моральної шкоди.

Рішенням Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 20 квітня 2007 р. позов задоволено частково, ухвалено стягнути із Авіакомпанії на користь Д. 4 808 грн 76 коп. на відшкодування матеріальної шкоди та на користь кожного з позивачів по 5 000 грн моральної шкоди, а в задоволенні решти вимог відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду Київської області від 16 жовтня 2007 р. зазначене рішення місцевого суду в частині відшкодування моральної шкоди змінено: розмір стягнутої з відповідача на користь позивачів компенсації моральної шкоди зменшено до 5 000 грн, а в іншій частині рішення суду першої інстанції залишене без змін.

У касаційній скарзі Авіакомпанія просила судові рішення скасувати й ухвалити нове рішення про відмову в задоволенні позову, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Вирішуючи спір у частині вимог про відшкодування моральної шкоди, місцевий суд, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, дійшов висновку, що відповідач повинен відшкодувати позивачам моральну шкоду, заподіяну безпідставною відмовою в наданні їм послуги з авіаперевезення.

Проте погодитися з цим висновком судів не можна.

Під час вирішення справи судами встановлено, що позивачі завчасно придбали та оплатили туристичний тур для відпочинку своєї сім'ї в складі трьох осіб у Республіці Кіпр, який мав тривати 12 днів із 29 серпня до 9 вересня 2006 р.

Послуги з перевезення позивачів і їх малолітньої дитини надавалися Авіакомпанією.

29 серпня 2006 р. під час проходження реєстрації на рейс до Ларнаки (Кіпр) представник відповідача відмовив М. у перевезенні на тих підставах, що дочка А. у візу Кіпру не вписана.

Того ж дня після відправлення літака із посольства Республіки Кіпр у Російській Федерації представнику відповідача було надіслано лист про те, що форма візи, яка видається в Консульському відділі Посольства Республіки Кіпр у Москві, не передбачає спеціальної відмітки для дітей, які слідують у супроводженні батьків, у паспорт яких вони вписані. Віза проставляється у діючий закордонний паспорт батька чи матері й автоматично поширюється на дитину.

3 вересня 2006 р. Авіакомпанія на підставі тих самих документів допустила позивачів разом із їхньою неповнолітньою дитиною на літак і здійснила перевезення в Республіку Кіпр та в зворотному напрямку.

В зв'язку з невчасним прибуттям позивачів до готелю на місці відпочинку позивачі сплатили штрафні санкції у розмірі 953,23 дол США, що в еквіваленті становить 4 808 грн 76 коп.

Таким чином, суди дійшли обґрунтованого висновку про те, що Авіакомпанія відмовила позивачам у наданні послуг з авіаперевезення без достатніх на те правових підстав, у зв'язку з чим понесені ними майнові збитки мають бути відшкодовані за рахунок відповідача.

Однак установлені судами обставини не давали підстав для задоволення позову в частині відшкодування моральної шкоди.

Так, згідно з чинним законодавством, особа несе відповідальність за заподіяну моральну шкоду у випадках, коли право на її відшкодування безпосередньо передбачене нормами Конституції України або у випадках, передбачених нормами ЦК, а також іншими нормами законодавства, які встановлюють відповідальність за заподіяння моральної шкоди, зокрема Законом України «Про захист прав споживачів» у редакції Закону від 1 грудня 2005 р. № 3161-IV.

Відповідно до ст. 611 ЦК у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема відшкодування збитків та моральної шкоди.

Згідно з п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про захист прав споживачів» споживачі під час придбання, замовлення або використання продукції, яка реалізується на території України, для задоволення своїх особистих потреб мають право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечною для життя і здоров'я людей продукцією у випадках, передбачених законодавством.

Пункт 22.7 Правил повітряних перевезень пасажирів і багажу, затверджених наказом Державної служби України з нагляду за забезпеченням безпеки авіації (Державіаслужби) від 14 березня 2006 р. № 187, що визначає випадки і види компенсації за затримку пасажира, не передбачає можливості відшкодування моральної шкоди.

Таким чином, суди не мали правових підстав для задоволення вимог про відшкодування моральної шкоди, оскільки такий вид цивільної відповідальності не передбачений ні умовами договору, що був укладений між сторонами, ні Правилами повітряних перевезень пасажирів і багажу.

Оскільки судами під час ухвалення рішень у частині вирішення вимог про відшкодування моральної шкоди неправильно застосовані норми матеріального закону, колегія суддів вважає за можливе відповідно до вимог ст. 341 ЦПК судові рішення в цій частині скасувати й ухвалити нове рішення, яким у задоволені цих вимог відмовити.

В решті судові рішення відповідають фактичним обставинам справи та постановлені з дотриманням вимог матеріального й процесуального закону, а передбачених ч. 3 ст. 335 ЦПК підстав для скасування оскаржуваних рішень у частині стягнення збитків за неналежне виконання умов договору колегія суддів не вбачає.

Керуючись статтями 336, 341 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Авіакомпанії задовольнила частково. Рішення Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 20 квітня 2007 р. і рішення Апеляційного суду Київської області від 16 жовтня 2007 р. у частині відшкодування моральної шкоди скасувала. У задоволенні вимог Д., М. до Авіакомпанії про відшкодування моральної шкоди відмовила. В іншій частині судові рішення залишила без змін.

Відповідно до ст. 611 ЦК у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема відшкодування збитків та моральної шкоди.

Види цивільної відповідальності підрядника за неналежну якість виконаних робіт установлюються ст. 858 ЦК, такого виду відповідальності, як відшкодування моральної шкоди серед них немає. Тому правових підстав для відшкодування моральної шкоди за порушення зобов'язань за договором підряду немає

Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 червня 2009 р.

(витяг)

У червні 2006 р. Т. звернулася до суду з позовом до Виробничо-комерційної фірми (далі — ВКФ) «Корінтеп» про відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Зазначала, що 1 червня 2005 р. уклала з ВКФ «Корінтеп» договір підряду на ремонт квартири. За ремонт квартири, який відповідач закінчив у листопаді 2005 р., вона сплатила 18 000 грн, проте ремонт виявився неякісним. Оскільки відповідач ухиляється від усунення допущених під час ремонту недоліків, Т., уточнивши позовні вимоги, просила суд стягнути з відповідача на її користь витрати, пов'язані з необхідністю усунення недоліків ремонту квартири в сумі 7 087 грн 20 коп., та 7 000 грн на відшкодування заподіяної моральної шкоди.

Ухвалами Київського районного суду м. Сімферополя АР Крим від 30 жовтня 2007 р. цей позов об'єднано в одне провадження з позовом Т. про відшкодування шкоди в порядку регресу та залучено до участі у справі як відповідача М., як особу, яка безпосередньо виконувала сантехнічні роботи у квартирі позивачки.

Останній позов позивачка обґрунтовувала тим, що після закінчення відповідачем ремонту в її квартирі 13 липня 2007 р. сталося пошкодження труб гарячого водопостачання, внаслідок чого було залито квартиру сусідів. Оскільки з неї на користь потерпілих за рішенням суду стягнуто 12 889 грн 94 коп., Т. просила суд стягнути з ВКФ «Корінтеп» на її користь в порядку регресу 12 889 грн 94 коп. і 6 500 грн на відшкодування завданої моральної шкоди.

Рішенням Київського районного суду м. Сімферополя АР Крим від 9 червня 2008 р. позов задоволено частково, ухвалено стягнути з ВКФ «Корінтеп» на користь Т. 7 087 грн 20 коп. на відшкодування матеріальної шкоди, 2 000 грн моральної шкоди, 697 грн 60 коп. витрат на оплату експертизи та 2 700 грн витрат на правову допомогу, а в задоволенні решти вимог відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду АР Крим від 22 вересня 2008 р. зазначене рішення місцевого суду в частині відшкодування моральної шкоди та витрат на правову допомогу скасовано й ухвалено в цій частині нове рішення, яким стягнуто з ВКФ «Корінтеп» на користь Т. 2 000 грн на відшкодування моральної шкоди з інших правових підстав та 804 грн витрат на правову допомогу, а в іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

У касаційній скарзі ВКФ «Корінтеп» просила рішення апеляційного суду скасувати та вирішити справу по суті, посилаючись на неправильне застосування судом апеляційної інстанції норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Відповідно до частин 1 і 2 ст. 213 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим.

Згідно з вимогами ст. 214 цього Кодексу під час ухвалення рішення суд вирішує, зокрема, питання про те, які правовідносини сторін випливають із встановлених обставин та яка правова норма підлягає застосуванню до спірних правовідносин.

Вирішуючи спір у частині вимог про відшкодування моральної шкоди, місцевий суд керувався тим, що моральну шкоду позивачці заподіяно неналежним виконанням відповідачем договору підряду.

Ухвалюючи в цій частині нове рішення, апеляційний суд дійшов висновку, що моральна шкода була заподіяна позивачці внаслідок порушення її прав споживача, а тому підставою для стягнення компенсації за заподіяну моральну шкоду є ст. 22 Закону України «Про захист прав споживачів» у редакції Закону від 1 грудня 2005 р. № 3161-IV.

Проте повністю погодитися з цим висновком судів не можна з огляду на таке.

За загальним правилом особа несе відповідальність за заподіяну моральну шкоду у випадках, коли право на її відшкодування безпосередньо передбачено нормами Конституції України, або у випадках, передбачених нормами ЦК, а також іншими нормами законодавства, які встановлюють відповідальність за заподіяння моральної шкоди.

Відповідно до ст. 611 ЦК у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема відшкодування збитків та моральної шкоди.

Види цивільної відповідальності підрядника за неналежну якість виконаних робіт установлюється ст. 858 ЦК, серед яких не міститься такого виду відповідальності, як відшкодування моральної шкоди.

Договір підряду, укладений 1 червня 2005 р. між Т. та ВКФ «Корінтеп», також не містить цього виду цивільної відповідальності.

Таким чином, місцевий суд не мав передбачених ЦК правових підстав для відшкодування позивачці моральної шкоди.

Суд апеляційної інстанції на обґрунтування правової підстави для відшкодування моральної шкоди послався на положення Закону України «Про захист прав споживачів» у редакції від 1 грудня 2005 р., не звернувши при цьому уваги на те, що в цій редакції закон набрав чинності з 13 січня 2006 р., тобто після виникнення спірних правовідносин (договір укладено 1 червня, а ремонт закінчено у листопаді 2005 р.), а тому за загальним правилом на них не поширюється.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про захист прав споживачів» у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин, споживачі, які перебувають на території України, під час придбання, замовлення або використання товарів (робіт, по-

слуг) для задоволення своїх побутових потреб, зокрема, мають право на відшкодування збитків, завданих товарами (роботами, послугами) неналежної якості, а також майнової та моральної (немайнової) шкоди, заподіяної небезпечними для життя і здоров'я людей товарами (роботами, послугами) у випадках, передбачених законодавством.

Таким чином, апеляційний суд не мав правових підстав для часткового задоволення позовних вимог про відшкодування моральної шкоди, оскільки апеляційним судом не встановлено, що виконана відповідачем робота загрожувала життю і здоров'ю позивачки, а за умовами договору цей вид цивільної відповідальності на відповідача не покладався.

Оскільки судові рішення в цій частині відповідають фактичним обставинам справи, але судами неправильно застосовані норми матеріального закону, колегія суддів вважає за можливе ухвалені судові рішення в частині вирішення вимог про відшкодування моральної шкоди відповідно до ст. 341 ЦПК скасувати й ухвалити нове рішення, яким у задоволенні цих вимог відмовити.

Установивши факт неналежного виконання відповідачем договору підряду, судами правильно задоволені вимоги щодо стягнення збитків, завданих неякісним виконанням ремонтних робіт і втратою будівельних матеріалів, та витрат на правову допомогу, а наведені в касаційній скарзі доводи висновок судів у цій частині не спростовують.

Керуючись статтями 336, 341 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ВКФ «Корінтеп» задовольнила частково. Рішення Київського районного суду м. Сімферополя АР Крим від 9 червня 2008 р. і рішення Апеляційного суду АР Крим від 22 вересня 2008 р. у частині відшкодування моральної шкоди скасувала. У задоволенні вимог Т. до ВКФ «Корінтеп», М. про відшкодування моральної шкоди відмовила. В іншій частині судові рішення залишила без змін.

Володілець джерела підвищеної небезпеки несе відповідальність за шкоду, яка є наслідком дії джерела підвищеної небезпеки, незалежно від наявності вини володільця джерела підвищеної небезпеки у її заподіянні. На володільця джерела підвищеної небезпеки не може бути покладено обов'язок з відшкодування такої шкоди лише в разі, якщо буде встановлено що вона виникла внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Такий умисел у розумінні цивільного законодавства означає, що особа усвідомлювала протиправний характер своїх дій, передбачала їх негативні наслідки і бажала або свідомо допускала настання шкоди

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 15 липня 2009 р.

(витяг)

У березні 2007 р. Д. звернувся до суду з позовом до К. про відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Позивач зазначав, що 6 березня 2005 р. К., керуючи автомобілем «Ауді-100», здійснив наїзд на нього як на пішохода, заподіявши цим тяжкі тілесні ушкодження, що призвело до встановлення йому спершу першої, а згодом другої групи інвалідності.

Посилаючись на те, що в добровільному порядку відповідач не бажає відшкодовувати йому матеріальну і моральну шкоду, позивач просив стягнути з відповідача на його користь 8 410 грн на відшкодування матеріальної та 100 000 грн моральної шкоди.

Рішенням Ужгородського міськрайонного суду від 25 грудня 2008 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Закарпатської області від 3 березня 2009 р., у задоволенні позову відмовлено.

У касаційній скарзі Д., посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, просив скасувати зазначені судові рішення й ухвалити нове рішення про задоволення позову.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені в скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню.

Згідно зі ст. 214 ЦПК під час ухвалення рішення суд, зокрема, вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) які правовідносини сторін випливають із встановлених обставин; 3) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позову, суд першої інстанції керувався тим, що позивач, як пішохід, перед виходом на проїжджу частину дороги не впевнився в безпеці цього, а відповідач був позбавлений технічної можливості уникнути наїзду на позивача, порушень правил дорожнього руху не допустив, вини його в наїзді на позивача немає, відтак, і підстав для цивільно-правової відповідальності немає.

Залишаючи рішення суду першої інстанції без змін, апеляційний суд разом із тим зазначив, що шкода виникла внаслідок умислу потерпілого позивача, який повинен був передбачити шкідливі наслідки своїх дій, що відповідно до ч. 5 ст. 1187 ЦК звільняє відповідача як заподіювача шкоди від обов'язку з її відшкодування. При цьому апеляційний суд для визначення поняття умислу користувався нормами кримінального законодавства.

Однак із таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до ч. 2 ст. 1187 ЦК шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.

Частиною 5 ст. 1187 ЦК установлено, що особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

Отже, за змістом зазначеної норми закону володілець джерела підвищеної небезпеки несе відповідальність за шкоду, яка є наслідком дії джерела підвищеної не-

4 — 9-1135

безпеки, незалежно від наявності вини володільця джерела підвищеної небезпеки у її заподіянні. На володільця джерела підвищеної небезпеки не може бути покладено обов'язок з відшкодування такої шкоди лише в разі, якщо буде встановлено, що вона виникла внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.

На відміну від кримінального законодавства, цивільне законодавство не поділяє умисел на прямий і непрямий. Умисел у розумінні цивільного законодавства означає, що особа усвідомлювала протиправний характер своїх дій, передбачала їх негативні наслідки і бажала або свідомо допускала настання шкоди.

Судом установлено, що 6 березня 2005 р. К., керуючи автомобілем «Ауді-100», здійснив наїзд на пішохода Д., який, будучи в стані алкогольного сп'яніння, раптово вибіг на проїжджу частину дороги з метою зупинити автомобіль. Застосувавши міри екстреного гальмування, водій К. не зміг зупинити автомобіль та уникнути наїзду.

Суд на зазначені вище положення закону уваги не звернув та дійшов помилкового висновку про наявність у діях потерпілого позивача умислу на заподіяння собі майнової шкоди, не з'ясувавши разом із тим, чи немає в його діях необережності, що відповідно до ч. 2 ст. 1193 ЦК є підставою для зменшення розміру відшкодування шкоди.

Щодо вимоги про відшкодування моральної шкоди, то згідно з п. 1 ч. 2 ст. 1167 ЦК у разі, якщо моральної шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, вона також відшкодовується незалежно від вини особи, яка її завдала.

Таким чином, судом допущено порушення норм процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи і відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК є підставою для скасування судового рішення та передачі справи на новий розгляд. Оскільки зазначене порушення було допущено судом першої інстанції і не було усунуто апеляційним судом, справу слід передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Д. задовольнила частково. Рішення Ужгородського міськрайонного суду від 25 грудня 2008 р. та ухвалу Апеляційного суду Закарпатської області від 3 березня 2009 р. скасувала і передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Зміст ст. 27 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII, яка передбачає можливість відшкодування потерпілому завданої шкоди за наявності в діях приватного нотаріуса вини у формі необережності та недбалості, не виключає необхідність установлення решти складових правопорушення, за наявності яких настає цивільна відповідальність за завдану шкоду

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 17 червня 2009 р.

(витяг)

У березні 2005 р. Т., І. та Ю. звернулися до суду з позовами до приватних нотаріусів Одеського міського нотаріального округу Ф. та Є., третя особа — приват-

ний нотаріус Одеського міського нотаріального округу З., про визнання дій нотаріусів неправомірними, недбалими, відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

Позивачі зазначали, що 29 листопада 2003 р. приватний нотаріус Ф. на порушення вимог статей 8, 55 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3425-XII і пунктів 5, 11, 36 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України № 18/5 від 14 червня 1994 р. (далі — Інструкція), безпідставно завірила довіреність від імені І., надану невідомою особою на ім'я Т. на право розпорядження усім її майном, зокрема належною І. квартирою.

На підставі цієї сфальсифікованої довіреності приватний нотаріус Є. на порушення вимог статей 8, 53 Закону України «Про нотаріат» і пунктів 4, 22 Інструкції 4 грудня 2003 р. видала дублікат правовстановлюючого документу на квартиру І.

На підставі цих документів приватний нотаріус Ф. посвідчила договір дарування квартири невстановленою особою від імені власника квартири на ім'я невстановленої особи М., яка 25 грудня 2003 р. на підставі договору купівлі-продажу, посвідченого приватним нотаріусом З., продала квартиру Т., отримавши від неї обумовлені договором кошти.

За рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 24 березня 2005 р. І. витребувала свою квартиру з володіння Т. та зазначені угоди визнані недійсними.

Оскільки з вини приватних нотаріусів Ф. та Є. позивачці Т. завдані матеріальні збитки, пов'язані з втратою сплачених за квартиру грошей, а також спричинені моральні страждання, остання, уточнивши позовні вимоги, просила суд визнати дії приватного нотаріуса Є. щодо видачі 4 грудня 2003 р. дубліката договору купівлі-продажу квартири, а також дії приватного нотаріуса Ф. щодо посвідчення 13 грудня 2003 р. договору дарування квартири незаконними та стягнути з відповідачів у рівних частках на її користь 225 874 грн на відшкодування матеріальної шкоди й 15 000 грн на відшкодування моральної шкоди.

І. та Ю., уточнивши позовні вимоги, просили суд визнати дії обох приватних нотаріусів незаконними й недбалими та стягнути з відповідачів в рівних частках на їх користь 50 000 грн на відшкодування моральної шкоди.

Справа розглядалася судами неодноразово.

Останнім рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 23 червня 2008 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Одеської області від 1 жовтня 2008 р., позов задоволено частково: ухвалено визнати дії приватного нотаріуса Одеського міського нотаріального округу Є. щодо видачі 4 грудня 2003 р. на ім'я невідомої особи, яка представилась В. та діяла від імені І., дубліката договору купівлі-продажу квартири, а також дії приватного нотаріуса Одеського міського нотаріального округу Ф. щодо посвідчення 13 грудня 2003 р. договору дарування цієї квартири між І., в інтересах якої діяв за довіреністю В., і М., недбалими; стягнути в рівних частках з Є. та Ф. на користь І. 225 874 грн на відшкодування матеріальної шкоди, 4 000 грн компенсації моральної шкоди, а також на користь І. та Ю. 8 000 грн компенсації моральної шкоди, а в задоволенні решти вимог відмовлено.

На обґрунтування касаційної скарги Ф. посилалася на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, в зв'язку з чим ставила питання про скасування судових рішень і закриття провадження у справі.

Колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Відповідно до частин 1 і 2 ст. 213 ЦПК рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим.

Згідно з вимогами ст. 214 цього Кодексу під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін випливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Задовольняючи позов, місцевий суд, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, керувався тим, що внаслідок недбалості приватних нотаріусів Ф. та Є. під час вчинення нотаріальних дій, позивачам була заподіяна матеріальна й моральна шкода, що підлягає відшкодуванню на підставах, передбачених ст. 27 Закону України «Про нотаріат».

Проте повністю погодитися з такими висновками судів не можна.

Згідно з вимогами ст. 27 Закону України «Про нотаріат» шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

Відповідно до ст. 28 цього Закону для забезпечення відшкодування заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії шкоди приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності.

Під час вирішення справи місцевий суд керувався тим, що приватний нотаріус Ф. 29 листопада 2003 р. посвідчила від імені невідомої особи, яка представилась І., на ім'я невідомої особи, яка представилась В., довіреність на розпорядження всім майном І.

Після цього так званий «В.», діючи за довіреністю від імені І., звернувся до приватного нотаріуса Є. із заявою про видачу дубліката правовстановлюючого документа: договору купівлі-продажу від 4 серпня 2003 р. на квартиру, посилаючись на те, що оригінал цього документа втрачений.

4 грудня 2003 р. такий дублікат приватним нотаріусом Є. було видано невідомій особі, яка представилась В., а 8 грудня 2003 р. цей дублікат був зареєстрований в органах технічної інвентаризації.

Згодом, 13 грудня 2003 р., приватний нотаріус Ф. посвідчила договір дарування зазначеної квартири від імені І., в інтересах якої діяв так званий «В.», який надав дублікат договору купівлі-продажу квартири від 4 грудня 2003 р. і довіреність від імені І. на ім'я М.

25 грудня 2003 р. М. на підставі договору купівлі-продажу, посвідченого приватним нотаріусом Одеського міського нотаріального округу З., продала зазначену квартиру Т.

За виявленими фактами шахрайства прокуратурою Суворовського району м. Одеси 7 квітня 2004 р. порушено кримінальну справу за ч. 3 ст. 190 і ч. 3 ст. 358 КК. На сьогодні досудове слідство в цій кримінальній справі зупинено, в зв'язку з розшуком осіб, які вчинили злочин.

Рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 24 березня 2005 р., яке набрало законної сили, довіреність від 29 листопада 2003 р., видана І. на ім'я В., договір дарування від 13 грудня 2003 р. і договір купівлі-продажу від 25 грудня 2003 р. визнані недійсними, а спірна квартира повернута у власність І.

За загальним правилом цивільна відповідальність за завдану майнову чи моральну шкоду настає за наявності чотирьох складових: неправомірності дій заподіювача шкоди, негативного наслідку таких дій (шкоди), причинного зв'язку між діями заподіювача шкоди та завданою шкодою, а також вини особи, яка завдала шкоду.

Диспозиція ст. 27 Закону України «Про нотаріат», яка передбачає можливість відшкодування потерпілому завданої шкоди за наявності в діях приватного нотаріуса вини у формі необережності та у виді недбалості, не виключає необхідність установлення решти складових правопорушення, за наявності яких настає цивільна відповідальність за завдану шкоду.

За висновком судів недбалість приватного нотаріуса Є. виявилася в безпідставній видачі дубліката правовстановлюючого документа особі, яка не мала права вимагати та отримувати цей документ, а недбалість приватного нотаріуса Ф. — у посвідченні договору дарування квартири за відсутності заяви другого подружжя щодо згоди на її відчуження, та посвідчення такого договору за участю представника, що не мав повноважень подавати відповідні заяви про сімейно-майновий стан подружжя. Внаслідок цих дій квартира була відчужена особами, які не мали до неї жодного відношення.

Згідно з вимогами ч. 1 ст. 53 Закону України «Про нотаріат» (в редакції, що діяла на час виникнення спірних правовідносин) у разі втрати документа, посвідченого або виданого нотаріусом чи посадовою особою виконавчого комітету сільської, селищної, міської Ради народних депутатів, за письмовою заявою осіб, перелічених у ч. 2 ст. 8 цього Закону (громадянам та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії), видається дублікат втраченого документа.

Аналогічне правило передбачалося й пунктами 4 і 22 Інструкції.

Згідно з вимогами частин 1 і 2 ст. 55 Закону України «Про нотаріат» (в тій самій редакції) угоди про відчуження та заставу майна, що підлягає реєстрації, посвідчуються за умови подання документів, які підтверджують право власності на майно, що відчужується або заставляється.

Під час посвідчення угод про відчуження або заставу жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна перевіряється відсутність заборони відчуження або арешту майна.

Відповідно до п. 11 Інструкції під час посвідчення угод з'ясовується дієздатність громадян і перевіряється правоздатність юридичних осіб, які беруть участь в угодах. У разі укладення угоди представником перевіряються його повноваження.

Пунктом 36 Інструкції передбачалося, що угода про відчуження або заставу майна, яка потребує обов'язкової нотаріальної форми, може бути посвідчена без згоди другого з подружжя, якщо з правовстановлюючого документа, свідоцтва про шлюб та інших документів видно, що зазначене майно є не спільною, а особистою власністю одного з подружжя (набуте до реєстрації шлюбу, одержане під час шлюбу в дар або в порядку успадкування, здійснено поділ майна, набутого під час перебування в зареєстрованому шлюбі тощо). Про перевірку цієї обставини нотаріус робить відмітку на примірнику договору (угоди), що залишається в державній нотаріальній конторі чи у приватного нотаріуса, з посиланням на реквізити відповідних документів, якщо ці документи не приєднуються до договору.

Під час посвідчення договору про відчуження або заставу майна від імені особи, у якої немає чоловіка або дружини (неодружена чи неодружений, в шлюбі не перебуває, вдова, вдівець), в державну нотаріальну контору чи приватному нотаріусу відчужувачем подається письмова заява про це. Нотаріус доводить зміст такої заяви до відома другого учасника угоди, який на підтвердження того, що ця обставина йому відома, підписується на заяві. Така заява повинна виходити особисто від відчужувача, а у разі вчинення угоди через представника — від представника, якщо відчужувач надав йому право під час оформлення угоди подавати від його імені відповідні заяви.

Підстави для відмови у вчиненні нотаріальної дії передбачені ст. 49 Закону України «Про нотаріат».

Місцевий суд під час вирішення справи на порушення вимог статей 213, 214 ЦПК не повністю визначився з характером спірних правовідносин та не вирішив питання, чому приватний нотаріус Є. за наявності відповідної довіреності від імені І. на ім'я В. мала відмовити останньому у видачі дубліката правовстановлюючого документа, а видавши такий дублікат — вчинила недбалість, а також, чи є в діях Є. інші складові правопорушення, необхідні для покладення на неї відповідальності за заподіяння позивачам майнової та моральної шкоди.

Крім того, місцевий суд не взяв до уваги, що постановою слідчого від 5 квітня 2005 р. у діях приватного нотаріуса Ф. під час посвідчення договору дарування не встановлено жодних порушень чинного законодавства та відмовлено в порушенні кримінальної справи на підставах, передбачених п. 2 ст. 6 КПК, належним чином не перевірив заперечення Ф. щодо повного виконання нею вимог п. 36 Інструкції під час посвідчення цього договору, а також не вирішив питання, чи є в діях Ф. інші складові правопорушення, необхідні для покладення на неї відповідальності за заподіяння позивачам матеріальної та моральної шкоди.

Покладаючи на відповідачів обов'язок з відшкодування завданої Т. матеріальної шкоди в розмірі 225 874 грн, місцевий суд не врахував, що рішенням Суворовського районного суду м. Одеси від 24 березня 2005 р., яке набрало законної сили, в зв'язку з визнанням останнього договору купівлі-продажу недійсним, застосовано двосторонню реституцію, та не вирішив питання, чи одержала Т. на підставі цього рішення компенсацію за витребувану в неї квартиру.

Апеляційний суд на порушення вимог ст. 303 ЦПК на зазначені обставини уваги не звернув і належним чином не перевірив доводів апеляційних скарг відповідачок.

З огляду на наведене ухвалені в справі судові рішення не можна визнати законними й обґрунтованими, тому вони підлягають скасуванню на підставах, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК, з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 337, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Ф. задовольнила частково. Рішення Суворовського районного суду м. Одеси від 23 червня 2008 р. та ухвалу Апеляційного суду Одеської області від 1 жовтня 2008 р. скасувала, а справу передала на новий розгляд до того самого суду першої інстанції.

IV. СІМЕЙНІ СПОРИ

Під час вирішення позову про визнання права власності на майно, набуте чоловіком та жінкою під час спільного проживання без укладення шлюбу, суду слід враховувати час виникнення таких відносин.

У випадку, коли такі відносини виникли до 1 січня 2004 р., тобто до набуття чинності СК, спільною сумісною власністю є: майно, нажите подружжям за час шлюбу (ст. 16 Закону України «Про власність», ст. 22 КпШС; майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї, чи майно, що є у власності осіб, які ведуть селянське (фермерське) господарство, якщо письмовою угодою відповідно між членами сім'ї чи членами селянського (фермерського) господарства не передбачене інше, або майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, що об'єдналися для спільної діяльності, коли укладеною між ними письмовою угодою визначено, що воно є спільною сумісною власністю (п. 1 ст. 17, ст. 18, п. 2 ст. 17 Закону України «Про власність»); квартира (будинок), кімнати в квартирах та одноквартирних будинках, передана під час приватизації з державного житлового фонду за письмовою згодою членів сім'ї наймача у їх спільну сумісну власність (ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»). В інших випадках спільна власність громадян є частковою. Якщо розмір часток у такій власності не було визначено й учасники спільної власності під час надбання майна не виходили з рівності їх часток, розмір частки кожного з них визначається ступенем його участі працею й коштами у створенні спільної власності (п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995 р. № 20).

Таким чином, для визнання за особою, яка проживала з іншою особою без укладення шлюбу, права власності на частку у спірному нерухомому майні, набутому до 1 січня 2004 р., вона має надати суду належні та допустимі докази про власну участь у набутті цього майна, оскільки сам по собі факт спільного проживання без реєстрації шлюбу, наявність приблизно однакових з відповідачем доходів і факт укладення договору позики, без визначення ступеня її участі працею й коштами у створенні спільної часткової власності не може бути підставою для визнання за права власності на половину спірного майна

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 липня 2009 р.

(витяг)

У листопаді 2006 р. Р. звернулася до суду з позовом до Б. про визнання права власності.

Зазначала, що вона з листопада 1997 р. проживала з Б. однією сім'єю без укладення шлюбу, 26 січня 2000 р. в них народився син.

У 2001 році за інвестиційним договором ними за спільні кошти було придбано квартиру в м. Києві вартістю 5 млн грн і гаражний бокс за зазначеною адресою вартістю 250 000 грн. Протягом 2001–2003 років у зазначеній квартирі ними за спільні кошти було проведено опоряджувальний ремонт.

Крім того, за час спільного проживання вони придбали земельну ділянку в садовому товаристві (далі — СТ) вартістю 300 000 грн і автомобіль вартістю 180 000 грн.

Внесок кожного з них у придбаному майні становив не менше 50 %, але, зважаючи на взаємну повагу й довіру, наявність спільної дитини, це майно було оформлено на Б.

Наприкінці 2006 р. стосунки між ними значно погіршилися.

Оскільки відповідач відмовився визнати за нею право на половину спільно придбаного майна, Р., уточнивши позовні вимоги, з урахуванням інтересів неповнолітньої дитини, яка проживає з нею та знаходиться на її утриманні, просила суд визнати за нею право власності на $^{2}/_{3}$ частки зазначених квартири, гаражного боксу, земельної ділянки та автомобіля на підставах, передбачених ч. 1 ст. 17 Закону України «Про власність» і статтями 70, 74 СК.

Рішенням Оболонського районного суду м. Києва від 31 березня 2008 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 13 червня 2008 р., позов задоволено частково: за Р. визнано право власності на $^{1}/_{2}$ частку квартири, $^{1}/_{2}$ частку гаражного боксу, $^{1}/_{2}$ частку земельної ділянки та $^{1}/_{2}$ частку автомобіля, а в решті вимог відмовлено.

У касаційній скарзі Б. посилався на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права в частині вирішення позовних вимог щодо квартири, гаражного боксу та земельної ділянки, в зв'язку з чим ставить питання про скасування судових рішень у цій частині та ухвалення нового рішення по суті справи.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України визнала, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Під час вирішення справи місцевий суд керувався тим, що Б. і Р. протягом 1998–2006 років проживали однією сім'єю без укладення шлюбу, мають сина 2000 р. н.; під час проживання за їх спільні кошти придбане майно, участь кожного з них у набутті цього майна була однаковою.

Б. на підставі свідоцтва про право власності від 19 лютого 2002 р. є власником квартири, на підставі свідоцтва про право власності від 26 травня 2003 р. — власником гаражного боксу, на підставі договору купівлі-продажу від 8 липня 2003 р. — власником земельної ділянки в СТ «Ветеран».

На підставі свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу від 19 вересня 2006 р. Б. є власником автомобіля. Оскільки зазначений автомобіль було придбано сторонами після набрання чинності СК, нормою ст. 74 якого поширено режим спільної сумісної власності на майно, придбане жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому

шлюбі, висновок судів про наявність правової підстави для визнання за позивачкою права власності на 1/2 частку цього автомобіля є законним і обґрунтованим.

Водночас місцевий суд, визнаючи за Р. право власності на $^1/_2$ частку квартири, гаражного боксу та земельної ділянки в садовому товаристві, дійшов висновку, що позивачка має право на таку частку в спірному майні, оскільки це майно було набуто зусиллями обох сторін за рахунок їх спільних зароблених коштів, що були майже однаковими за розміром. Крім того, позивачка 15 лютого 2001 р. брала у третьої особи в борг 407 190 грн, які повернула 30 грудня 2006 р.

Однак відповідно до чинного на час виникнення спірних правовідносин законодавства спільною сумісною власністю є: майно, нажите подружжям за час шлюбу (ст. 16 Закону України «Про власність», ст. 22 КпШС); майно, придбане внаслідок спільної праці членів сім'ї, чи майно, що є у власності осіб, які ведуть селянське (фермерське) господарство, якщо письмовою угодою відповідно між членами сім'ї чи членами селянського (фермерського) господарства не передбачено інше, або майно, придбане внаслідок спільної праці громадян, що об'єдналися для спільної діяльності, коли укладеною між ними письмовою угодою визначено, що воно є спільною сумісною власністю (п. 1 ст. 17, ст. 18, п. 2 ст. 17 Закону України «Про власність»); квартира (будинок), кімнати в квартирах та одноквартирних будинках, передана під час приватизації з державного житлового фонду за письмовою згодою членів сім'ї наймача у їх спільну сумісну власність (ст. 8 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду»).

В інших випадках спільна власність громадян є частковою. Якщо розмір часток у такій власності не було визначено і учасники спільної власності під час надбання майна не виходили з рівності їх часток, розмір частки кожного з них визначається ступенем його участі працею й коштами у створенні спільної власності (п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах за позовами про захист права приватної власності» від 22 грудня 1995 р. № 20).

Згідно з вимогами частин 1, 4 ст. 60 ЦПК кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених ст. 61 цього Кодексу. Доказування не може ґрунтуватися на припущеннях.

Таким чином, для визнання за позивачкою права власності на частку у спірному нерухомому майні, загальна вартість якого за твердженням самої позивачки становить 5 550 000 грн, вона мала надати суду належні та допустимі докази про її участь у набутті цього майна, оскільки сам по собі факт спільного проживання без реєстрації шлюбу, наявність приблизно однакових з відповідачем доходів і факт укладення договору позики, без визначення ступеня її участі працею й коштами у створенні спільної часткової власності не може бути підставою для визнання за позивачкою права власності на половину зазначеного майна.

Крім того, вирішуючи справу, місцевий суд на порушення вимог статей 213, 214 ЦПК залишив поза увагою та належним чином не перевірив заперечень Б. про те, що зазначене спірне майно було придбане ним за рахунок особистих коштів, отриманих внаслідок поділу майна після розлучення з колишньою дружиною, що відбулося у травні 2000 р., та що фактичні шлюбні стосунки з позивачкою він став підтри-

мувати не з листопада 1997 р., а з грудня 2003 р., оскільки з квітня 1998 р. до жовтня 2003 р. працював і мешкав за межами м. Києва, зокрема в Російській Федерації.

Апеляційний суд, переглядаючи справу в цій частині, на порушення вимог ст. 303 ЦПК на зазначені обставини уваги не звернув та належним чином не перевірив доводів апеляційної скарги відповідача.

З огляду на наведене ухвалені у справі судові рішення в частині вирішення вимог щодо квартири, гаражного боксу та земельної ділянки не можна визнати законними й обґрунтованими, тому вони в цій частині підлягають скасуванню на підставах, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК, з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Судові рішення в частині визнання за Р. права власності на $^1/_2$ частку автомобіля Б. не оскаржував.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Б. задовольнила частково.

Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 31 березня 2008 р. та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 13 червня 2008 р. в частині вирішення вимог про визнання права власності на частку квартири, частку гаражного боксу та частку земельної ділянки скасувала, а справу в цій частині передала на новий розгляд до того ж суду першої інстанції.

З огляду на положення ст. 60 СК діє презумпція виникнення права спільної сумісної власності подружжя на майно, якщо воно набуте ними за час шлюбу, визнання ж такого майна особистою приватною власністю дружини, чоловіка потребує доведення в установленому цивільним і цивільним процесуальним законодавством порядку

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 11 березня 2009 р.

(витяг)

У лютому 2008 р. Б. звернулася до суду з позовом до З. про визнання права власності на майно, посилаючись на те, що вона з 27 жовтня 1998 р. до березня 2004 р. перебувала з відповідачем у шлюбі. 20 серпня 2002 р. за свої особисті кошти вона купила земельну ділянку та дачний будинок на території садового товариства «Трубіж-2», але покупцем у договорах купівлі-продажу зазначений З.

Позивачка просила встановити, що земельну ділянку та дачний будинок на території садового товариства «Трубіж-2» було придбано за її особисті кошти, припинити право власності З. на будинок і земельну ділянку та визнати за нею право власності на зазначене майно.

Рішенням Баришівського районного суду від 24 червня 2008 р. позов задоволено: встановлено, що земельну ділянку та дачний будинок було придбано за особисті кошти Б.; припинено право власності З. на будинок і земельну ділянку та визнано за

Б. право власності на земельну ділянку та дачний будинок на території садового товариства «Трубіж-2».

Ухвалою Апеляційного суду Київської області від 23 жовтня 2008 р. резолютивну частину рішення змінено й постановлено виключити з неї посилання на припинення права власності З. на дачний будинок і земельну ділянку; в іншій частині рішення залишено без змін.

У касаційній скарзі З. просив скасувати ухвалені в справі судові рішення та передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права.

Касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Судом установлено, що сторони перебували у шлюбі з 27 жовтня 1998 р. до 4 березня 2004 р., та повторно — з 11 листопада 2006 р. до 27 травня 2008 р. У серпні 2002 р. за договорами купівлі-продажу, покупцем у яких зазначений З., було придбано земельну ділянку та дачний будинок на території садового товариства «Трубіж-2».

Задовольняючи позов, суд керувався тим, що дачний будинок і земельну ділянку було придбано за кошти, які належали особисто Б. до укладення шлюбу з відповідачем, зокрема 60 000 грн були подаровані позивачці її матір'ю К., після продажу останньою в травні 1998 р. своєї квартири.

У рішенні суд зазначив, що таких висновків дійшов на підставі показань свідків, які підтвердили факт дарування К. грошей позивачці.

Апеляційний суд погодився з такими висновками суду першої інстанції, змінивши резолютивну частину рішення лише в частині посилання на припинення права власності З. на спірне майно.

Проте з такими висновками судів погодитися не можна.

Згідно з п. 3 ч.1 ст. 57 СК особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Відповідно до ст. 60 СК майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності, незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Такі ж правові підстави набуття подружжям права спільної сумісної власності на майно передбачалися статтями 22, 24 КпШС, чинного на час придбання спірного майна.

З огляду на наведені положення закону діє презумпція виникнення права спільної сумісної власності подружжя на майно, якщо воно набуте ними за час шлюбу, визнання ж такого майна особистою приватною власністю дружини, чоловіка потребує доведення.

Згідно з положеннями п. 2 ч. 1 ст. 44, ст. 46 ЦК (1963 р.) повинні укладатись у письмовій формі угоди громадян між собою на суму понад 100 крб, за винятком угод, зазначених у ст. 43 цього Кодексу, та інших угод, передбачених законодавством Союзу РСР і Української РСР. Недодержання простої письмової форми, що вима-

гається законом, позбавляє сторони права в разі спору посилатися для підтвердження угоди на показання свідків.

Також ч. 1 ст. 244 ЦК (1963 р.) передбачено, що договір дарування на суму понад 500 крб, а при дарування валютних цінностей — на суму понад 50 крб повинен бути нотаріально посвідчений.

Суд на порушення вимог статей 214, 215 ЦПК на зазначені положення закону уваги не звернув, на підтвердження факту дарування К. грошей позивачці послався лише на показання свідків, при цьому не перевірив, чи є такі показання з огляду на положення ст. 59 ЦПК допустимими доказами, інші ж надані сторонами докази суд у рішенні лише перерахував і не навів жодного мотиву на підтвердження того, що ці докази свідчать про придбання спірного майна Б. у 2002 році за власні кошти, одержані в подарунок від матері, яка продала свою квартиру в 1998 році.

Апеляційний суд на зазначене уваги не звернув, на порушення вимог статей 303, 315 ЦПК достатньою мірою не перевірив доводів апеляційної скарги, в ухвалі не зазначив конкретні обставини й факти, що спростовують такі доводи, і залишив рішення суду першої інстанції в частині визнання за позивачкою права власності на майно без змін.

Крім того, на порушення ст. 314 ЦПК апеляційний суд постановив ухвалу, хоча частково змінив рішення суду першої інстанції.

За таких обставин ухвалені в справі судові рішення підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції на підставах, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу З. задовольнила. Рішення Баришівського районного суду від 24 червня 2008 р. та ухвалу Апеляційного суду Київської області від 23 жовтня 2008 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Питання про виключення з опису належної одному з подружжя частки майна у спільній сумісній власності подружжя вирішується судом з урахуванням положень статей 60, 70, ст. 73 СК. Розмір часток подружжя у спільному майні і яке конкретно майно має бути йому виділено, слід визначати з урахуванням усього нажитого майна, включаючи і те, на яке за законом не може бути звернене стягнення за виконавчими документами. Разом із цим, на частку кожного з подружжя виділяється як майно, що підлягало опису, так і майно, що йому не підлягало

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 травня 2009 р.

(витяг)

У квітні 2008 р. Л. звернувся до суду з позовом до В., агрофірми радгоспу «Білозерський», третя особа — відділ Державної виконавчої служби Білозерського район-

ного управління юстиції Херсонської області, про виключення майна з опису, посилаючись на те, що на виконання рішення Комсомольського районного суду м. Херсона про стягнення з В. на користь агрофірми радгоспу «Білозерський» 28 693 грн 99 коп. боргу державний виконавець за актом від 5 травня 2006 р. наклав арешт на майно, що належить йому й В. на праві спільної сумісної власності як подружжю.

Позивач просив виключити з опису меблеву стінку з п'яти секцій світло-коричневого кольору «Корунд-263» та гарнітур кухонний білого кольору кутовий з п'яти секцій.

Рішенням Білозерського районного суду від 30 липня 2008 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Херсонської області від 11 листопада 2008 р., у задоволенні позову відмовлено.

У касаційній скарзі Л. просив скасувати ухвалені в справі судові рішення та ухвалити нове рішення, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права.

Касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд керувався тим, що частка майна, на яку претендує позивач, значно перевищує $^1/_2$ частину спільного майна подружжя, згоди сторін про сплату одним із них грошової компенсації замість його частки у праві спільної власності не досягнуто, а позивач згідно зі ст. 71 СК не вніс на депозитний рахунок суду відповідну грошову суму, що унеможливлює вирішення судом питання про присудження одному із подружжя грошової компенсації за частку майна, що значно перевищує $^1/_2$ частину спільного сумісного майна подружжя.

Проте з такими висновками суду погодитися не можна.

Судом установлено, що з 27 вересня 1980 р. Л. та В. перебувають у шлюбі, 5 травня 2006 р. державний виконавець відповідно до акта наклав арешт на майно В. на загальну суму 44 630 грн.

Відповідно до ст. 60 СК майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Розмір часток майна дружини та чоловіка під час поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, визначається за правилами ст. 70 СК.

Згідно з ч. 1 ст. 73 СК за зобов'язаннями одного з подружжя стягнення може бути накладено лише на його особисте майно і на частку у праві спільної сумісної власності подружжя, яка виділена йому в натурі.

Таким чином, вирішення питання про виключення з опису належної одному з подружжя частки майна у спільній сумісній власності подружжя проводиться з урахуванням положення статей 60, 70 СК. Розмір часток подружжя у спільному майні і яке конкретно майно має бути йому виділене, слід визначати з урахуванням всього нажитого майна, включаючи і те, на яке за законом не може бути звернене стягнення за виконавчими документами; разом із цим, на частку кожного з подружжя виділяється як майно, що підлягало опису, так і майно, що йому не підлягало.

На обґрунтування позову Л. зазначав, що все описане 5 травня 2006 р. державним виконавцем майно було придбане ним із В. за час шлюбу, таке майно належить їм на праві спільної сумісної власності, однак державний виконавець не звертався до суду з поданням про визначення частки В. у спільному майні, чим порушено його право власності; відповідно до зазначених обставин позивач просив виключити з опису меблеву стінку «Корунд-263» вартістю 900 грн і гарнітур кухонний вартістю 1 500 грн.

Суд на порушення вимог статей 214, 215 ЦПК на зазначене уваги не звернув, пояснень позивача не перевірив, у достатньому обсязі не визначився із характером спірних правовідносин та правовою нормою, що підлягає застосуванню, не врахував положень статей 60, 70, 73 СК, не визначився із обсягом всього нажитого Л. і В. майна, не встановив та не зазначив у рішенні розміру часток подружжя у спільному майні, не визначив, яке конкретно майно має бути виділене позивачу, зокрема, з огляду на його вимоги, безпідставно дійшов висновку про необхідність внесення позивачем на депозитний рахунок суду відповідної грошової суми, не спростував доводів Л. про те, що його право власності на майно порушене, при цьому фактично не вирішив спір про виключення з акта опису й арешту майна, яке має бути виділене Л. на його частку.

Апеляційний суд на зазначене уваги не звернув, на порушення вимог статей 303, 315 ЦПК достатньою мірою не перевірив доводів апеляційної скарги, в ухвалі не зазначив конкретних обставин і фактів, що спростовують такі доводи, і залишив рішення суду першої інстанції без змін.

За таких обставин ухвалені у справі судові рішення підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції на підставах, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Л. задовольнила частково. Рішення Білозерського районного суду від 30 липня 2008 р. та ухвалу Апеляційного суду Херсонської області від 11 листопада 2008 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Розглядаючи позов про про поділ спільного майна подружжя, суди дійшли правильного висновку, що оскільки один з подружжя на підставі рішення місцевої ради про надання у приватну власність земельної ділянки для будівництва й обслуговування житлового будинку одержав державний акт на право приватної власності на земельну ділянку, яка залишилася незабудованою, ця земельна ділянка належить до роздільного майна подружжя

Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 липня 2009 р.

(витяг)

У червні 2007 р. Б.В. звернувся до суду з позовом до Б.Р. про поділ спільного майна подружжя.

Зазначав, що він перебуває з Б.Р. в зареєстрованому шлюбі з 20 вересня 2002 р., від якого мають дочку (2003 р. н.).

За час шлюбу до фактичного припинення сімейних відносин у січні 2007 р. ними було придбано побутові речі, земельну ділянку, будівельні матеріали (камінь бутовий, пісок, дошки), збудовано водозабірну свердловину, а загалом — майна на суму 21 547 грн. Оскільки Б.Р. в добровільному порядку провести поділ спільного майна відмовилася, Б.В., уточнивши позовні вимоги, просив суд виділити йому земельну ділянку вартістю 74 000 грн, будівельні матеріали (камінь бутовий, пісок, дошки) — 7 883 грн, водозабірну свердловину — 7 712 грн, загалом на суму 89 845 грн, а відповідачці — побутове майно вартістю 9 497 грн, та стягнути з нього на її користь грошову компенсацію в розмірі 40 238 грн.

Рішенням Костопільського районного суду Рівненської області від 23 квітня 2008 р. позов задоволено частково: Б.В. виділено всього майна на суму 16 695 грн; стягнуто з Б.Р. на його користь 14 445 грн грошової компенсації, а в решті вимог відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду Рівненської області від 8 липня 2008 р. рішення місцевого суду змінено: виділено Б.В. будівельні матеріали вартістю 7 883 грн та зменшено розмір грошової компенсації, стягнутої на його користь з Б.Р. до 6 652 грн, а в решті рішення суду першої інстанції залишено без змін.

На обґрунтування касаційної скарги Б.Р., посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального та порушення норм процесуального права, порушила питання про зміну судових рішень у частині стягнення грошової компенсації.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Частково задовольняючи позов, місцевий суд керувався тим, що спірна земельна ділянка належить до роздільного майна подружжя, оскільки була набута відповідачкою шляхом приватизації та на час вирішення спору незабудована; спільним майном подружжя є ліжко, пральна машина, палас, будівельні матеріали та водозабірна свердловина на загальну суму 18 945 грн, а тому це майно підлягає поділу між подружжям з урахуванням інтересів відповідачки як забудовника зі стягненням з неї на користь позивача грошової компенсації.

Змінюючи рішення місцевого суду, апеляційний суд дійшов висновку, що виділення позивачеві будівельних матеріалів призведе до зменшення розміру грошової компенсації, стягнутої з відповідачки на його користь.

Проте погодитися з висновками судів у частині визначення розміру грошової компенсації не можна.

Під час вирішення справи судами встановлено, що Б.В. і Б.Р. зареєстрували шлюб 10 вересня 2002 р. та в січні 2007 р. припинили шлюбні відносини.

На підставі рішення місцевої ради про надання у приватну власність земельної ділянки для будівництва й обслуговування житлового будинку Б.Р. 14 жовтня 2005 р. одержала державний акт на право приватної власності на земельну ділянку площею 0,10 га, яка залишилася незабудованою.

За таких обставин суди дійшли обґрунтованого висновку про те, що ця земельна ділянка належить до роздільного майна подружжя.

На час вирішення справи судами виявлено таке спільне майно подружжя: ліжко, пральну машину, палас, будівельні матеріали та водозабірну свердловину на загальну суму 18 954 грн.

Відповідно до ч. 1 ст. 70 СК у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Вирішуючи питання про поділ спільного майна подружжя, місцевий суд неправильно обрахував частку кожного з подружжя у спірному майні та помилково визначив розмір грошової компенсації в сумі 14 445 грн, хоча цей розмір становив 7 222 грн 50 коп. (18 945: 2 — 2 250 = 7 222,5).

Апеляційний суд, переглядаючи справу в цій частині, не звернув уваги на цю помилку та, виділивши позивачеві додатково будівельні матеріли вартістю 7 883 грн, безпідставно стягнув з відповідачки на користь позивача грошову компенсацію в меншому розмірі (6 652 грн), хоча така компенсація мала бути стягнута вже з позивача на користь відповідачки, в зв'язку з виділенням у його власність майна, вартість якого перевищує належну йому $^1/_2$ частку.

Оскільки судами виділено позивачеві майна на загальну суму 10 133 грн (2 250 + 7 883 = 10 133), то грошова компенсація в сумі 660 грн 50 коп. (18 945 : 2 – 10133 = – 660,5) повинна бути стягнута з позивача на користь відповідачки.

З огляду на наведене ухвалене в справі рішення апеляційного суду підлягає зміні на підставах, передбачених ст. 341 ЦПК.

Керуючись статтями 336, 341 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Б.Р. задовольнила частково.

Рішення Апеляційного суду Рівненської області від 8 липня 2008 р. в частині вирішення вимог про стягнення грошової компенсації змінила, стягнувши з Б.В.М. на користь Б.Р.О. 660 грн 50 коп. грошової компенсації.

Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України в п. 28 постанови «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 р. № 11, вклад до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя згідно зі ст. 12 Закону України «Про господарські товариства».

Відповідно до змісту частин 2, 3 ст. 61 СК, якщо вклад до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. У разі використання одним із подружжя спільних коштів усупереч ст. 65 СК інший із подружжя має право на компенсацію вартості його частки.

5 — 9-1135

Отже, відсутні правові підстави для задоволення позовних вимог того з подружжя, хто не є учасником ТОВ, про визнання незаконними рішень загальних зборів учасників цього товариства та скасування державної реєстрації змін до його установчих документів, оскільки він має право лише на компенсацію вартості її частки та не має права заявляти вимоги, що стосуються внутрішньої діяльності товариства

Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 червня 2009 р.

(витяг)

У червні 2007 р. Н.О. звернулася до суду з позовом до ТОВ «Розважально-рекреаційний комплекс закритих і відкритих басейнів та водних атракціонів «Карпатський водограй» (далі — ТОВ «Карпатський водограй»), ТОВ «Науково-виробниче підприємство «Фактор» (далі — ТОВ «Фактор»), ТОВ «Фактор-Друк» (далі — ТОВ «Фактор-Друк»), Н.В., П.С. про визнання незаконними рішень загальних зборів учасників товариства та скасування державної реєстрації змін до установчих документів товариства.

Свої вимоги обґрунтовувала тим, що її чоловіку Н.В., належало 100 % статутного фонду ТОВ «Карпатський водограй», який сформовано повністю за рахунок спільних коштів подружжя.

17 лютого 2006 р. Н.В. на загальних зборах учасників товариства незаконно, без її згоди, розпорядився майном, що є спільною сумісною власністю подружжя, а саме: відступив 93 % статутного фонду товариства, що становить 26 200 грн. Крім того, ці збори проведено з порушенням положень Закону України «Про господарські товариства» та статуту ТОВ «Карпатський водограй».

Рішенням Сколівського районного суду Львівської області від 10 серпня 2007 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Львівської області від 3 березня 2008 р., позов Н.О. задоволено. Визнано незаконними рішення загальних зборів учасників ТОВ «Карпатський водограй», зазначені в пунктах 1—6 порядку денного протоколу № 1 загальних зборів учасників ТОВ «Карпатський водограй» від 17 лютого 2006 р. Скасовано державну реєстрацію змін до установчих документів — статуту ТОВ «Карпатський водограй», проведену 31 березня 2006 р. державним реєстратором Сколівської районної державної адміністрації Львівської області. Стягнуто з ТОВ «Карпатський водограй», ТОВ «Фактор», ТОВ «Фактор-Друк», Н.В., П.С. на користь Н.О. 16 грн судових витрат.

У касаційній скарзі П.С. просив скасувати ухвалені у справі рішення, а справу передати на новий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Ухвалюючи рішення та задовольняючи позов Н.О., суд першої інстанції, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, керувався тим, що відповідно до частин 1, 3 ст. 368 ЦК, ч. 1 ст. 60 СК кошти в розмірі 33 200 грн, внесені Н.В. до статутного фонду товариства, були спільною сумісною власністю подружжя.

Оскільки Н.В. на порушення вимог ч.1 ст. 65 СК без згоди дружини на загальних зборах учасників ТОВ «Карпатський водограй» відступив частку в розмірі 93 % статутного фонду товариства, суди дійшли висновку про наявність підстав для задоволення позову Н.О.

Проте з висновками судів погодитись не можна на таких підставах.

Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України в п. 28 постанови «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21 грудня 2007 р. № 11, вклад до статутного фонду господарського товариства не є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя згідно зі ст. 12 Закону України «Про господарські товариства». Відповідно до змісту частин 2, 3 ст. 61 СК, якщо вклад до статутного фонду господарського товариства зроблено за рахунок спільного майна подружжя, в інтересах сім'ї, той із подружжя, хто не є учасником товариства, має право на поділ одержаних доходів. У разі використання одним із подружжя спільних коштів усупереч ст. 65 СК інший із подружжя має право на компенсацію вартості його частки.

З матеріалів справи вбачається, що Н.О. не є співзасновником чи учасником ТОВ «Карпатський водограй».

Отже, немає правових підстав для задоволення позовних вимог Н.О. про визнання незаконними рішень загальних зборів учасників товариства та скасування державної реєстрації змін до установчих документів товариства, оскільки позивачка має право лише на компенсацію вартості її частки та не має права заявляти вимоги, що стосуються внутрішньої діяльності товариства.

Викладене свідчить про те, що рішення судів першої та апеляційної інстанцій ухвалені з порушенням норм матеріального закону, тому вони підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в позові.

Керуючись статтями 335, 336, 341, 346 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу П.С. задовольнила частково.

Рішення Сколівського районного суду Львівської області від 10 серпня 2007 р. та ухвалу апеляційного суду Львівської області від 3 березня 2008 р. скасувала та ухвалила нове рішення, яким у задоволенні позову Н.О. відмовила.

Статтею 184 СК передбачено підстави визначення аліментів у твердій грошовій сумі, зокрема, якщо платник аліментів має нерегулярний, мінливий дохід, частину доходу одержує в натурі, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення.

Відповідно до ч. 1 ст. 185 СК той з батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення

аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

Розглядаючи позов про стягнення аліментів та додаткових витрат на утримання дитини, суд повинен встановити і зазначити у рішенні розмір доходів відповідача, витребувати та перевірити відповідні документи від податкової інспекції, які б підтверджували дохід останнього; належним чином мотивувати свій висновок щодо розміру аліментів та розміру додаткових витрат на утримання дитини з урахуванням матеріального становища відповідача

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 29 квітня 2009 р.

(витяг)

У вересні 2007 р. К.О. звернулася до суду з позовом до К.Е. про стягнення аліментів та додаткових витрат на утримання дитини.

Позовні вимоги мотивувала тим, що 27 серпня 2003 р. було укладено шлюб із К.Е., від спільного подружнього життя з відповідачем мають доньку В. (2003 р. н.). Спільне життя з К.Е. не склалося, у зв'язку з чим 1 червня 2007 р. вони припинили шлюбні відносини та ведення спільного господарства. Посилаючись на те, що відповідач ухиляється від утримання дитини, матеріальної допомоги не надає, донька хворіла вірусною хворобою з діагнозом гнійний менінгіт і потребує посиленого харчування та постійного медичного догляду з періодичним лікуванням, позивачка просила стягнути з останнього на свою користь аліменти в розмірі 6 000 грн і додаткові витрати в сумі 1 500 грн на утримання доньки

Рішенням Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 21 січня 2008 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Дніпропетровської області від 24 квітня 2008 р., позов задоволено частково: стягнуто з К.Е. на користь К.О. аліменти в розмірі 1 000 грн на утримання неповнолітньої В. (2003 р. н.), починаючи з 26 вересня 2007 р. до досягнення дитиною повноліття; стягнуто з К.Е. на користь К.О. додаткові витрати на утримання неповнолітньої В. у розмірі 200 грн з дня набрання рішенням законної сили й до 29 серпня 2008 р.

У касаційній скарзі К.О. просила рішення суду скасувати, посилаючись на неправильне застосування норм матеріального права та порушення судом норм процесуального права, і передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Задовольняючи частково позовні вимоги К.О. та визначаючи розмір аліментів на утримання дитини в розмірі 1 000 грн, суд першої інстанції, із чим погодився й суд апеляційної інстанції, керувався тим, що відповідач є приватним підприємцем і має мінливий дохід; на своєму утриманні має іншу неповнолітню доньку — Е.

Проте з таким висновком судів повністю погодитися не можна.

Відповідно до вимог ст. 180 СК батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Статтею 184 СК передбачено підстави визначення аліментів у твердій грошовій сумі, зокрема, якщо платник аліментів має нерегулярний, мінливий дохід, частину доходу одержує в натурі, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення.

Відповідно до ч. 1 ст. 185 СК той з батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той з батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

Судом установлено, що сторони знаходяться в шлюбі з 27 серпня 2003 р., від шлюбу мають неповнолітню дочку В. (2003 р. н.), яка проживає разом із позивачкою. Відповідач добровільно матеріальної допомоги на утримання дитини не надає.

Обґрунтовуючи позовні вимоги, К.О. посилалася на те, що відповідач як приватний підприємець має значний дохід, зокрема його дохід за 2007 рік становить більше 488 000 грн, а тому вважає за можливе стягнути з нього аліменти на утримання дитини в розмірі 6 000 грн та додаткові витрати у зв'язку з хворобою дитини в розмірі 1 500 грн.

Суд першої інстанції на порушення вимог статей 212–215 ЦПК на зазначені положення закону уваги не звернув; пояснень К.О. належним чином не перевірив; не встановив і не зазначив у рішенні розмір доходів К.Е.; не витребував і не перевірив відповідних документів від податкової інспекції, які б підтверджували дохід останнього; належним чином не вмотивував свого висновку щодо розміру аліментів та розміру додаткових витрат на утримання дитини з урахуванням матеріального становища відповідача.

Усупереч вимогам закону висновки суду ґрунтуються на припущеннях.

Апеляційний суд на порушення вимог статей 303, 315 ЦПК належним чином не перевірив доводів апеляційної скарги, в ухвалі не зазначив конкретних обставин і фактів, що спростовують такі доводи, і залишив рішення суду першої інстанції без змін.

З урахуванням наведеного, керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу К.О.Л. задовольнила.

Рішення Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 21 січня 2008 р. та ухвалу апеляційного суду Дніпропетровської області від 24 квітня 2008 р. скасувала.

Справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до ч. 1 ст. 195 СК заборгованість за аліментами, присудженими у частці від заробітку (доходу), визначається виходячи з фактичного заробітку (доходу), який платник аліментів одержував за час, протягом якого не проводилося стягнення.

Розмір заборгованості за аліментами обчислюється державним виконавцем за місцем виконання судового рішення, виходячи з фактичного заробітку (доходу), який платник аліментів одержав за час, протягом якого не провади-

лося їх стягнення, або заробітку (доходу), одержуваного ним на момент визначення заборгованості, у твердій грошовій сумі або у відсотках.

У разі виникнення спору щодо визначення заборгованості за аліментами її розмір обчислюється судом.

Всупереч зазначеним вимогам закону під час перегляду в апеляційному порядку рішення про стягнення заборгованості за аліментами, суд апеляційної інстанції не взяв до уваги, що оскільки розмір заборгованості за аліментами оспорювався відповідачем, то цей розмір підлягав перевірці судом з точки зору правильного обрахунку, а відповідно до ст. 316 ЦПК рішення апеляційного суду повинно бути мотивоване із наведенням розрахунку суми, яка підлягає стягненню

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 15 липня 2009 р.

(витяг)

У грудні 2007 р. К.Т. звернулася до суду з позовом до К.О. про стягнення заборгованості за аліментами.

Посилалась на те, що постановою Ізмаїльського міського суду Одеської області від 21 жовтня 2003 р. з відповідача на її користь стягувалися аліменти на утримання сина К.С. (1988 р. н.), у розмірі $^1/_4$ частини всіх доходів. Постановою державного виконавця від 10 грудня 2007 р. виконавче провадження закінчено. Однак позивачка зазначила, що за період з 2 лютого 2003 р. по 1 січня 2006 р. на розрахунковий рахунок відповідача надходили кошти на загальну суму 270 933 грн 71 коп. Враховуючи викладене, К.Т. просила задовольнити її позовні вимоги та стягнути заборгованість за аліментами у розмірі $^1/_4$ частини доходів відповідача, що становить 65 228 грн 43 коп.

Рішенням Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 28 лютого 2008 р. позов задоволено частково. З К.О. Стягнуто на користь К.Т. заборгованість за аліментами у розмірі 6 828 грн.

Рішенням апеляційного суду Одеської області від 4 червня 2008 р. рішення Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 28 лютого 2008 р. змінено. Стягнуто з К.О. на користь К.Т. заборгованість за аліментами в сумі 65 228 грн 43 коп.

У касаційній скарзі К.О. просив скасувати рішення суду апеляційної інстанції, а справу направити на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення судом норм процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи рішення про задоволення позову К.Т. у повному обсязі, суд апеляційної інстанції керувався тим, що за період з 21 жовтня 2003 р. по 1 січня 2006 р. утворилась заборгованість зі сплати

аліментів, у зв'язку з прихованням платником аліментів фактичного заробітку (доходу), а тому ця заборгованість підлягає стягненню у повному обсязі відповідно до ст. 195 СК.

Проте підстави для скасування рішення суду першої інстанції і ухвалення нового рішення, які передбачені ст. 309 ЦПК, можна звести до двох підстав: незаконність і необґрунтованість рішення суду.

Необґрунтованим є рішення, в якому неправильно встановлено фактичні обставини справи, що полягає у неповному з'ясуванні судом обставин, що мають значення для справи, у недоведеності обставин, що мають значення для справи, невідповідності висновків суду обставинам справи.

При цьому суд апеляційної інстанції наділений правом досліджувати нові докази, що породжує його право на самостійну їх оцінку та встановлення нових фактів (ст. 303 ЦПК). Нові факти суд апеляційної інстанції має право встановлювати як на підставі наявних у справі доказів, так і на підставі нових доказів.

Установлено, що постановою державного виконавця ВДВС Ізмаїльського міськрайонного управління юстиції Одеської області від 7 грудня 2007 р. встановлено розмір заборгованості за аліментами боржника К.О. у розмірі 65 228 грн 43 коп.

Відповідно до ч. 1 ст. 195 СК заборгованість за аліментами, присудженими у частці від заробітку (доходу), визначається виходячи з фактичного заробітку (доходу), який платник аліментів одержував за час, протягом якого не проводилося стягнення.

Розмір заборгованості за аліментами обчислюється державним виконавцем за місцем виконання судового рішення, виходячи з фактичного заробітку (доходу), який платник аліментів одержав за час, протягом якого не провадилося їх стягнення, або заробітку (доходу), одержуваного ним на момент визначення заборгованості, у твердій грошовій сумі або у відсотках.

У разі виникнення спору щодо визначення заборгованості за аліментами її розмір обчислюється судом.

Однак судом апеляційної інстанції не звернуто уваги, що оскільки розмір заборгованості за аліментами оспорюється відповідачем, то цей розмір підлягає перевірці судом з точки зору правильного обрахунку.

Крім того, за змістом рішення суду повинно бути мотивовано із наведенням розрахунку суми, яка підлягає стягненню (ст. 316 ЦПК).

Отже, судом апеляційної інстанції не повно з'ясовано всі обставини у справі та не надано їм оцінки, що має істотне значення для правильного вирішення спору.

Оскільки порушення норм процесуального права призвело до неправильного вирішення справи і ці порушення допущені судом апеляційної інстанції під час розгляду справи, рішення суду апеляційної інстанції підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Керуючись статтями 336, 338, 345 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу К.О. задовольнила. Рішення апеляційного суду Одеської області від 4 червня 2008 р. скасувала, а справу передала до суду апеляційної інстанції для нового розгляду іншим складом суду.

Під час визначення розміру неустойки (пені), що виникає на підставі ч. 1 ст. 196 СК за утворення заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за судовим рішенням, слід керуватися тим, що пеня може нараховуватися тільки на ту суму заборгованості, яка виникла після 1 січня 2004 р. — дати прийняття чинного СК

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 травня 2009 р.

(витяг)

У липні 2008 р. О. звернулася до суду з позовом до І. про стягнення неустойки за прострочення сплати аліментів, посилаючись на те, що згідно з виданим судом 1 серпня 1995 р. виконавчим листом відповідач зобов'язаний сплачувати їй аліменти на сина Р. у розмірі $^1/_4$ частини його доходів щомісячно. Однак у 1999 році І. виїхав до Російської Федерації і з того часу належним чином не виконує свого обов'язку, лише кілька разів перераховував їй гроші, та ухиляється від сплати аліментів, у результаті чого утворилася заборгованість за аліментами.

Вважаючи, що в зв'язку з цим вона має право на одержання неустойки за прострочення їх сплати, позивачка просила стягнути з відповідача 155 893 грн 62 коп. неустойки за прострочення сплати аліментів.

Рішенням Прилуцького міськрайонного суду від 1 серпня 2008 р. позов задоволено частково, ухвалено стягнути з відповідача на користь позивачки 60 000 грн неустойки та 81 грн на відшкодування судових витрат.

Рішенням Апеляційного суду Чернігівської області від 17 жовтня 2008 р. зазначене рішення суду першої інстанції скасоване й ухвалене нове рішення про часткове задоволення позову: стягнення з відповідача на користь позивачки 3 483 грн 6 коп. неустойки за прострочення сплати аліментів та 791 грн 4 коп. на відшкодування судових витрат. У задоволенні решти позову відмовлено.

У касаційній скарзі О. просила скасувати рішення апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на порушення апеляційним судом норм матеріального та процесуального права.

Касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Судами установлено, що згідно з рішенням Прилуцького міського суду від 1 серпня 1995 р. І. на користь О. підлягають стягненню аліменти на сина, Р., у розмірі $^1/_4$ частини доходів відповідача щомісячно до досягнення дитиною повноліття. Державний виконавець відділу Державної виконавчої служби Прилуцького міськрайонного управління юстиції визначив розмір заборгованості І. за аліментами за період з жовтня 2001 р. до травня 2008 р. у сумі 11 913 грн 72 коп.

Також апеляційний суд установив, що заборгованість за аліментами у розмірі 11 913 грн 72 коп. відповідач визнав і сплатив зазначену суму 23 травня 2008 р.

Задовольняючи частково позовні вимоги, суд першої інстанції керувався тим, що станом на 1 квітня 2008 р. розмір заборгованості відповідача за аліментами за період з 23 жовтня 2001 р. становить 11 913 грн 72 коп., а розмір неустойки —

155 893 грн 62 коп. Проте, визначаючи розмір неустойки, що підлягає стягненню, в сумі 60 000 грн, суд урахував матеріальний і сімейний стан відповідача.

Апеляційний суд загалом погодився з висновками суду першої інстанції, але, визначаючи розмір неустойки, що підлягає стягненню, керувався тим, що згідно з п. 1 ч. 2 ст. 258 ЦК до вимог про стягнення неустойки застосовується позовна давність один рік.

Проте з такими висновками судів повністю погодитись не можна.

Відповідно до ст. 195 СК, який набув чинності з 1 січня 2004 р., заборгованість за аліментами, присудженими у частці від заробітку (доходу), визначається державним виконавцем, виходячи з фактичного заробітку (доходу), одержаного боржником за час, протягом якого стягнення не провадилося, або одержуваного ним на момент визначення розміру заборгованості. Якщо боржник у цей період та на час визначення заборгованості не працював, така заборгованість визначається, виходячи із середньої заробітної плати для даної місцевості. У разі спору розмір заборгованості визначається судом.

Згідно зі ст. 196 СК у разі виникнення заборгованості з вини особи, яка зобов'язана сплачувати аліменти за рішенням суду, одержувач аліментів має право на стягнення неустойки (пені) у розмірі одного відсотка від суми несплачених аліментів за кожен день прострочення. Розмір неустойки може бути зменшений судом з урахуванням матеріального та сімейного стану платника аліментів.

За змістом зазначених норм закону під час визначення розміру неустойки (пені) слід керуватися тим, що пеня може нараховуватися тільки на ту суму заборгованості, яка виникла після 1 січня 2004 р. — дати прийняття чинного СК.

Суд першої інстанції на порушення вимог статей 214, 215 ЦПК на зазначені положення закону уваги не звернув.

Апеляційний суд також не з'ясував загальну суму заборгованості І. за аліментами, яка виникла після 1 січня 2004 р., а під час вирішення питання про розмір неустойки на порушення вимог ст. 303 ЦПК, ч. 3 ст. 267 ЦК та ст. 20 СК застосував позовну давність.

За таких обставин ухвалені у справі судові рішення підлягають скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції на підставах, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК.

Керуючись ст. 336 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу О. задовольнила частково. Рішення Прилуцького міськрайонного суду від 1 серпня 2008 р. та рішення Апеляційного суду Чернігівської області від 17 жовтня 2008 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

V. ТРУДОВІ СПОРИ

Частиною 3 ст. 10 ЦПК передбачено, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом.

Таким чином, з урахуванням вимог КЗпП у справах, в яких оспорюється незаконність звільнення, саме відповідач повинен довести, що звільнення відбулося без порушення законодавства про працю

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 липня 2009 р.

(витяг)

У квітні 2008 р. Р. звернулася до суду з позовом до обласної дитячо-юнацької спортивної школи зі спортивних єдиноборств «Олімпійські надії» (далі — спортивна школа «Олімпійські надії»), третя особа — управління з питань фізичної культури і спорту Полтавської обласної державної адміністрації, про скасування наказу про звільнення, зміну формулювання причин звільнення, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди.

У позові зазначала, що 18 березня 2008 р. подала заяву про надання щорічної відпустки, яка була їй надана з наступного дня, проте лише на чотири дні, що є порушенням статей 6, 12 Закону України «Про відпустки», і про що вона не була повідомлена. 21 березня 2008 р., знаходячись у щорічній відпустці, подала заяву про розірвання трудового договору за ч. 3 ст. 38 КЗпП (за порушення роботодавцем законодавства про працю). Отримавши 10 квітня 2008 р. трудову книжку, дізналась, що вона звільнена з посади бухгалтера спортивної школи «Олімпійські надії» за п. 4 ст. 40 КЗпП з 26 березня 2008 р.

Вважаючи своє звільнення незаконним, позивачка просила скасувати наказ про її звільнення; змінити формулювання причини звільнення з п. 4 ст. 40 на ч. 3 ст. 38 КЗпП; стягнути вихідну допомогу в розмірі тримісячного середнього заробітку і середній заробіток за час вимушеного прогулу. Крім того, просила відшкодувати завдану їй моральну шкоду в розмірі 6 000 грн, оскільки неправомірні дії відповідача призвели до моральних страждань.

Рішенням Київського районного суду м. Полтави від 7 жовтня 2008 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Полтавської області від 11 грудня 2008 р., у задоволенні позову відмовлено.

У касаційній скарзі Р., посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просить судові рішення скасувати й передати справу на новий розгляд.

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, заслухавши суддю-доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Відповідно до вимог ст. 324 ЦПК підставами для касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Судом установлено, що позивачка Р. працювала бухгалтером спортивної школи «Олімпійські надії» з квітня 2007 р. Наказом від 18 березня 2008 р. їй була надана відпустка з 19 березня 2008 р. на чотири календарні дні. Наказом від 26 березня 2008 р. № 33 її звільнено на підставі п. 4 ст. 40 КЗпП за прогул без поважних причин з 24 до 26 березня 2008 р.

Відмовляючи в задоволенні позову, суд першої інстанції керувався тим, що під час звільнення Р. за прогул відповідач порушень чинного трудового законодавства не допустив, оскільки позивачка не оспорила наказ про надання їй чотириденної відпустки й самостійно продовжила відпустку.

З такими висновками суду погодився й суд апеляційної інстанції.

Проте до таких висновків суди дійшли з порушенням вимог матеріального та процесуального закону.

Відповідно до п. 4 ст. 40 КЗпП трудовий договір може бути розірваний власником або уповноваженим ним органом у випадку прогулу (в тому числі відсутності на роботі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин.

Частиною 3 ст. 10 ЦПК передбачено, що кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених законом.

Таким чином, з урахуванням вимог КЗпП у справах, в яких оспорюється незаконність звільнення, саме відповідач повинен довести, що звільнення відбулося без порушення законодавства про працю.

Як установлено судом, 18 березня 2008 р. Р. подала заяву про надання їй щорічної відпустки з 19 березня 2008 р. без зазначення терміну тривалості відпустки, на якій знаходиться резолюція керівника «до наказу» і відсутні вказівки про надання відпустки лише на чотири дні, що було згодом вчинено.

Відповідно до вимог статей 6, 12 Закону України «Про відпустку» щорічна основна відпустка надається працівникам тривалістю не менш 24 календарних днів за відпрацьований робочий рік. Щорічну відпустку на прохання працівника може бути поділено на частини будь-якої тривалості за умови, що основна безперервна її частина становитиме не менше 14 календарних днів.

Суд першої інстанції на порушення вимог статей 10, 212, 214 ЦПК не дав належної оцінки доводам позивачки Р. про те, що вона не просила ділити відпустку на частини та не була ознайомлена з наказом про відпустку тривалістю чотири дні, що підтверджується копією наказу, та вважала, що знаходиться в щорічній

відпустці; не з'ясував підстави та причини перенесення щорічної відпустки з серпня—вересня на березень. Крім того, судом узагалі не дано оцінки наданому позивачкою листу територіальної Державної інспекції праці у Полтавській області від 24 квітня 2008 р., з якого вбачається, що спортивною школою «Олімпійські надії» під час надання відпустки Р. було порушено законодавство щодо порядку надання відпустки.

У зв'язку з викладеним суду необхідно було дати оцінку діям відповідача щодо дотримання вимог трудового законодавства в частині порядку надання відпустки; з'ясувати, чи мав право відповідач ділити відпустку та визначитись, чи буде за встановлених обставин прогул вважатися прогулом без поважних причин.

За таких обставин судові рішення не відповідають вимогам ст. 213 ЦПК щодо законності й обґрунтованості, зазначені вище порушення призвели до неправильного вирішення спору, що відповідно до ст. 338 ЦПК є підставою для скасування ухвалених судових рішень із передачею справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Р. задовольнила.

Рішення Київського районного суду м. Полтави від 7 жовтня 2008 р. та ухвалу апеляційного суду Полтавської області від 11 грудня 2008 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Відповідно до змісту ст. 21 КЗпП визначальним для трудового договору є те, що особа за згодою з роботодавцем зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а останній зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законами про працю, колективним договором та угодою сторін. За наявності зазначених умов сама по собі відсутність реєстрації договору в центрі зайнятості, так само як і не проведення відрахувань на соціальне страхування не може свідчити про те, що договір не є трудовим.

Відповідно до ч. 4 ст. 24 КЗпП трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказ чи розпорядження про прийняття на роботу не були видані, але працівника фактично було допущено до роботи з відома власника або уповноваженого ним органу.

Оскаржуючи в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції про встановлення факту каліцтва на виробництві, Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань посилався на те, що особі не встановлювався робочий час за укладеним ним з підприємством контрактом, оплата за виконану роботу у формі заробітної плати не виплачувалася, а тому правовідносини, що виникли між особою та підприємством, є не трудовими, а цивільно-правовими.

Однак апеляційний суд на порушення ч. 1 ст. 303 ЦПК цих посилань не перевірив та, спростовуючи висновок суду першої інстанції про наявність між

сторонами трудових відносин, помилково керувався обставинами, які самі по собі не свідчать про те, що договір між сторонами не є трудовим, і висновку суду першої інстанції не спростовують

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 29 квітня 2009 р.

(витяг)

У квітні 2007 р. В.О. звернулася до суду з позовом в інтересах недієздатного В.П. до Спортивного клубу «Рівне-Україна» (далі — СК «Рівне-Україна»), Рівненської обласної федерації мотоциклетного спорту, спідвейного клубу «Святослав», треті особи — відділення виконавчої дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України у м. Рівне (далі — Фонд), територіальне управління Держгірпромнагляду в Рівненській області, територіальна державна інспекція праці у Рівненській області, про встановлення факту каліцтва на виробництві, зобов'язання скласти акт про нещасний випадок та внести дані в трудові книжку, визнання недійсною умови трудового договору.

Позивачка зазначала, що В.П. у січні 2006 р. уклав трудовий контракт із СК «Рівне-Україна». 27 квітня 2006 р., він, виступаючи на підставі зазначеного контракту на змаганнях зі спідвею за СК «Рівне-Україна», впав з мотоцикла та отримав тілесні ушкодження. Рішенням МСЕК від 16 серпня 2006 р. його визнано інвалідом II групи. Оскільки відповідачі не визнають нещасний випадок з В.П. нещасним випадком на виробництві та відмовляються скласти акт про нещасний випадок за формою Н-1, позивачка просила встановити факт трудового каліцтва В.П. в судовому порядку та зобов'язати відповідача скласти акт про нещасний випадок. Також позивачка просила визнати незаконною умову трудового контракту, відповідно до якої СК «Рівне-Україна» не несе відповідальності внаслідок нещасного випадку, як таку, що суперечить трудовому законодавству.

Заочним рішенням Рівненського міського суду від 7 березня 2008 р. позов задоволено. Встановлено, що факт каліцтва В.П. 27 квітня 2006 р. пов'язаний з виконанням ним трудових обов'язків. Зобов'язано СК «Рівне-Україна», спідвейний клуб «Святослав» та Рівненську обласну федерацію мотоциклетного спорту скласти акт про нещасний випадок, який стався з В.П. під час виконання ним трудових обов'язків 27 квітня 2006 р., та внести запис до його трудової книжки щодо трудових відносин. Визнано недійсною умову, передбачену п. 5 контракту від 6 січня 2006 р., укладеного В.П. з СК «Рівне-Україна», про те, що клуб не несе відповідальності перед спортсменом у разі втрати його працездатності внаслідок нещасного випадку як таку, що суперечить трудовому законодавству.

Рішенням апеляційного суду Рівненської області від 15 вересня 2008 р. рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове, яким у задоволенні позовних вимог відмовлено.

У поданій в інтересах В.П. касаційній скарзі В.О., посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, просила скасувати рішення апеляційного суду і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції керувався тим, що між В.П. і СК «Рівне-Україна» було укладено трудовий договір у формі контракту, та що під час виконання В.П. трудових обов'язків з ним стався нещасний випадок, внаслідок якого було заподіяно шкоду його здоров'ю.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про відмову в задоволенні позовних вимог, апеляційний суд зазначив, що В.П. заяву про укладення трудового договору не писав, у центрі зайнятості такий договір не зареєстровано, копію договору Фонду не надано, страхові внески до Фонду за В.П., як найманого працівника, ніким з відповідачів не вносилися, запису про укладення з ним трудового договору в трудовій книжці немає.

За таких обставин апеляційний суд вважав, що В.П. не перебував з спортивним клубом у трудових відносинах і нещасний випадок, який з ним стався, не пов'язаний з виконанням ним трудових обов'язків.

Однак з таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до змісту ст. 21 КЗпП визначальним для трудового договору є те, що особа за згодою з роботодавцем зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а останній зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законами про працю, колективним договором та угодою сторін. За наявності зазначених умов сама по собі відсутність реєстрації договору в центрі зайнятості, так само як і не проведення відрахувань на соціальне страхування не може свідчити про те, що договір не є трудовим.

Відповідно до ч. 4 ст. 24 КЗП трудовий договір вважається укладеним і тоді, коли наказ чи розпорядження про прийняття на роботу не були видані, але працівника фактично було допущено до роботи з відома власника або уповноваженого ним органу.

Оскаржуючи рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку, Фонд посилався на те, що робочий час В.П. за укладеним ним з СК «Рівне-Україна» контрактом не встановлювався, оплата за виконану роботу у формі заробітної плати не виплачувалася. Зазначені посилання мають значення для вирішення питання про те, в трудових чи цивільно-правових відносинах перебував В.П. з СК «Рівне-Україна».

Однак апеляційний суд на порушення ч. 1 ст. 303 ЦПК цих посилань не перевірив та, спростовуючи висновок суду першої інстанції про наявність між сторонами трудових відносин, помилково керувався обставинами, які самі по собі не свідчать про те, що договір між сторонами не є трудовим, і висновку суду першої інстанції не спростовують.

Таким чином, апеляційним судом порушено норми процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи і відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК є підставою для скасування рішення апеляційного суду та передачі справи на новий апеляційний розгляд.

Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України, касаційну скаргу, подану В.О. в інтересах недієздатного В.П., задовольнила частково.

Рішення апеляційного суду Рівненської області від 15 вересня 2008 р. скасувала і передала справу на новий апеляційний розгляд.

Відповідно до ч. 3 ст. 21 КЗпП особливою формою трудового договору є контракт, у якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (у тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. Сфера застосування контракту визначається законами України. Зокрема, можливість прийняття на роботу за контрактом науково-педагогічних працівників передбачена ч. 3 ст. 54 Закону України «Про освіту».

З'ясування судом питання, чи було поновлення на роботі раніше звільненої на підставі закінчення строку дії трудового договору (п. 2 ст. 36 КЗпП) особи проведено шляхом переукладення з цією особою строкового трудового договору, є важливим під час розгляду позову про повторне звільнення цієї ж особи у зв'язку із закінченням строку дії трудового договору

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 1 липня 2009 р.

(витяг)

У серпні 2007 р. Б. звернулася до суду з позовом до Національної металургійної академії України (далі — НМАУ) про поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку та відшкодування моральної шкоди. Позивачка зазначала, що на підставі рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 23 травня 2006 р. її поновлено на посаді доцента кафедри економічної інформатики НМАУ. Наказом від 4 липня 2007 р. за № 427-1-к її звільнено з роботи з 24 липня 2007 р. у зв'язку із закінченням строку трудового договору. Посилаючись на те, що строкового трудового договору вона з відповідачем не укладала, строку закінчення дії трудового договору відповідач з нею не погоджував, позивачка просила про задоволення позову.

Заочним рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 22 жовтня 2008 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Дніпропетровської області від 9 квітня 2009 р., позов Б. задоволено частково. Поновлено Б. на роботі на посаді доцента кафедри економічної інформатики НМАУ з 25 липня 2007 р. Стягнуто з НМАУ на користь Б. 20 478 грн 15 коп. втраченого заробітку та 4 000 грн на відшкодування моральної шкоди. Рішення в частині поновлення на роботі допущено до негайного виконання. В іншій частині позову відмовлено.

У касаційній скарзі НМАУ просить скасувати зазначені судові рішення та передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції, посилаючись на порушення судами норм матеріального і процесуального права.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені в скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, керувався тим, що строковий трудовий договір з позивачкою не укладався, а тому її незаконно звільнено з підстав закінчення його дії.

Однак з таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до ч. 3 ст. 21 КЗпП особливою формою трудового договору є контракт, в якому строк його дії, права, обов'язки і відповідальність сторін (в тому числі матеріальна), умови матеріального забезпечення і організації праці працівника, умови розірвання договору, в тому числі дострокового, можуть встановлюватися угодою сторін. Сфера застосування контракту визначається законами України. Зокрема, можливість прийняття на роботу за контрактом науково-педагогічних працівників передбачена ч. 3 ст. 54 Закону України «Про освіту».

Судом установлено, що 1 вересня 2002 р. Б. укладено з НМАУ трудовий контракт на строк до 30 червня 2005 р. Пунктом 6.2.1. контракту передбачено, що не пізніше як за два місяці до закінчення строку дії контракту працедавець і працівник повинні визначитися, чи припиняє контракт дію, чи продовжується, чи укладається на новий строк. Згідно з умовами контракту він не може вважатися таким, що переукладений на невизначений строк у разі, якщо жодна зі сторін не поставила вимогу про його припинення. Якщо ж у цей термін сторони не визначилися, то контракт вважається продовженим на новий строк.

Наказом від 30 червня 2005 р. № 480-1-к Б. звільнено з роботи у зв'язку із закінченням строку дії контракту.

Рішенням Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 23 травня 2006 р. задоволено позов Б. до НМАУ про поновлення на роботі та зобов'язано НМАУ поновити Б. на посаді доцента кафедри економічної інформатики і автоматизованих систем управління НМАУ. На виконання цього рішення суду наказом від 24 травня 2006 р. № 337-1-к Б. поновлено на роботі з 24 травня 2006 р. до 30 червня 2007 р. Наказом від 4 липня 2007 р. її звільнено з роботи у зв'язку із закінченням строку дії трудового договору (п. 2 ст. 36 КЗпП).

Вважаючи, що строковий трудовий договір з позивачкою не укладався, суд на порушення вимог ст. 212 ЦПК на зазначене вище уваги не звернув, оцінки цим доказам не дав та не з'ясував, чи не було з позивачкою продовжено строк дії контракту на новий строк у зв'язку із поновленням на роботі, причиною якого було порушення порядку її звільнення по закінченні строку дії контракту.

Зазначені обставини мають значення для правильного вирішення питання, чи працювала позивачка у відповідача на умовах строкового трудового договору. Не з'ясувавши, чи було на виконання рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 23 травня 2006 р. продовжено трудовий контракт з Б. на новий термін та на який саме, суд ухвалив помилкове рішення.

Таким чином судом допущено порушення норм процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи і відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК є підставою для скасування судового рішення та передачі справи на новий розгляд. Оскільки

зазначене порушення було допущено судом першої інстанції і не було усунено апеляційним судом, справу слід передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу НМАУ задовольнила.

Заочне рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 22 жовтня 2008 р. та ухвалу апеляційного суду Дніпропетровської області від 9 квітня 2009 р. скасувала і передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 36 КЗпП підставами припинення трудового договору є відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв'язку зі зміною істотних умов праці.

Задовольняючи частково позовні вимоги про поновлення на роботі особи, звільненої за цією статтею, суд першої інстанції обґрунтовано керувався тим, що звільнення позивачки проведене з порушенням трудового законодавства, а саме: п. 6 ч. 1 ст. 36 та ст. 184 КЗпП, — тому вона підлягає поновленню на роботі та в силу ст. 235 КЗпП має бути виплачена середня заробітна плата за весь час вимушеного прогулу.

Оскільки звільнення позивачки відбулося з порушенням чинного законодавства, суд дійшов правильного висновку і щодо відшкодування моральної шкоди.

Проте, вирішуючи позов у частині стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу, суди припустились помилки в застосуванні відповідних норм матеріального права, а тому в цій частині судові рішення скасовані, а справа передана на новий розгляд до суду апеляційної інстанції

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 24 червня 2009 р.

(витяг)

У січні 2004 р. О. звернулася до суду з позовом до ВАТ «Державна енергогенеруюча компанія «Центренерго» (далі — ВАТ «Центренерго»), первинної профспілкової організації Зміївської ТЕС про поновлення на роботі, стягнення середньомісячної заробітної плати за час вимушеного прогулу, скасування рішення профспілкового комітету про надання згоди на звільнення та відшкодування моральної шкоди.

Зазначала, що з 1 червня 2002 р. вона працювала на Зміївській ТЕС на посаді юрисконсульта. У зв'язку з тим, що з 31 грудня 2003 р. житлово-комунальний відділ було ліквідовано та передано до соціально-житлової сфери в комунальну власність Комсомольської селищної ради, було проведено звільнення працівників.

15 січня 2004 р. на засіданні первинної профспілкової організації Зміївської ТЕС була дана згода на звільнення О. і наказом від 15 січня 2004 р. № 7 її звільне-

6 — 9-1135

но на підставі п. 6 ст. 36 КЗпП. Вважаючи таке звільнення незаконним, вона просила поновити її на роботі, скасувати рішення профспілкового комітету, стягнути середньомісячну заробітну плату за час вимушеного прогулу з урахуванням коефіцієнта підвищення заробітної плати на підприємстві та відшкодувати моральну шкоду.

Рішенням Зміївського районного суду Харківської області від 14 липня 2008 р. позов задоволено частково. Поновлено О. на посаді юрисконсульта Зміївської ТЕС; стягнуто зі Зміївської ТЕС середньомісячну заробітну плату за весь час вимушеного прогулу з урахуванням коефіцієнта збільшення заробітної плати 77 721 грн 27 коп. і 5 000 грн на відшкодування моральної шкоди.

Рішенням апеляційного суду Харківської області від 18 листопада 2008 р. рішення Зміївського районного суду Харківської області від 14 липня 2008 р. в частині стягнення зі Зміївської ТЕС ВАТ «Центренерго» на користь О. 77 721 грн 27 коп. змінено: зменшено розмір стягнення до 23 518 грн 37 коп. У іншій частині рішення суду залишено без змін.

У касаційній скарзі О. просила скасувати рішення апеляційного суду Харківської області від 18 листопада 2008 р. та змінити рішення Зміївського районного суду Харківської області від 14 липня 2008 р. в частині зменшення стягнення зі Зміївської ТЕС середньої заробітної плати за весь час вимушеного прогулу й ухвалити нове рішення, яким задовольнити її позовні вимоги, посилаючись на порушення судом норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права.

У касаційній скарзі Зміївська ТЕС ВАТ «Центренерго» просила скасувати постановлені у справі судові рішення та ухвалити нове рішення, яким відмовити в задоволенні позову, посилаючись на порушення судом норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права.

Колегія суддів вважає, що касаційна скарга О. підлягає частковому задоволенню, а касаційна скарга Зміївської ТЕС задоволенню не підлягає на таких підставах.

Згідно з п. 6 ч. 1 ст. 36 КЗпП підставами припинення трудового договору є відмова працівника від переведення на роботу в іншу місцевість разом з підприємством, установою, організацією, а також відмова від продовження роботи у зв'язку зі зміною істотних умов праці.

Судами встановлено, що позивачка О. працювала на посаді юрисконсульта на Зміївській ТЕС згідно з розпорядженням від 17 червня 2002 р. № 21-к.

Відповідно до наказу Міністерства палива та енергетики України «Про передачу соціальної інфраструктури Зміївської ТЕС ВАТ «Центренерго» від 10 лютого 2003 р. № 61 в комунальну власність територіальної громади с. Комсомольське Зміївського району Харківської області» та наказом ВАТ «Центренерго» «Про граничну чисельність працівників Зміївської ТЕС» від 31 березня 2003 р. № 46, наказом «Про впорядкування чисельності персоналу Компанії» від 25 липня 2003 р. № 103 на директора Зміївської ТЕС був покладений обов'язок з передачі соціальної інфраструктури, що не увійшла в статутний фонд товариства та знаходилась на балансі Зміївської ТЕС, у комунальну власність територіальної громади.

30 липня 2003 р. на Зміївській ТЕС ВАТ «Центренерго» був виданий наказ № 218 «Про передачу об'єктів соціальної інфраструктури в комунальну власність», згідно з яким відповідальним особам Зміївської ТЕС ВАТ «Центренерго» необхідно було оформити переведення працівників житлово-комунального відділу в комунальне підприємство «Комунальник» з їхньої згоди.

Звільняючи позивачку з роботи за п. 6 ст. 36 КЗпП, відповідач не взяв до уваги, що ліквідується не підприємство, а один із його підрозділів і О. є матір'ю неповнолітніх дітей (1994 р. н. та 2003 р. н.), молодшому з яких на момент звільнення було лише 11 місяців.

Задовольняючи частково позовні вимоги, суд першої інстанції обґрунтовано керувався тим, що звільнення позивачки проведено з порушенням трудового законодавства, а саме: п. 6 ч. 1 ст. 36 та ст. 184 КЗпП, — а тому вона підлягає поновленню на роботі та відповідно до ст. 235 КЗпП має бути виплачена середня заробітна плата за весь час вимушеного прогулу.

Оскільки звільнення позивачки відбулося з порушенням чинного законодавства, суд дійшов правильного висновку і щодо відшкодування моральної шкоди.

Водночас апеляційний суд, змінюючи рішення суду першої інстанції зазначив, що під час визначення суми втраченого заробітку суд першої інстанції припустився помилки, узявши за основу не середній заробіток за два місяці до звільнення, а середній заробіток О., який помножив на коефіцієнт підвищення заробітної плати на підприємстві — 246,8 %, що не передбачено нормами чинного законодавства.

Проте суд апеляційної інстанції не узяв до уваги положення п. 10 загальних правил Порядку обчислення середньої заробітної плати, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 лютого 1995 р. № 100 (зі змінами), в якому зазначено, що у випадках підвищення тарифних ставок і посадових окладів на підприємстві, в установі, організації відповідно до актів законодавства, а також за рішеннями, передбаченими в колективних договорах (угодах), як у розрахунковому періоді, так і в періоді, протягом якого за працівником зберігається середній заробіток, заробітна плата, включаючи премії та інші виплати, що враховуються під час обчислення середньої заробітної плати, за проміжок часу до підвищення коригуються на коефіцієнт їх підвищення. На госпрозрахункових підприємствах і в організаціях коригування заробітної плати та інших виплат провадиться з урахуванням їх фінансових можливостей.

У випадках, коли підвищення тарифних ставок й окладів відбулось у періоді, протягом якого за працівником зберігався середній заробіток, за цим заробітком здійснюються нарахування тільки в частині, що стосується днів збереження середньої заробітної плати з дня підвищення тарифних ставок (окладів).

Безпідставно апеляційний суд послався і на необхідність врахування заробітку за місцем нової роботи (одержаної вихідної допомоги, середнього заробітку на період працевлаштування, допомоги по безробіттю), не врахувавши, що ст. 235 КЗпП це не передбачено, а ч. 3 ст. 117 КЗпП, яка застосовувалась за аналогією, виключено на підставі Закону України № 3248-IV від 20 грудня 2005 р.

За таких обставин рішення суду апеляційної інстанції в частині стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу підлягає скасуванню.

Не може залишатися в силі й рішення суду першої інстанції, оскільки визначаючи розмір середнього заробітку за час вимушеного прогулу, суд допустився помилки щодо його розрахунку, урахувавши загальний коефіцієнт підвищення заробітної плати за весь період, а не з днів підвищень заробітної плати.

Ураховуючи викладене, ухвалені у справі судові рішення в частині стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу підлягають скасуванню з направленням справи в цій частині на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Зміївської ТЕС ВАТ «Центренерго» відхилила.

Касаційну скаргу О. задовольнила частково.

Рішення апеляційного суду Харківської області від 18 листопада 2008 р. в частині стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу скасувала та в цій частині передала на новий розгляд до суду апеляційної інстанції. В іншій частині рішення залишила без змін.

Згідно з ч. 1 ст. 116 КЗпП якщо працівник у день звільнення не працював, то всі суми, що належать йому від підприємства, установи, організації, мають бути виплачені не пізніше наступного дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок.

Працівник не обмежений у часі щодо звернення із вимогою про виплату належних йому сум, він може звернутися не тільки на наступний день після звільнення, а й у будь-який інший день за його бажанням

Ухвала колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 травня 2009 р.

(витяг)

У вересні 2007 р. К. звернувся до суду з позовом до ТОВ «Етра-Ір-Плюс» (далі — ТОВ) про стягнення грошової компенсації за невикористану відпустку під час звільнення та відшкодування моральної шкоди.

Свої позовні вимоги обґрунтовував тим, що він працював заступником директора ТОВ, наказом директора від 11 січня 2007 р. № 63 був звільнений з роботи на підставі п. 4 ст. 40 КЗпП, однак під час звільнення відповідач із ним не розрахувався. Просив стягнути з ТОВ 1 200 грн компенсації за невикористані дні відпустки за період роботи з 14 січня 2003 р. до 29 грудня 2006 р., 4 050 грн середнього заробітку за час затримки виплати зазначеної компенсації, 1 000 грн на відшкодування моральної шкоди, 750 грн витрат на правову допомогу. Під час розгляду справи позивач відмовився від позовних вимог у частині стягнення з відповідача 1 200 грн компенсації за невикористані дні відпустки за період роботи з 14 січня 2003 р. до 29 грудня 2006 р.

Рішенням Іршавського районного суду Закарпатської області від 14 листопада 2007 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Закарпатської області від 11 березня 2008 р., у задоволенні позову відмовлено.

У касаційній скарзі К. просив скасувати ухвалені у справі рішення та ухвалити нове рішення, яким його позов задовольнити, посилаючись на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позову, суд першої інстанції, з висновком якого погодився й суд апеляційної інстанції, керувався тим, що позивач був звільнений з роботи наказом директора ТОВ від 11 січня 2007 р. № 63 на підставі п. 4 ст. 40 КЗпП, К. у день звільнення не працював і на наступний день не звертався до відповідача з вимогою про виплату компенсації за невикористані дні відпустки. Суди дійшли висновку, що вимоги К. суперечать правилам, встановленим ч. 1 ст. 116 КЗпП.

Проте погодитися з такими висновками судів не можна на таких підставах.

Згідно з ч. 1 ст. 116 КЗпП, якщо працівник у день звільнення не працював, то всі суми, що належать йому від підприємства, установи, організації, мають бути виплачені не пізніше наступного дня після пред'явлення звільненим працівником вимоги про розрахунок.

Працівник не обмежений у часі щодо звернення із вимогою про виплату належних йому сум, він може звернутися не тільки на наступний день після звільнення, а й у будь-який інший день за його бажанням.

Суди на зазначене уваги не звернули та неправильно застосували положення ч. 1 ст. 116 КЗпП, пов'язуючи право К. на отримання коштів лише з фактом звернення з вимогою про розрахунок на наступний день після звільнення.

Суди повно і всебічно не з'ясували обставини справи, оскільки в матеріалах справи міститься лист державного інспектора праці від 20 квітня 2007 р. № 05-13/22, з якого вбачається, що 11 січня 2007 р., в день винесення наказу про звільнення, К. знаходився на роботі та відмовився підписати акт про отримання наказу про звільнення. Директора ТОВ притягнуто до адміністративної відповідальності за порушення норм трудового законодавства, у тому числі за ненарахування позивачу компенсації за невикористані дні відпустки. Цій обставині суди оцінки не дали.

За викладених обставин ухвалені у справі рішення без змін залишатися не можуть й підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції, який повинен урахувати наведене й залежно від установленого вирішити спір.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу К. задовольнила частково.

Рішення Іршавського районного суду Закарпатської області від 14 листопада 2007 р. та ухвалу апеляційного суду Закарпатської області від 11 березня 2008 р. скасувала, а справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи в задоволенні позову про зарахування часу перебування на військовій службі до стажу роботи за спеціальністю на підприємстві у системі цивільної авіації та виплату щомісячної винагороди за вислугу років, апеляційний суд правильно керувався тим, що згідно з п. 3.2. додатка № 5 до Галузевої угоди на 2006–2007 роки між Державіаслужбою, Фондом державного майна України, Асоціацією «Аеропорти України» цивільної авіації та профспілками працівників цивільної авіації України «Положення про порядок і умови виплати щомісячної винагороди за вислугу років працівникам цивільної авіації України», особа не має права на зарахування часу проходження військової служби до стажу роботи на підприємстві, що дає право на виплату винагороди в розмірі 40 %, оскільки був призваний на військову службу не з підприємства. Згідно з п. 3.3 додатка № 5 зарахування працівникам ЦА стажу попередньої роботи на інших підприємствах до загального стажу роботи в ЦА, що дає право на одержання винагороди за вислугу років у ЦА, встановлюється підприємствами самостійно у колективних договорах та інших розпорядчих документах

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 липня 2009 р.

(витяг)

У серпні 2008 р. С. звернувся до суду з позовом до ДП «Міжнародний аеропорт «Бориспіль» (далі — ДП «Бориспіль») про зарахування часу перебування на військовій службі до стажу роботи за спеціальністю на підприємстві та виплату щомісячної винагороди за вислугу років.

Посилався на те, що його було звільнено в запас з військової служби на офіцерських посадах у Збройних силах України у зв'язку зі скороченням штату із загальною вислугою років — 28 років 9 місяців. З 28 березня 2000 р. він перебуває у трудових відносинах з ДП «Бориспіль» на посаді техніка. Проте відповідач на порушення законів України «Про соціальний і правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей» і «Про військовий обов'язок і військову службу» та Положення про порядок і умови виплати винагороди за вислугу років у системі цивільної авіації України, яке є додатком до Галузевої угоди, відмовляється зарахувати перебування його на військовій службі до стажу роботи, який дає право на виплату винагороди за вислугу років у системі цивільної авіації. Просив зобов'язати відповідача зарахувати йому час проходження військової служби до стажу роботи, що дає право на виплату винагороди на вислугу років у системі цивільної авіації ДП «Бориспіль», у розмірі 40 % посадового окладу щомісячно, починаючи з 28 березня 2000 р. і виплатити таку винагороду.

Рішенням Бориспільського міськрайонного суду Київської області від 11 грудня 2008 р. позов задоволено. Зобов'язано ДП «Бориспіль» зарахувати С. час проходження військової служби в 27 років і 9 місяців до стажу роботи за спеціальністю на

цьому підприємстві, починаючи з 28 березня 2000 р.; нарахувати та виплатити С. винагороду за вислугу років у системі цивільної авіації у розмірі 40 % посадового окладу щомісячно, починаючи з 28 березня 2000 р. Розподілено судові витрати.

Рішенням апеляційного суду Київської області від 17 лютого 2009 р. рішення суду першої інстанції скасовано і в задоволенні позову С. відмовлено.

У касаційній скарзі С. просив скасувати рішення апеляційного суду і залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Колегія суддів Судової палати у цивільних справах дійшла висновку, що касаційна скарга задоволенню не підлягає на таких підставах.

Згідно з ч. 2 ст. 324 ЦПК підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Відповідно до вимог ст. 335 ЦПК суд касаційної інстанції не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні суду чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Судом установлено, що С. проходив військову службу та звільнений у запас із загальною вислугою в 27 років і 9 місяців. Після цього з 28 березня 2000 р. перебуває у трудових відносинах з ДП «Бориспіль».

Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції керувався тим, що С. відповідно до п. 2.1 Положення має право на зарахування часу проходження військової служби до стажу роботи за спеціальністю на підприємстві та на виплату щомісячної винагороди за вислугу років у розмірі 40 % від посадового окладу, оскільки його стаж роботи становить більше 25 років.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи в задоволенні позову, апеляційний суд правильно керувався тим, що згідно з п. 3.2 додатка № 5 до Галузевої угоди на 2006–2007 роки між Державіаслужбою, Фондом державного майна України, Асоціацією «Аеропорти України» цивільної авіації та профспілками працівників цивільної авіації України «Положення про порядок і умови виплати щомісячної винагороди за вислугу років працівникам цивільної авіації України», С. не має права на зарахування часу проходження військової служби до стажу роботи на підприємстві, що дає право на виплату винагороди в розмірі 40 %, оскільки був призваний на військову службу не з підприємства. Відповідно до п. 3.3 цього додатка зарахування часу військової служби до стажу роботи в цивільній авіації, що дає право на одержання винагороди за вислугу років у розмірі 40 % від посадового окладу, можливе лише в разі прийняття такого рішення загальними зборами трудового колективу та внесення змін до колективного договору.

Зазначені висновки апеляційного суду відповідають обставинам справи, а також узгоджуються з нормами матеріального права, які судом правильно застосовані.

Так, апеляційний суд правильно керувався тим, що Положення недійсним не визнано, зміни до колективного договору не внесені. Закони України «Про соціальний і правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей» та «Про військовий обов'язок і військову службу» не регулюють трудові відносини між сторонами і не

визначають питання оплати праці, що відповідає положенням Закону України «Про колективні договори і угоди» та ст. 9^1 КЗпП.

Відповідач є господарюючим суб'єктом, який має право самостійно вирішувати питання розподілу свого прибутку, в тому числі й винагороди за вислугу років своїм працівникам.

Керуючись статтями 335, 336, 337 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу С. відхилила. Рішення апеляційного суду Київської області від 17 лютого 2009 р. залишила без змін.

VI. ЖИТЛОВІ СПОРИ

Відповідно до ч. 1 ст. 156 ЖК члени сім'ї власника будинку, які проживають разом з ним у будинку, що йому належить, користуються жилим приміщенням нарівні з власником будинку (квартири), якщо при їх вселенні не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням. Аналогічні положення містяться й у ч. 1 ст. 405 ЦК.

Припинення сімейних відносин з власником будинку (квартири) не позбавляє їх права користування займаним приміщенням. У разі відсутності угоди між власником будинку (квартири) і колишнім членом його сім'ї про безоплатне користування жилим приміщенням до цих відносин застосовуються правила, встановлені ст. 162 ЖК.

Згідно із ч. 2 ст. 405 ЦК член сім'ї (в тому числі колишній член сім'ї) власника будинку втрачає право на користування цим житлом у разі відсутності члена сім'ї без поважних причин понад один рік, якщо інше не встановлено домовленістю між ним і власником житла або законом.

Підстави виселення членів сім'ї (колишніх членів сім'ї) власника будинку передбачені ст. 157, ч. 1 ст. 116 ЖК

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 червня 2009 р.

(витяг)

У серпні 2008 р. Т.Л. звернувся до суду із позовом до Т.Т. про виселення.

Мотивував вимоги тим, що йому в порядку спадкування за заповітом після смерті матері на праві приватної власності належить $^1/_2$ частина будинку в м. Керчі. З 18 вересня 1975 р. як член його сім'ї в будинку мешкає й зареєстрована Т.Т., з якою він перебував у шлюбі з 1973 до 2004 року. Зазначав, що 29 серпня 2006 р. вони припинили шлюбні відносини. Оскільки подальше проживання разом із відповідачкою в зазначеному будинку не є можливим, просив суд усунути перешкоди в користуванні будинком шляхом виселення Т.Т. зі спірного будинку без надання іншого жилого приміщення на підставі ст. 391 ЦК.

Рішенням Керченського міського суду АР Крим 23 жовтня 2008 р. у задоволенні позову відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду АР Крим від 16 грудня 2008 р. рішення районного суду скасовано, позов задоволено.

У поданій до Верховного Суду України касаційній скарзі Т.Т. просила скасувати рішення апеляційного суду та залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на неправильне застосування апеляційним судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Відмовляючи в позові про виселення Т.Т., суд першої інстанції керувався ст. 405 ЦК, згідно з якою члени сім'ї власника житла, які проживають разом із ним, мають право користуватися цим житлом відповідно до закону і за відсутності підстав для виселення.

Скасовуючи це рішення та ухвалюючи нове рішення про виселення Т.Т. на підставі ст. 391 ЦК, апеляційний суд вважав неправильним застосування до спірних правовідносин норми ст. 405 ЦК та підставності вимог позивача — власника житла — про усунення перешкод у користуванні власністю шляхом виселення відповідачки без надання іншого житлового приміщення.

Однак з ухваленими судами рішеннями не можна погодитись на таких підставах.

Судами встановлено, що з 1973 до 2004 року сторони перебували в зареєстрованому шлюбі.

18 вересня 1975 р. Т.Т. була вселена й зареєстрована в спірному будинку як дружина Т.Л. і член сім'ї власника $^1/_2$ частини цього будинку — матері позивача.

2 листопада 1986 р. мати позивача померла.

Рішенням Керченського міського суду АР Крим від 4 квітня 2006 р. за Т.Л. визнано право власності на $^1/_2$ частину будинку в порядку спадкування за заповітом після смерті матері.

Вирішуючи спір, суди на порушення вимог ст. 214 ЦПК належним чином не встановили характер правовідносин сторін, правову норму, яка підлягає застосуванню до цих правовідносин; не з'ясували, чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються, у зв'язку із чим ухвалені судами рішення не відповідають вимогам статей 213, 215 ЦПК.

Так, під час вирішення спору суди не дали оцінки тій обставині, що Т.Т. вселилася до будинку матері позивача у 1975 році як член сім'ї Т.Л. за згодою власника будинку і постійно в ньому проживала, перебуваючи з позивачем у зареєстрованому шлюбі до 2004 року. При цьому рішенням Керченського міського суду АР Крим від 4 квітня 2006 р., що набрало законної сили, встановлено факт прийняття Т.Л. спадщини після смерті матері, яка настала 2 листопада 1986 р. та здійснення ним з того часу прав власника $^1/_2$ частини будинку.

Суд зазначеним обставинам з урахуванням положень статей 61, 212 ЦПК оцінки не дав та не врахував норм статей 156, 157 ЖК.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 156 ЖК члени сім'ї власника будинку, які проживають разом з ним у будинку, що йому належить, користуються жилим приміщенням нарівні з власником будинку (квартири), якщо при їх вселенні не було іншої угоди про порядок користування цим приміщенням.

Аналогічні положення містяться й у ч. 1 ст. 405 ЦК.

Припинення сімейних відносин з власником будинку (квартири) не позбавляє їх права користування займаним приміщенням. У разі відсутності угоди між власником будинку (квартири) і колишнім членом його сім'ї про безоплатне користування жилим приміщенням до цих відносин застосовуються правила, встановлені ст. 162 ЖК.

Згідно з ч. 2 ст. 405 ЦК член сім'ї (в тому числі колишній член сім'ї) власника будинку втрачає право на користування цим житлом у разі відсутності члена сім'ї без поважних причин понад один рік, якщо інше не встановлено домовленістю між ним і власником житла або законом.

Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 9 ЖК ніхто не може бути виселений із займаного жилого приміщення або обмежений у праві користування жилим приміщенням інакше як з підстав і в порядку, передбачених законом.

Підстави виселення членів сім'ї (колишніх членів сім'ї) власника будинку передбачені ст. 157, ч. 1 ст. 116 ЖК.

Таке виселення згідно із ч. 1 ст. 116 ЖК може мати місце, якщо наймач, члени його сім'ї або інші особи, які проживають разом з ним, систематично руйнують чи псують жиле приміщення, або використовують його не за призначенням, або систематичним порушенням правил соціалістичного співжиття роблять неможливим для інших проживання з ними в одній квартирі чи в одному будинку, а заходи запобігання і громадського впливу виявились безрезультатними, виселення винних на вимогу наймодавця або інших заінтересованих осіб провадиться без надання іншого жилого приміщення.

Ураховуючи те, що Т.Т. вселилась до спірного будинку в установленому законом порядку та набула прав і обов'язків, передбачених ст. 156 ЖК, висновок апеляційного суду про захист права власності позивача в обраний ним спосіб шляхом задоволення негаторного позову, заявленого на підставі ст. 391 ЦК, не можна визнати обґрунтованим, оскільки підстави виселення членів сім'ї власника жилого будинку передбачені нормою ст. 157 ЖК та полягають у порушенні такими особами умов їх проживання й користування жилим приміщенням, що належить власнику.

Таким чином, з огляду на те, що судові рішення ухвалені з порушенням зазначених норм матеріального та процесуального права, вони не можуть бути визнані законними й обґрунтованими та підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції на підставі частин 2, 3 ст. 338 ЦПК.

Керуючись частинами 2, 3 ст. 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Т.Т. задовольнила.

Рішення апеляційного суду АР Крим від 16 грудня 2008 р. та рішення Керченського міського суду АР Крим 23 жовтня 2008 р. скасувала, передала справу на новий розгляд до Керченського міського суду АР Крим.

Наймачеві або членові його сім'ї, який був відсутнім понад установлений ч. 1 ст. 71 ЖК строк шість місяців без поважних причин, суд має право з цих мотивів відмовити в позові про захист порушеного права (вселення, обмін, поділ жилого приміщення тощо)

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 29 квітня 2009 р.

(витяг)

У січні 2007 р. В. звернулася до суду з позовом до виконавчого комітету Київської районної ради м. Сімферополя, Р., Комунального підприємства «Приватизаційне бюро», треті особи: Сімферопольське міжміське бюро реєстрації і технічної інвентаризації, сектор у справах громадянства, іміграції та реєстрації фізичних осіб Київського районного відділу Сімферопольського міського управління Головного управління МВС України в АР Крим, Сімферопольська міська рада, виконавчий комітет Сімферопольської міської ради, Комунальне підприємство «Житлово-експлуатаційне об'єднання Київського району м. Сімферополя», про визнання права на житло, визнання незаконними рішень про виділення квартири та її приватизацію, зняття квартири з обліку як приватизованої та спонукання до виконання дій

В. зазначала, що в 1979 році народилася та на правах члена сім'ї наймача почала проживати в квартирі аж до засудження її за вчинення злочину до позбавлення волі в квітні 2002 р. Повернувшись у 2004 році з місць позбавлення волі, вона довідалася, що в серпні 2002 р. рішенням виконавчого комітету Київської районної ради м. Сімферополя зазначена квартира була надана в користування Р., яка в червні 2006 р. приватизувала її.

Посилаючись на те, що надання квартири в користування Р. і приватизація останньою квартири були незаконними, оскільки право користуватися квартирою вона, позивачка, не втратила, В. просила про задоволення позову.

Рішенням Київського районного суду м. Сімферополя АР Крим від 26 серпня 2008 р. у задоволенні позову В. відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду АР Крим від 24 грудня 2008 р. рішення суду першої інстанції скасовано й ухвалено нове рішення, яким позов задоволено частково, визнано незаконним і скасовано рішення виконавчого комітету Київської районної ради м. Сімферополя від 30 серпня 2002 р. про надання Р. спірної квартири; скасовано рішення Комунального підприємства «Приватизаційне бюро» м. Сімферополя про приватизацію Р. зазначеної квартири. В задоволенні решти позовних вимог відмовлено.

У касаційній скарзі Р., посилаючись на порушення судом норм матеріального та процесуального права, просила скасувати рішення апеляційного суду і залишити в силі рішення суду першої інстанції.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені в скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню.

Відповідно до ст. 214 ЦПК під час ухвалення рішення суд вирішує такі питання: 1) чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги і заперечення, та якими доказами вони підтверджуються; 2) чи є інші фактичні дані (пропущення строку позовної давності тощо), які мають значення для вирішення справи, та докази на їх підтвердження; 3) які правовідносини сторін випливають із встановлених обставин; 4) яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин.

Ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позову, суд першої інстанції керувався тим, що позивачка була відсутня в спірній квартирі понад установлений законом строк без поважних причин, що є підставою для відмови в задоволенні позову про захист порушеного права на спірне жиле приміщення.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення про захист права позивачки на спірне жиле приміщення, апеляційний суд зазначив, що позивачка проживала в спірній квартирі з часу народження, її право на цю квартиру ніхто не оспорював і вона в установленому законом порядку не була визнана такою, що втратила право користуватися нею.

Однак погодитися з таким висновком апеляційного суду не можна.

Згідно з ч. 1 ст. 71 ЖК при тимчасовій відсутності наймача або членів його сім'ї за ними зберігається жиле приміщення протягом шести місяців.

Пленум Верховного Суду України в ч. 4 п. 10 постанови «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України» від 12 квітня 1985 р. № 2 роз'яснив, що наймачеві або членові його сім'ї, який був відсутнім понад встановлений законом строк без поважних причин, суд має право з цих мотивів відмовити в позові про захист порушеного права (вселення, обмін, поділ жилого приміщення тощо).

Судом установлено, що позивачка проживала в спірній квартирі на правах члена сім'ї наймача. У вересні 1993 р. позивачка на підставі вироку суду стосовно її матері, Л., разом з останньою була виписана з квартири. Після повернення матері позивачки в червні 1996 р. із місць позбавлення волі ні позивачка, ні її мати в спірну квартиру не повернулися та постійно в ній не проживали. Місцем проживання позивачки в той час був будинок за іншою адресою.

Установивши такі обставини, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про втрату позивачкою права користування спірним жилим приміщенням та підставно відмовив з цих мотивів у задоволенні позову про захист права на це жиле приміщення.

Апеляційний суд на зазначені вище положення уваги не звернув та помилково вважав, що за позивачкою зберігається право користування спірним жилим приміщенням на тих підставах, що її не було в установленому законом порядку визнано такою, що втратила право користування ним.

Таким чином, апеляційним судом помилково скасовано судове рішення, ухвалене згідно із законом, що відповідно до ст. 339 ЦПК є підставою для скасування рішення апеляційного суду та залишення в силі рішення суду першої інстанції.

Керуючись п. 3 ч. 1 ст. 336, ст. 339, п. 4 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Р. задовольнила. Рішення Апеляційного суду АР Крим від 24 грудня 2008 р. скасувала і залишила в силі рішення Київського районного суду м. Сімферополя від 26 серпня 2008 р.

Визнаючи роботу відповідачки за кордоном неповажною причиною її непроживання в спірній квартирі та ухвалюючи рішення про визнання її такою, що втратила право користування жилим приміщенням, суд послався на роз'яснення, які містяться в п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України» від 12 квітня 1985 р. № 2.

Однак при цьому судом не взято до уваги, що в зазначеному пункті постанови Пленуму Верховного Суду України надано роз'яснення щодо підстав визнання осіб такими, що втратили право користування жилим приміщенням з причини вибуття у зв'язку з роботою на інше постійне місце проживання, тобто на підставах, передбачених ст. 107 ЖК, а позивачкою пред'явлено позов про визнання відповідачки такою, що втратила право користування жилим приміщенням на підставах, передбачених ст. 71 ЖК.

Суд на зазначене уваги не звернув, хоча це має значення для вирішення питання про поважність причин непроживання відповідачки у спірній квартирі

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 липня 2009 р.

(витяг)

У березні 2008 р. Б. звернулася до суду з позовом до Р., Алуштинського міського відділу Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в АР Крим, третя особа — Е., про визнання такою, що втратила право користування жилим приміщенням, зобов'язання зняти з реєстраційного обліку.

Позивачка зазначала, що в січні 2006 р. її батькові А. на склад сім'ї з чотирьох осіб (а саме: А., позивачка у справі — Б., її син Е. та невістка — відповідачка у справі — Р.) було надано в користування трикімнатну квартиру в м. Алушті. Однак подружнє життя її сина та відповідачки не склалося і у вересні 2006 р. вони припинили подружні стосунки, відповідачка забрала свої речі й з того часу в квартирі не проживає та інтересу до квартири не проявляє. Посилаючись на те, що відповідачка більше шести місяців не проживає у квартирі без поважних причин, позивачка на підставах, передбачених ст. 71 ЖК, просила визнати її такою, що втратила права користуватися жилим приміщенням та зобов'язати Алуштинський міський відділ Головного управління Міністерства внутрішній справ України в АР Крим зняти її з реєстраційного обліку в спірній квартирі.

Рішенням Алуштинського міського суду від 18 листопада 2008 р. позов задоволено. Визнано Р. такою, що втратила право користування квартирою, та зобов'язано Алуштинський міський відділ Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в АР Крим скасувати реєстрацію Р. у зазначеній квартирі.

Рішенням Апеляційного суду АР Крим від 24 лютого 2009 р. рішення суду першої інстанції скасовано в частині зобов'язання Алуштинського міського відділу Головного управління Міністерства внутрішніх справ України в АР Крим скасувати

реєстрацію Р. у квартирі та ухвалено в цій частині нове рішення про відмову в задоволені позову. В решті рішення залишено без змін.

У касаційній скарзі Р. просила скасувати зазначені судові рішення та ухвалити нове рішення, яким у задоволенні позовних вимог відмовити, посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені в скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково.

Ухвалюючи рішення про визнання відповідачки такою, що втратила право користування жилим приміщенням, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, керувався тим, що вона більше шести місяців не проживає у квартирі без поважних причин.

Однак з таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до ст. 71 ЖК при тимчасовій відсутності наймача або членів його сім'ї за ними зберігається жиле приміщення протягом шести місяців.

Якщо наймач або члени його сім'ї були відсутні з поважних причин понад шість місяців, цей строк за заявою відсутнього може бути продовжено наймодавцем, а в разі спору — судом.

Жиле приміщення зберігається за тимчасово відсутнім наймачем або членами його сім'ї понад шість місяців, зокрема у випадку тимчасового виїзду з постійного місця проживання за умовами і характером роботи або у зв'язку з навчанням (учні, студенти, стажисти, аспіранти тощо), у тому числі за кордоном, — протягом усього часу виконання цієї роботи або навчання.

Судом установлено, що відповідачка Р. з квітня 2007 р. проживає в Єгипті у зв'язку з працевлаштуванням у цій країні.

Визнаючи роботу відповідачки за кордоном неповажною причиною її непроживання в спірній квартирі суд послався на роз'яснення, які містяться в п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про деякі питання, що виникли в практиці застосування судами Житлового кодексу України» від 12 квітня 1985 р. № 2.

Однак при цьому судом не взято до уваги, що в зазначеному пункті постанови Пленуму Верховного Суду України надано роз'яснення щодо підстав визнання осіб такими, що втратили право користування жилим приміщенням з причини вибуття у зв'язку з роботою на інше постійне місце проживання, тобто на підставах, передбачених ст. 107 ЖК, а позивачкою пред'явлено позов про визнання відповідачки такою, що втратила право користування жилим приміщенням на підставах, передбачених ст. 71 ЖК.

Суд на зазначене уваги не звернув, хоча це має значення для вирішення питання про поважність причин непроживання відповідачки у спірній квартирі.

У зв'язку з цим ухвалення судом рішення без належної оцінки причин непроживання відповідачки в спірній квартирі є помилковим.

Таким чином, судом допущене порушення норм процесуального права, що призвело до неправильного вирішення справи і відповідно до ч. 2 ст. 338 ЦПК є підставою для скасування судового рішення та передачі справи на новий розгляд. Оскільки

зазначене порушення було допущене судом першої інстанції і не було усунене апеляційним судом, справу слід передати на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Р. задовольнила частково.

Рішення Алуштинського міського суду від 18 листопада 2008 р. та рішення Апеляційного суду АР Крим від 24 лютого 2009 р. скасувала і передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Згідно з вимогами ч. 2 ст. 7 ЖК непридатні для проживання жилі будинки та жилі приміщення переобладнуються для використання в інших цілях або зносяться за рішенням виконавчого комітету обласної, міської (міста республіканського підпорядкування) Ради народних депутатів, тобто виключаються з житлового фонду.

Установивши, що на підставі рішення виконавчого комітету місцевої ради позивачка була відселена з належної їй частини будинку, який був визнаний ветхим, до наданої їй із державного житлового фонду квартири, після чого ветхий будинок було знесено, а земельна ділянка позивачці після знесення будинку не надавалася, суд першої інстанції дійшов правильного висновку про відсутність підстав для задоволення позову про захист права власності на частину будинку

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 квітня 2009 р.

(витяг)

У червні 2007 р. К. звернулася до суду з позовом до Хмельницької міської ради, М. про визнання рішення частково незаконним.

К. зазначала, що вона є власником $^{46}/_{100}$ часток будинку й відповідно користувачем земельної ділянки, на якій розташований будинок.

У кінці 1990 р. зазначений будинок було знесено невідомими особами, після чого залишився лише його фундамент, однак змін до державного реєстру про припинення права власності вона не вносила й має намір відбудувати свою частину будинку.

Оскільки рішенням Хмельницької міської ради від 30 серпня 2006 р. земельну ділянку площею 400 м^2 за зазначеною адресою передано у приватну власність М. для будівництва й обслуговування жилого будинку, К. просила суд визнати це рішення незаконним, оскільки воно порушує її права.

Рішенням Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 5 листопада 2007 р. у задоволенні позову відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду Хмельницької області від 20 грудня 2007 р. зазначене рішення місцевого суду скасоване й ухвалене нове рішення, яким позов задоволено, ухвалено п. 108 додатку № 1 рішення Хмельницької міської ради від 30 серпня 2006 р. щодо передачі земельної ділянки розміром 400 м^2 у власність М. для

будівництва й обслуговування жилого будинку визнати незаконним, а державний акт на право власності на земельну ділянку на ім'я М. — недійсним.

У касаційних скаргах Хмельницька міська рада та М. посилалися на неправильне застосування апеляційним судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, у зв'язку з чим порушували питання про скасування рішення суду апеляційної інстанції та залишення в силі рішення місцевого суду.

Колегія суддів вважає, що касаційні скарги підлягають задоволенню на таких підставах.

Відмовляючи в задоволенні позову, місцевий суд керувався тим, що К. у липні 1987 р. на підставі рішення виконавчого комітету місцевої ради була відселена з належної їй частки будинку в зв'язку з його ветхістю шляхом надання двокімнатної квартири із державного житлового фонду, після чого будинок було знесено, а тому правових підстав для задоволення позову немає.

Скасовуючи рішення місцевого суду й ухвалюючи нове рішення про задоволення позову, апеляційний суд дійшов висновку, що міська рада не мала права передавати у власність М. спірну земельну ділянку, оскільки державна реєстрація частки будинку, що належить позивачці, після його знесення не скасована, а тому право власності позивачки в розумінні ст. 349 ЦК не припинилося.

Проте погодитися з таким висновком апеляційного суду не можна.

Відповідно до вимог ч. 2 ст. 303 ЦПК апеляційний суд досліджує докази, які судом першої інстанції були досліджені з порушенням встановленого порядку або в дослідженні яких було неправомірно відмовлено, а також нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами.

Судом першої інстанції встановлено, що К. на підставі договору купівлі-продажу від 11 липня 1964 р. належало $^{46}/_{100}$ часток спірного будинку.

Станом на 16 серпня 1982 р. цей будинок мав 66 % зношення. В зв'язку з цим рішенням виконавчого комітету Хмельницької міської ради народних депутатів від 16 липня 1987 р. позивачці на сім'ю з двох осіб згідно з пільговою чергою, як проживаючій у ветхому будинку, було надано двокімнатну квартиру.

Згідно з довідкою Хмельницького бюро технічної інвентаризації від 23 січня 2002 р. станом на 16 січня 2002 р. зазначений будинок був знесений.

Згідно з вимогами ч. 2 ст. 7 ЖК непридатні для проживання жилі будинки та жилі приміщення переобладнуються для використання в інших цілях або такі будинки зносяться за рішенням виконавчого комітету обласної, міської (міста республіканського підпорядкування) Ради народних депутатів, тобто виключаються з житлового фонду.

Таким чином, місцевий суд на підставі доказів, яким було дано належну оцінку, встановив той факт, що будинок, частина якого належала позивачці, перебував у ветхому стані, в зв'язку з чим К. у встановленому законом порядку будо надано двокімнатну квартиру, а будинок знесено; спірна земельна ділянка після знесення будинку К. не надавалася, і дійшов обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав для задоволення позову.

Апеляційний суд, спростовуючи висновок місцевого суду та застосовуючи до спірних правовідносин положення ст. 349 ЦК, не врахував, що ця норма ЦК не по-

7 — 9-1135

ширюється на спірні правовідносини, оскільки цей Кодекс набрав чинності з 1 січня 2004 р.

За таких обставин місцевий суд, повно і всебічно встановивши обставини справи й визначивши правовідносини, зумовлені встановленими фактами, правильно застосував правові норми й ухвалив законне й справедливе рішення.

Апеляційний суд на порушення вимог статей 213, 214 і 303 ЦПК установлені місцевим судом факти не спростував та, ґрунтуючись на тих самих доказах, неправильно застосував норми матеріального права.

Згідно зі ст. 339 ЦПК, установивши, що апеляційним судом скасовано судове рішення, ухвалене згідно із законом, суд касаційної інстанції скасовує судове рішення суду апеляційної інстанції і залишає в силі судове рішення суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 339 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційні скарги Хмельницької міської ради та М. задовольнила. Рішення Апеляційного суду Хмельницької області від 20 грудня 2007 р. скасувала, а рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 5 листопада 2007 р. залишила в силі.

VII. СПАДКОВІ СПОРИ

За загальним правилом дії законів та інших нормативно-правових актів у часі (ч. 1 ст. 58 Конституції України) ЦК застосовується до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності, тобто з 1 січня 2004 р. Пленум Верховного Суду України у п. 1 постанови «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 р. № 7 роз'яснив, що відносини спадкування регулюються правилами ЦК , якщо спадщина відкрилася не раніше 1 січня 2004 р. У разі відкриття спадщини до зазначеної дати застосовується чинний на той час закон, зокрема відповідні правила ЦК УРСР, у тому числі щодо прийняття спадщини, кола спадкоємців за законом. У разі, коли спадщина, яка відкрилася до набуття чинності ЦК і строк на її прийняття не закінчився до 1 січня 2004 р., спадкові відносини регулюються цим Кодексом

Рішення колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 травня 2009 р.

(витяг)

У травні 2004 р. Н.Ю. звернувся до суду з уточненим згодом позовом до Н.І. та Н.Г. про визнання права власності на $^1/_4$ частку будинку. Позивач зазначав, що більше п'яти років проживав однією сім'єю із власником спірної частки будинку Н.В., відтак, після його смерті має право на спадкування його майна.

У липні 2004 р. Н.Г. звернулася до суду із зустрічним позовом до Н.Ю. та Н.І. про визнання за нею права власності на $^1/_8$ частку зазначеного вище будинку в порядку спадкування внаслідок смерті Н.В. на тих підставах, що він був двоюрідним братом її батька і вона разом із відповідачами належить до кола спадкоємців за законом п'ятої черги.

У січні 2008 р. Н.І. також звернувся до суду із зустрічним позовом до Н.Г. та Н.Ю. про визнання права власності на $^1/_{12}$ частку спірного будинку, зазначивши, що, як і відповідачі, належить до п'ятої черги спадкоємців внаслідок смерті двоюрідного брата їх батька – Н.В.

Рішенням Жовтневого районного суду м. Харкова від 15 травня 2008 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Харківської області від 2 грудня 2008 р., позов Н.Ю. задоволено. За ним визнано право власності на $^1/_4$ частку спірного будинку в порядку спадкування за законом внаслідок смерті Н.В. У задоволенні зустрічних позовних вимог Н.Г. та Н.І. відмовлено.

У касаційній скарзі Н.Г., посилаючись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, просила змінити зазначені судові рішення та визнати за нею і Н.Ю. по $^1/_8$ частці спірного будинку, залишивши рішення в частині відмови в позові Н.І. без змін.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову Н.Ю. суд першої інстанції керувався тим, що він як спадкоємець Н.В. на момент відкриття спадщини внаслідок смерті останнього проживав у спадковому будинку, відтак, прийняв спадщину. При цьому суд керувався положенням ЦК та дійшов висновку, що Н.Г. та Н.І. пропустили встановлений законом строк для прийняття спадщини та не просили про визначення їм додаткового строку для подання заяви про її прийняття.

З таким висновком суду першої інстанції погодився й апеляційний суд, але він є помилковим.

За загальним правилом дії законів та інших нормативно-правових актів у часі (ч. 1 ст. 58 Конституції України) ЦК застосовується до цивільних відносин, що виникли після набрання ним чинності, тобто з 1 січня 2004 р. Пленум Верховного Суду України у п. 1 постанови «Про судову практику у справах про спадкування» від 30 травня 2008 р. № 7 роз'яснив, що відносини спадкування регулюються правилами ЦК, якщо спадщина відкрилася не раніше 1 січня 2004 р. У разі відкриття спадщини до зазначеної дати застосовується чинний на той час закон, зокрема відповідні правила ЦК УРСР, у тому числі щодо прийняття спадщини, кола спадкоємців за законом. У разі, коли спадщина, яка відкрилася до набрання чинності ЦК, і строк на її прийняття не закінчився до 1 січня 2004 р., спадкові відносини регулюються цим Кодексом.

Стаття 525 ЦК УРСР, так само як і ч. 2 ст. 1220 ЦК визначають часом відкриття спадщини день смерті спадкодавця.

Судом установлено, що рішенням Жовтневого районного суду м. Харкова від 23 жовтня 2003 р. встановлено факт смерті Н.В. у квітні 1968 р. Оскільки цим рішенням суду встановлено дату його смерті й саме ця дата вказана днем його смерті у свідоцтві про його смерть, то саме ця дата повинна визнаватися днем відкриття спадщини.

У зв'язку з цим висновок суду про те, що днем відкриття спадщини внаслідок смерті Н.В. є день реєстрації його смерті в органах реєстрації актів громадянського стану в грудні 2003 р., є помилковим.

Відповідно до статей 529, 530 ЦК УРСР Н.Ю., Н.Г. та Н.І. не належать до кола спадкоємців внаслідок смерті двоюрідного брата їх батьків Н.В.

Не врахувавши цього та застосувавши до спірних правовідносин закон, який не підлягав застосуванню, суд ухвалив помилкове рішення, яке у зв'язку з цим та відповідно до вимог ст. 341 ЦПК підлягає скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову в позові Н.Ю. та зміну рішення в частині підстав відмови в позах Н.І. та Н.Г.

Керуючись статтями 525, 529, 530 ЦК УРСР, п. 5 ч. 1 ст. 336, ст. 441, ч. 2 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Н.Г. задовольнила частково.

Рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 15 травня 2008 р. у частині задоволення позовних вимог Н.Ю. до Н.Г. та Н.І. про визнання права власності на $^1/_4$ частку будинку в порядку спадкування за законом, а також ухвалу апеляційного суду Харківської області від 2 грудня 2008 р. про залишення зазначеної частини рішення суду першої інстанції скасувала та у задоволенні позову відмовила.

У решті рішення Жовтневого районного суду м. Харкова від 15 травня 2008 р. та ухвалу апеляційного суду Харківської області від 2 грудня 2008 р. змінила, зазначивши підставою відмови у позові безпідставність заявлених позовних вимог.

Задовольняючи позов особи про визнання її спадкоємцем за законом за особою, яка померла до 1 січня 2004 р., і визнання права власності на спадкове майно, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що на підставі ст. 1264 ЦК ця особа мала право на спадкування за законом у четверту чергу як особа, яка постійно проживала зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років (з травня 1998 р.) до часу відкриття спадщини (27 вересня 2003 р.), з огляду на доведеність цих обставин.

При цьому суд обґрунтовано керувався тим, що зміна місця проживання сім'ї спадкодавця та спадкоємця протягом останніх п'яти років не може бути перешкодою для реалізації спадкоємцем права, визначеного ст. 1264 ЦК

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 6 лютого 2008 р.

(витяг)

У січні 2007 р. Токмацька об'єднана ДПІ Запорізької області (далі — ОДПІ) звернулася до суду з позовом до Токмацької міської ради, М., Б. про визнання права власності на $^2/_3$ частини квартири.

Позивач посилався на те, що 27 вересня 2003 р. помер Ф.Г., який мешкав у спірній квартирі та був власником її $^2/_3$ частин. Спадкоємців у нього не було ні за законом, ні за заповітом, тому належне йому майно відповідно до статей 524, 549, 555 ЦК УРСР повинно перейти у власність держави.

У лютому 2007 р. М. звернувся до суду з позовом до Токмацької міської ради, ОДПІ про визнання його спадкоємцем за законом та визнання за ним права власності на $^2/_3$ частини спірної квартири.

Свої вимоги М. обґрунтовував тим, що з травня 1998 р. до червня 2002 р. він проживав однією сім'єю зі своєю бабусею Ф.К. та її чоловіком Ф.Г. у квартирі будинку на вул. Леніна в м. Токмак, а з 14 червня 2002 р. вони разом проживали у спірній квартирі. Ф.Г. тяжко хворів, постійний догляд за ним здійснював він, М., а після смерті Ф.Г. фактично прийняв у власність належну йому частину квартири, оскільки відповідно до ст. 1264 ЦК вважає себе спадкоємцем четвертої черги за законом.

Рішенням Токмацького районного суду Запорізької області від 25 квітня 2007 р. в задоволенні позову ОДПІ відмовлено, позов М. задоволено повністю.

Рішенням апеляційного суду Запорізької області від 24 липня 2007 р. рішення районного суду скасовано в частині задоволення позову М. до ОДПІ про визнання його спадкоємцем за законом та визнання за ним права власності на $^2/_3$ частини квартири. У задоволенні позовних вимог у цій частині відмовлено. В іншій частині рішення залишено без змін.

У поданій касаційній скарзі М. просив скасувати ухвалене апеляційною інстанцією рішення та залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на порушення судом норм матеріального й процесуального права.

ОДПІ у своїй касаційній скарзі ставила питання про скасування ухвалених у справі судових рішень на підставах порушення судами норм матеріального та процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного суду України дійшла висновку, що касаційна скарга М. підлягає задоволенню, а в задоволенні касаційної скарги ОДПІ слід відмовити на таких підставах.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи рішення про відмову в задоволенні позову М., апеляційний суд керувався положеннями ч. 1 ст. 1221 ЦК про те, що у квартирі за місцем відкриття спадщини М. проживав з 14 червня 2002 р. (з моменту придбання квартири) до моменту смерті Ф.Г. — до 27 вересня 2003 р., тобто менше п'яти років, передбачених ст. 1264 ЦК, а тому він не може бути визнаний спадкоємцем четвертої черги за законом.

З таким висновком апеляційного суду погодитися не можна.

Задовольняючи позов М., суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про те, що на підставі ст. 1264 ЦК він у четверту чергу мав право на спадкування за законом як особа, що постійно проживала зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років (з травня 1998 р.) до часу відкриття спадщини (27 вересня 2003 р.), з огляду на те, що ці обставини підтверджені показаннями свідків.

Районний суд обґрунтовано керувався тим, що зміна місця проживання сім'ї спадкодавця та спадкоємця протягом останніх п'яти років не може бути перешкодою для реалізації спадкоємцем права, визначеного ст. 1264 ЦК.

Апеляційний суд усупереч ст. 1264 ЦК, залишивши поза увагою питання проживання спадкодавця та спадкоємця однією сім'єю незалежно від місця проживання та місця відкриття спадщини, обмежився з'ясуванням адреси проживання сім'ї спадкодавця й місця відкриття спадщини, що не є таким, від чого можуть залежати спадкові права М., який згідно з Прикінцевими та перехідними положеннями ЦК та ст. 1264 цього Кодексу прийняв спадщину.

Зробивши обґрунтований висновок про наявність права М. на спадкове майно, районний суд правильно відмовив ОДПІ у визнанні права на спадкове майно за державою, оскільки ст. 555 ЦК УРСР передбачалося, що спадкове майно переходить до держави (пункти 2, 5) тільки, якщо у спадкодавця немає спадкоємців ні за законом, ні за заповітом; якщо жоден зі спадкоємців не прийняв спадщини.

Керуючись ст. 339 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ОДПІ відхилила, а касаційну скаргу М. задовольнила.

Рішення апеляційного суду Запорізької області від 24 липня 2007 р. скасувала, а рішення Токмацького районного суду Запорізької області від 25 квітня 2007 р. залишила в силі.

Відповідно до ч. 5 ст 1224 ЦК особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо судом буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Під безпорадним станом слід розуміти безпомічність особи, неспроможність її своїми силами через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво фізично та матеріально самостійно забезпечити умови свого життя, у зв'язку чим ця особа потребує стороннього догляду, допомоги та піклування.

Ухилення особи від надання допомоги спадкодавцеві, який потребував допомоги, полягає в умисних діях чи бездіяльності особи, спрямованих на уникнення від обов'язку забезпечити підтримку та допомогу спадкодавцю, тобто ухилення, пов'язане з винною поведінкою особи, яка усвідомлювала свій обов'язок, мала можливість його виконувати, але не вчиняла необхідних дій

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 15 липня 2009 р.

(витяг)

У вересні 2008 р. Б.Л. звернулася до суду з позовом до З.О., Є.Н. про усунення від права на спадкування за законом.

Свої позовні вимоги обґрунтовувала тим, що 17 березня 2008 р. помер їх батько З.М., після смерті якого відкрилась спадщина у вигляді житлового будинку. Вона та відповідачі в установлений законом шестимісячний строк звернулися до нотаріальної контори із заявами про прийняття спадщини. За життя спадкодавця відповідачки З.О. та Є.Н. протягом тривалого часу, а саме із серпня 2003 р. до 17 березня 2008 р., не надавали йому ніякої допомоги, хоча той був інвалідом першої групи та потребував догляду. Вона піклувалася про батька, забезпечувала його всім необхідним для нормального життя. Просила суд усунути відповідачів від права на спадкування за законом після смерті З.М.

Рішенням Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 12 грудня 2008 р. позов задоволено.

Рішенням колегії суддів судової палати у цивільних справах апеляційного суду Черкаської області від 12 лютого 2009 р. зазначене рішення суду першої інстанції скасоване та ухвалене нове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено.

У касаційній скарзі Б.Л. просила скасувати ухвалене у справі рішення суду апеляційної інстанції та залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на

неправильне застосування судом апеляційної інстанції норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції керувався тим, що Б.Л. здійснювала догляд за батьком, який хворів та потребував постійного стороннього догляду. Відповідачі допомоги йому не надавали, на листи Дмитрушківської сільської ради Уманського району Черкаської області про вирішення питання щодо догляду за З.М. не відреагували. Суд першої інстанції дійшов висновку, що З.О. та Є.Н. ухилялися від надання допомоги З.М.

Ухвалюючи нове рішення та відмовляючи у задоволенні позову Б.Л., суд апеляційної інстанції керувався тим, що під час вирішення зазначеної справи потрібно встановити як факт ухилення особи від надання спадкодавцеві допомоги, так і факт перебування спадкодавця в безпородньому стані через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво та потребу спадкодавця в допомозі цієї особи. Суд дійшов висновку, що позивачка не надала доказів на підтвердження того, що відповідачі ухилялися від надання допомоги, та не довела факту безпорадного стану спадкодавця, тому немає підстав, передбачених ч. 5 ст. 1224 ЦК для усунення відповідачів від права на спадкування за законом.

Проте з такими висновками судів погодитися не можна, оскільки суди дійшли їх без повного та всебічного з'ясування дійсних обставин справи.

Відповідно до ч. 5 ст.1224 ЦК особа може бути усунена від права на спадкування за законом, якщо судом буде встановлено, що вона ухилялася від надання допомоги спадкодавцеві, який через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво був у безпорадному стані.

Під безпорадним станом слід розуміти безпомічність особи, неспроможність її своїми силами через похилий вік, тяжку хворобу або каліцтво фізично та матеріально самостійно забезпечити умови свого життя, у зв'язку чим ця особа потребує стороннього догляду, допомоги та піклування.

Ухилення особи від надання допомоги спадкодавцеві, який потребував допомоги, полягає в умисних діях чи бездіяльності особи, спрямованих на уникнення від обов'язку забезпечити підтримку та допомогу спадкодавцю, тобто ухилення, пов'язане з винною поведінкою особи, яка усвідомлювала свій обов'язок, мала можливість його виконувати, але не вчиняла необхідних дій.

Як убачається з матеріалів справи та встановлено судом першої інстанції, З.М. мав потребу в постійному, довічному, сторонньому догляді, що підтверджується довідками Уманської центральної районної лікарні від 29 січня 2008 р. № 11/2, від 4 лютого 2008 р. №14/1. Проте суд апеляційної інстанції на зазначене уваги не звернув та не надав належної оцінки цій обставині справи.

Водночас суди помилково пов'язували встановлення факту ухилення від надання допомоги спадкодавцеві лише з відповіддю відповідачів на листи Дмитрушківської сільської ради, оскільки дії чи бездіяльність, спрямовані на уникнення від обов'язку

забезпечити підтримку та допомогу спадкодавцю, не обмежуються реакцією відповідачів на листи про допомогу їхньому батькові.

Крім того, судами не встановлено, чи звертався спадкодавець до відповідачів з проханням про надання будь-якої допомоги, чи мали відповідачі матеріальну та фізичну можливість надати йому таку допомогу, чи було їм відомо про фізичний стан З.М.

Таким чином, ухвалені у справі рішення без змін залишатися не можуть і підлягають скасуванню з направленням справи на новий судовий розгляд до суду першої інстанції, під час якого суду слід урахувати наведене та залежно від установленого вирішити спір.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Б.Л. задовольнила частково.

Рішення Уманського міськрайонного суду Черкаської області від 12 грудня 2008 р. та рішення апеляційного суду Черкаської області від 12 лютого 2009 р. скасувала, а справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Згідно з вимогами ст. 1278 ЦК частки кожного спадкоємця у спадщині є рівними, якщо спадкодавець у заповіті сам не розподілив спадщину між ними.

Кожен із спадкоємців має право на виділ його частки в натурі.

Вирішуючи питання про стягнення на користь позивачів компенсації за їх частки у спадщині, суд повинен враховувати, що згідно з вимогами частин 1 і 2 ст. 364 ЦК співвласник має право на виділ у натурі частки із майна, що є у спільній частковій власності. Якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим (ч. 2 ст. 183 цього Кодексу), співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки. Але при цьому слід визначитися з характером спірних правовідносин і правовою підставою для задоволення такої вимоги та вирішити питання, чи має співвласник реальну можливість сплатити іншим співвласникам грошову компенсацію, чи не призведе покладення такого обов'язку до звернення стягнення на квартиру, її примусового продажу й порушення законних прав інших осіб

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 червня 2009 р.

(витяг)

У листопаді 2006 р. Ш.С. і Ш.О. звернулися до суду з позовом до Ш.Н., Ш.Г., Головного управління житлового забезпечення Київської міської державної адміністрації, треті особи: Житлово-будівельний кооператив «Арсеналець-28», Головне управління юстиції в м. Києві, — про визнання свідоцтва про право власності на квартиру частково недійсним, визнання права власності на майно в порядку спадкування за законом і поділ спадкового майна.

Зазначали, що 21 січня 2006 р. помер їх батько Ш.М., який з 1966 р. до 1979 р. перебував у зареєстрованому шлюбі з їх матір'ю.

У 1985 році батько зареєстрував шлюб із Ш.Н., від якого в 1986 році народилась дочка Ш.Г.

Після смерті батька вони отримали свідоцтва про право на спадщину за законом на $^1/_4$ частку грошового вкладу померлого та на $^1/_4$ частку легкового автомобіля ВАЗ-2101.

Однак їм відомо, що до складу спадщини також входить $^1/_2$ частка кооперативної квартири у м. Києві, яка оформлена на Ш.Н., оскільки пайові внески сплачувалися відповідачкою разом з їх батьком під час перебування в шлюбі.

Оскільки нотаріусом їм відмовлено у видачі свідоцтв про право на спадщину на частку в цій квартирі, позивачі, доповнивши позовні вимоги, просили суд визнати за кожним з них в порядку спадкування за законом право власності на $^1/_8$ частку квартири, половина якої належала їх батькові; провести поділ спадкової частини цієї квартири, стягнувши з відповідачок кожному по 92 793 грн 75 коп. грошової компенсації за їх частки; визнати свідоцтво про право власності на спірну квартиру, видане 17 листопада 2006 р. на ім'я Ш.Н., недійсним.

Рішенням Деснянського районного суду м. Києва від 6 липня 2007 р. позов задоволено частково: визнано за Ш.С. і Ш.О. право власності в порядку спадкування за законом на $^1/_8$ частку квартири за кожним; стягнуто з Ш.Н. на користь Ш.С. і Ш.О. по 92 793 грн грошової компенсації кожному за їх частки в цій квартирі, а в задоволенні іншої частини вимог відмовлено.

Додатковим рішенням цього суду від 31 жовтня 2007 р. вирішено питання розподілу судових витрат: стягнуто з Ш.С. і Ш.О. на користь держави по 77 грн 94 коп. судового збору, а з Ш.Н. на користь Ш.С. — 1 700 грн судового збору та 30 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи.

Ухвалою Апеляційного суду м. Києва від 12 червня 2008 р. рішення суду першої інстанції залишено без змін.

На обґрунтування касаційної скарги Ш.Н. посилалася на неправильне застосування судами норм матеріального права та порушення норм процесуального права, у зв'язку з чим порушила питання про скасування судових рішень та передачу справи на новий розгляд до місцевого суду.

Колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Згідно з вимогами ст. 1278 ЦК частки кожного спадкоємця у спадщині є рівними, якщо спадкодавець у заповіті сам не розподілив спадщину між ними.

Кожен із спадкоємців має право на виділ його частки в натурі.

Частково задовольняючи позов, місцевий суд, з висновками якого погодився й суд апеляційної інстанції, керувався тим, що спірна квартира є спільним сумісним майном Ш.М. і Ш.Н., після смерті Ш.М. на половину цієї квартири відкрилася спадщина, в зв'язку з чим кожен із позивачів, як спадкоємець першої черги, має право на $^1/_8$ частку квартири та на відповідну грошову компенсацію.

Проте повністю погодитися з останнім висновком судів не можна.

Судом першої інстанції встановлено, що після смерті батька позивачів Ш.М., яка настала 21 січня 2006 р., спадкоємцями першої черги за законом є його діти від першого шлюбу — Ш.С. і Ш.О., дружина — Ш.Н. і дочка від другого шлюбу — Ш.Г., які у встановленому законом порядку отримали свідоцтва про право на спадщину за законом на частину спадкового майна.

Кооперативна квартира у м. Києві була набута Ш.Н. у власність під час перебування в шлюбі з Ш.М., тому є їх спільною сумісною власністю, частка в якій померлого становить половину квартири.

Нотаріус відмовив у видачі позивачам свідоцтва про право на спадщину в цій квартирі, оскільки цей об'єкт нерухомості оформлений на ім'я Ш.Н. на підставі свідоцтва про право власності від 23 листопада 2006 р. Однак кожен з позивачів, як спадкоємець першої черги, має право на $^1/_8$ частку спірної квартири, половина якої входить до складу спадщини.

Цей висновок суду ґрунтується на належних доказах, яким було дано правильну оцінку, та вимогах закону.

Проте ці встановлені обставини не давали правових підстав для поділу спадкового майна в обраний судом спосіб.

Так, за рішенням суду за позивачами визнано право власності на частку в спадковому майні та одночасно стягнуто грошову компенсацію за належну частку без вирішення питання про припинення такого права.

Однак згідно з вимогами частин 1 і 2 ст. 364 ЦК співвласник має право на виділ у натурі частки із майна, що є у спільній частковій власності. Якщо виділ у натурі частки із спільного майна не допускається згідно із законом або є неможливим (ч. 2 ст. 183 цього Кодексу), співвласник, який бажає виділу, має право на одержання від інших співвласників грошової або іншої матеріальної компенсації вартості його частки.

Таким чином, суд першої інстанції, вирішуючи питання про стягнення на користь позивачів компенсації за їх частки у спадщині, на порушення вимог статей 213 і 214 ЦПК не визначився з характером спірних правовідносин і правовою підставою для задоволення такої вимоги та не вирішив питання, чи має Ш.Н. реальну можливість сплатити позивачам грошову компенсацію в сумі 185 587 грн 50 коп., чи не призведе покладення на неї такого обов'язку до звернення стягнення на квартиру, її примусового продажу й порушення законних прав відповідачки.

Крім того, місцевий суд належним чином не перевірив заперечення відповідачки щодо дійсної вартості спірної квартири, яка була визначена спеціалістом без огляду квартири.

Апеляційний суд, переглядаючи справу, на порушення вимог ст. 303 ЦПК на зазначені порушення уваги не звернув та належним чином не перевірив доводів апеляційної скарги відповідачки.

З огляду на наведене ухвалені в справі судові рішення в частині стягнення грошової компенсації за частку в спільному майні не можна визнати законними й обґрунтованими, тому вони підлягають скасуванню на підставах, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК, з передачею справи в цій частині на новий розгляд до суду першої інстанції.

Підстав для перегляду судових рішень в решті вирішених вимог немає.

Керуючись статтями 336, 337, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Ш.Н. задовольнила частково.

Рішення Деснянського районного суду м. Києва від 6 липня 2007 р. та ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 12 червня 2008 р. в частині вирішення вимог про стягнення грошової компенсації за частку в спільному майні скасувала, а справу в цій частині передала на новий розгляд до того самого суду першої інстанції. В іншій частині судові рішення залишила без змін.

Згідно з ч. 1 ст. 1282 ЦК спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен із спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині.

Установивши, що кредиторові стало відомо про смерть боржника вчасно, кредитор пред'явив вимоги до спадкоємця боржника у строки, передбачені ст. 1281 ЦК, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для задоволення позовних вимог кредитора.

Однак на порушення норм ч. 1 ст. 1282 ЦК суд не врахував, що вимоги кредитора підлягають задоволенню в межах вартості майна, одержаного у спадщину, а тому вартість спадкового майна не з'ясував

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 29 квітня 2009 р.

(витяг)

У листопаді 2006 р. ВАТ «Державний ощадний банк України» (далі — Ощадбанк) звернулося до суду з позовом до З.О., З.В.В. про задоволення вимог кредитора.

У позові зазначалось, що З.В.Д., який помер у 2005 році, мав непогашену заборгованість перед Ощадбанком у розмірі 63 115 грн 20 коп. Після його смерті відкрилася спадщина на частину квартири. Спадкоємцем за законом є дочка померлого — З.В.В. (1989 р. н.).

Посилаючись на зазначені обставини, позивач просив задовольнити вимоги в межах вартості майна, одержаного у спадщину, — частини квартири.

Рішенням Орджонікідзенського міського суду Дніпропетровської області від 14 лютого 2007 р. в задоволенні позовних вимог Ощадбанку відмовлено.

Рішенням апеляційного суду Дніпропетровської області від 3 грудня 2007 р. рішення Орджонікідзенського міського суду Дніпропетровської області від 14 лютого 2007 р. скасовано та ухвалено нове рішення, яким вимоги Ощадбанку задоволено у розмірі 63 115 грн 20 коп. у межах вартості спадкового майна.

У касаційній скарзі З.В.В., З.О. просили змінити рішення апеляційного суду, задовольнивши вимоги кредитора в розмірі вартості $^1/_3$ частини квартири, посилаю-

чись на неправильне застосування судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги на перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та ухвалюючи нове рішення, суд апеляційної інстанції керувався тим, що в З.В.Д. була непогашена заборгованість перед Ощадбанком; що його спадкоємцем є З.В.В., яка відповідно до ст. 1268 ЦК є такою, що прийняла спадщину, а тому вимоги кредитора підлягають задоволенню в межах вартості спадкового майна.

Проте повністю погодитися з таким висновком суду не можна.

Судом установлено, що З.В.Д. помер 18 жовтня 2005 р., він мав непогашену заборгованість перед Ощадбанком у розмірі 62 115 грн 20 коп. Після його смерті відкрилася спадщина на $^1/_3$ частину квартири, власниками якої був він, З.В.В., та З.О. Спадкоємцем зазначеної частини квартири є дочка померлого — З.В.В. (1989 р. н.), відмова від спадщини нею не подавалася.

Відповідно до ч. 4 ст. 1268 ЦК малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, крім випадків, встановлених частинами 2—4 ст. 1273 цього Кодексу.

Статтею 1281 ЦК встановлено, що спадкоємці зобов'язані повідомити кредитора спадкодавця про відкриття спадщини, якщо їм відомо про його борги. Кредиторові спадкодавця належить протягом шести місяців від дня, коли він дізнався або міг дізнатися про відкриття спадщини, пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, незалежно від настання строку вимоги. Якщо кредитор спадкодавця не знав і не міг знати про відкриття спадщини, він має право пред'явити свої вимоги до спадкоємців, які прийняли спадщину, протягом одного року від настання строку вимоги. Кредитор спадкодавця, який не пред'явив вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину, у строки, встановлені частинами 2 і 3 цієї статті, позбавляється права вимоги.

Згідно з ч. 1 ст. 1282 ЦК спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного у спадщину. Кожен із спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині.

Установивши, що Ощадбанку стало відомо про смерть З.В.Д. 7 листопада 2005 р., що кредитор пред'явив вимоги до спадкоємця у строки, передбачені ст. 1281 ЦК, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для задоволення позовних вимог Ощадбанку.

Однак на порушення норм ч. 1 ст. 1282 ЦК апеляційним судом не враховано, що вимоги кредитора підлягають задоволенню в межах вартості майна, одержаного у спадщину; що спадщина відкрилася лише на $^1/_3$ частину квартири; та вартість цієї частини квартири судом не з'ясована.

За таких обставин рішення апеляційного суду підлягає скасуванню з передачею справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції на підставах, передбачених ч. 2 ст. 338 ЦПК.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу З.О., З.В.В. задовольнила частково.

Рішення апеляційного суду Дніпропетровської області від 3 грудня 2007 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Згідно зі ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» у зв'язку зі смертю громадянина, учасника товариства, спадкоємці мають переважне право вступу до цього товариства. При відмові правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала спадкодавцю, вартість якої визначається на день смерті учасника.

Питання про вступ до товариства або відмову залежить виключно від волевиявлення спадкоємців, що повинно бути оформлене за загальним правилом, відповідними заявами, посвідченими нотаріально.

Вирішуючи спір про стягнення вартості частки засновника товариства з обмеженою відповідальністю в натурі шляхом визнання права власності на частину приміщення, суд повинен встановити коло спадкоємців, з'ясувати, хто з них отримав свідоцтво про право на спадщину та хто має право на отримання частки господарського товариства в порядку спадкування.

Задовольняючи вимоги про стягнення частки в натурі та визнаючи за позивачкою та її дітьми право власності на частину нерухомого майна, суд повинен враховувати, що такі вимоги спадкоємців повинні вирішуватись у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 147 та ч. 2 ст. 148 ЦК

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 3 червня 2009 р.

(витяг)

У серпні 2006 р. Я.І., що діє у своїх інтересах та в інтересах неповнолітніх Я.О., Я.В., звернулася до суду з позовом до ТОВ «ЛіЯр» (далі — ТОВ) про стягнення вартості частки засновника товариства з обмеженою відповідальністю в натурі шляхом визнання права власності на частину приміщення.

Мотивувала свої вимоги тим, що після смерті чоловіка — Я.О.В., учасника ТОВ, відкрилася спадщина на частину майна, яка пропорційна до його частки в статутному капіталі товариства.

Зазначала, що вона та її діти є єдиними спадкоємцями після смерті чоловіка, вважаючи, що частка спадкодавця в грошовому еквіваленті становить 722 878 грн 75 коп., зверталась до інших учасників товариства про сплату цієї частки, але таке звернення залишилось безрезультатним. Указувала, що у зв'язку з відсутністю коштів у товариства для сплати спірної частки, вона згодна отримати у власність частину триповерхової адміністративної будівлі у м. Вінниці загальною площею 1 740 м^2 в натурі.

У процесі розгляду справи позивачка уточнила та збільшила свої вимоги, просила виділити їй і неповнолітнім спадкоємцям в натурі частину приміщення, визнав-

ши за нею та її дітьми право власності на частину приміщення, стягнути грошову компенсацію різниці між вартістю частини будівлі, яку вона просить передати в натурі, та вартістю належної спадкодавцю частки. Також позивачка просить стягнути 66 000 грн, які спадкодавець, перебуваючи на посаді директора ТОВ, вніс у підприємство як довгостроковий кредит.

Рішенням Ленінського районного суду м. Вінниці від 24 червня 2008 р., залишеним без змін ухвалою апеляційного суду Вінницької області від 12 серпня 2008 р., позов задоволено частково. Визнано за Я.І., Я.О., Я.В. право власності на частину адміністративного приміщення в м. Вінниці.

У касаційній скарзі ТОВ «ЛіЯр» просило скасувати ухвалені в справі судові рішення й ухвалити нове рішення, яким провадження у справі закрити, посилаючись на порушення судами норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, посилався на норми ст. 147 ЦК й на те, що спадкове майно після померлого (частка у статутному капіталі товариства) переходить спадкоємцям першої черги, а саме: дружині та дітям як таким, що постійно проживали зі спадкодавцем і не відмовились від спадщини.

Ураховуючи те, що 27 січня 2006 р. після смерті Я.О.В. відкрилася спадщина на частину майна, пропорційну до його частки в статутному капіталі товариства, суд, посилаючись на статті 1261, 1268 ЦК, визнав право власності на частину адміністративного приміщення.

Проте погодитися з такими висновками судів не можна.

Спір виник із приводу частки в статутному фонді, яка належала Я.О.В., що вибув із ТОВ «ЛіЯр» 27 січня 2006 р. внаслідок смерті.

Відповідно до ст. 143 ЦК єдиним документом, який має відомості про розмір статутного капіталу з визначенням частки кожного учасника товариства з обмеженою відповідальністю, є статут товариства.

Згідно зі ст. 55 Закону України «Про господарські товариства» (далі — Закон) у зв'язку із смертю громадянина, учасника товариства, спадкоємці мають переважне право вступу до цього товариства. При відмові правонаступника (спадкоємця) від вступу до товариства йому видається у грошовій або натуральній формі частка у майні, яка належала спадкодавцю, вартість якої визначається на день смерті учасника.

Питання про вступ до товариства або відмову залежить виключно від волевиявлення спадкоємців, що повинно бути оформлене за загальним правилом, відповідними заявами, посвідченими нотаріально.

Вирішуючи спір, суд належним чином не встановив коло спадкоємців, не з'ясував, хто з них отримав свідоцтво про право на спадщину та хто має право на отримання частки господарського товариства в порядку спадкування.

Задовольняючи позов, суд також керувався тим, що спадкодавцю повинно було належати 50 % статутного фонду й у майні товариства, а не 24,5 %, як визначено в статутних документах, поставивши під сумнів рішення загальних зборів учасників товариства від 18 жовтня 2004 р. про перерозподіл часток, яке ніким не було оскаржене, не визнане недійсним і на підставі якого 26 жовтня 2004 р. були зареєстровані зміни до статуру ТОВ. При цьому суд не урахував, що вимоги про виділення частки в розмірі 50 % позивачкою не заявлялися.

Не визнано рішення та зміни до статуту недійсними і цим судовим рішенням.

Крім того, визначаючи розмір і вартість частки в майні товариства, суд збільшив розмір частки спадкодавця на 66 000 грн, які Я.О.В. вніс у товариство не як частку в статутний фонд, а як кредит, що випливає з інших правовідносин, на які не можуть розповсюджуватись положення про визначення й стягнення частки майна в господарському товаристві.

Задовольняючи вимоги про стягнення частки в натурі та визнаючи за позивачкою та її дітьми право власності на частину нерухомого майна, суд не врахував, що такі вимоги спадкоємців повинні вирішуватись у порядку, передбаченому ч. 5 ст. 147 та ч. 2 ст. 148 ЦК.

На підставі наведеного, керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ТОВ задовольнила частково.

Рішення Ленінського районного суду м. Вінниці від 24 червня 2008 р. та ухвалу апеляційного суду Вінницької області від 12 серпня 2008 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

VIII. ЗАСТОСУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, РОЗМЕЖУВАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ СУДОЧИНСТВА

Частиною 1 ст. 292 ЦПК передбачено, що сторони та інші особи, які беруть участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.

Згідно з ч. 2 ст. 45 ЦПК прокурор здійснює у суді представництво інтересів громадянина або держави в порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами, і може здійснювати представництво на будь-якій стадії цивільного процесу.

Відповідно до ч. 1 ст. 73, ч. 3 ст. 294 ЦПК суд поновляє строк на апеляційне оскарження за клопотанням сторони або іншої особи у разі його пропущення з поважних причин.

Під час вирішення питання щодо поновлення прокурору, який не брав участі в розгляді справи в суді першої інстанції, строку на апеляційне оскарження апеляційному суду слід належним чином перевірити причини пропущення такого строку та наявність права прокурора на оскарження судового рішення

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 липня 2009 р.

(витяг)

У квітні 2008 р. Ч. звернувся до суду з позовом до Л., Департаменту економіки та фінансів Кіровоградської міської ради про визнання права власності на нежиле приміщення.

Рішенням Ленінського районного суду м. Кіровограда від 18 квітня 2008 р. позов задоволено. Визнано за Ч. право власності на ціле нежиле підвальне приміщення загальною площею 38,75 м^2.

У лютому 2009 р. прокурор Ленінського району м. Кіровограда подав апеляційну скаргу на це судове рішення та звернувся із заявою про поновлення строку на апеляційне оскарження.

Ухвалою Апеляційного суду Кіровоградської області від 17 березня 2009 р. прокурору Ленінського району м. Кіровограда відмовлено в «продовженні строку на апеляційне оскарження» рішення Ленінського районного суду м. Кіровограда

від 18 квітня 2008 р., апеляційну скаргу на зазначене рішення залишено без розгляду.

У касаційній скарзі заступник прокурора Кіровоградської області просив скасувати зазначену ухвалу апеляційного суду, посилаючись на порушення судом апеляційної інстанції норм процесуального права.

Колегія суддів вважає, що касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Згідно із ч. 3 ст. 294 ЦПК заява про апеляційне оскарження чи апеляційна скарга подані після закінчення строків, встановлених цією статтею, залишаються без розгляду, якщо апеляційний суд за заявою особи, яка їх подала, не зайде підстав для поновлення строку, про що постановляється ухвала.

Відповідно до ч. 1 ст. 73 ЦПК суд поновляє строк, встановлений законом, за клопотанням сторони або іншої особи у разі його пропущення з поважних причин.

Відмовляючи у задоволенні клопотання про поновлення строку на апеляційне оскарження рішення Ленінського районного суду м. Кіровограда від 18 квітня 2008 р. і залишаючи без розгляду апеляційну скаргу на ухвалу Апеляційного суду Кіровоградської області від 17 березня 2009 р., суд апеляційної інстанції керувався тим, що апеляційна скарга на рішення суду першої інстанції подана з пропущенням установленого ст. 294 ЦПК строку і підстав для поновлення строку немає, оскільки під час ухвалення рішення суд першої інстанції питань щодо прав і обов'язків безпосередньо прокуратури Ленінського району м. Кіровограда не вирішував, скарга подана особою, яка не має права на подачу скарги, а тому не вбачається підстав «для продовження строку» на апеляційне оскарження зазначеного рішення.

Проте такий висновок суду зроблено без належного з'ясування причин пропущення процесуального строку та підстав подачі скарги.

Відповідно до ч. 1 ст. 292 ЦПК сторони та інші особи, які беруть участь у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки, мають право оскаржити в апеляційному порядку рішення суду першої інстанції повністю або частково.

Згідно з ч. 2 ст. 45 ЦПК прокурор здійснює у суді представництво інтересів громадянина або держави в порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами, і може здійснювати представництво на будь-якій стадії цивільного процесу.

Прокурор Ленінського району м. Кіровограда, подаючи скаргу в інтересах держави в особі Департаменту економіки та фінансів Кіровоградської міської ради, у своїй апеляційній скарзі зазначив, що судом безпосередньо вирішено питання про визнання права власності на нежиле підвальне приміщення загальною площею 38,75 м^2 у багатоквартирному жилому будинку, який належить громаді й повноваження з управління яким надано Департаменту економіки та фінансів Кіровоградської міської ради.

Відповідно до Положення про департамент економіки та фінансів Кіровоградської міської ради, затвердженого рішенням Кіровоградської міської ради «Про затвердження структури та чисельності виконавчих органів Кіровоградської міської ради» від 4 липня 2006 р. № 52, Департамент економіки та фінансів Кіровоградської міської ради є виконавчим органом Кіровоградської міської ради, а відповідно — державним органом.

Згідно з п. 2 резолютивної частини рішення Конституційного суду України від 8 квітня 1999 р. під поняттям «орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних відносинах», зазначеній у с. 2 ст. 2 Арбітражного процесуального кодексу, потрібно розуміти орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, якому законом надано повноваження органу виконавчої влади.

За таких обставин, коли апеляційний суд належним чином не перевірив причини пропущення строку на апеляційне оскарження та наявність права прокурора на оскарження судового рішення й безпідставно відмовив у продовженні пропущеного процесуального строку, а не поновленні, як це передбачено законом, і залишив апеляційну скаргу без розгляду, ухвала апеляційного суду підлягає скасуванню з передачею справи до апеляційного суду для вирішення питання про прийняття апеляційної скарги.

Керуючись статтями 336, 342 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу заступника прокурора Кіровоградської області задовольнила. Ухвалу Апеляційного суду Кіровоградської області від 17 березня 2009 р. скасувала, справу передала до суду апеляційної інстанції для вирішення питання про прийняття апеляційної скарги.

Згідно з ч. 1. ст. 15 ЦПК, що кореспондується з п. 1 ч. 1 ст. 24 ЦПК УРСР, суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Відповідно до ст. 16 ЦПК не допускається об'єднання в одне провадження вимог, які підлягають розгляду за правилами різних видів судочинства, якщо інше не встановлено законом.

У разі об'єднання позовів у порядку ст. 126 ЦПК, що кореспондується зі ст. 144 ЦПК УРСР, слід перевіряти, чи дотримано умови цивільної юрисдикції за цими позовами, тобто суд повинен перевірити, чи підлягають усі ці позови розгляду в порядку цивільного судочинства

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 28 травня 2009 р.

(витяг)

У травні 2004 р. Г. звернувся до суду з позовом до ТОВ «Автосервіс-2», виконавчого комітету Ужгородської міської ради, третя особа — Ужгородське комунальне підприємство «Бюро технічної інвентаризації» (далі — Ужгородське КП «БТІ»).

Позивач зазначав, що ВАТ «Закарпаття-Авто», яке є правонаступником ВАТ «Закарпаттяавтосервіс», є власником об'єкта нерухомого майна. Незважаючи на те, що рішенням Ужгородського міського суду від 2 липня 2003 р. зобов'язано ТОВ «Автосервіс-2» повернути ВАТ «Закарпаття-Авто» ці приміщення і не чинити ос-

таньому перешкод у реалізації права власності на них, виконавчий комітет Ужгородської міської ради 24 грудня 2003 р. незаконно прийняв рішення про видачу ТОВ «Автосервіс-2» свідоцтва про право власності на спірні будівлі, а Ужгородське КП «БТІ» зареєструвало це право за відповідачем.

Посилаючись на те, що зазначеним рішенням виконавчого комітету порушено право власності ВАТ «Закарпаття-Авто», акціонером якого він є, а отже, порушені і його права, позивач просив суд визнати незаконним зазначене рішення виконкому міської ради та недійсним видане на підставі цього рішення свідоцтво про право власності ТОВ «Автосервіс-2» на спірні будівлі, визнавши право власності ВАТ «Закарпаття-Авто» на зазначені будівлі та зобов'язавши Ужгородське КП «БТІ» зареєструвати це право за ВАТ «Закарпаття-Авто».

У листопаді 2004 р. Ч. звернувся до суду з аналогічним позовом у своїх, як акціонера, інтересах та в інтересах ВАТ «Закарпаття-Авто», яке на тих самих підставах просило суд визнати рішення виконавчого комітету Ужгородської міської ради від 24 грудня 2003 р. незаконним, зобов'язати виконавчий комітет скасувати це рішення, визнати недійсним свідоцтво про право власності ТОВ «Автосервіс-2» на будівлі та визнати право власності на ці будівлі за ВАТ «Закарпаття-Авто».

Рішенням Ужгородського міськрайонного суду від 24 січня 2005 р. позов Г., Ч. і ВАТ «Закарпаття-Авто» задоволено. Зобов'язано виконавчий комітет Ужгородської міської ради усунути допущене порушення прав позивачів шляхом скасування як незаконного п. 1.1.2 рішення виконавчого комітету від 24 грудня 2003 р. у частині видачі свідоцтва на право власності «ТОВ Автосервіс-2» та скасування свідоцтва на право власності від 5 січня 2004 р. за ТОВ «Автосервіс-2», виданого на підставі п. 1.1.2 рішення виконавчого комітету від 24 грудня 2003 р. на майно, зазначене під літ. «А.А.А.», адміністративно-побутового та виробничого комплексу під літ. «Б», прохідної літ. «В», павільйону для ремонту машин під літ. «Г», павільйону складу. Визнано право власності на будівлі під літ. «А.А.А», «Б.В.Г.» за ВАТ «Закарпаття-Авто» та зобов'язано Ужгородське КП «БТІ» зареєструвати право власності на ці будівлі за ВАТ «Закарпаття-Авто», одночасно скасувавши реєстрацію зазначених будівель за ТОВ «Автосервіс-2».

Ухвалою Апеляційного суду Закарпатської області від 7 червня 2005 р. зазначене рішення суду першої інстанції змінено. У задоволенні вимог Г. і Ч. відмовлено. Позов ВАТ «Закарпаття-Авто» задоволено.

Ухвалою Апеляційного суду Івано-Франківської області від 28 січня 2009 р., постановленою в касаційному порядку, касаційну скаргу ТОВ «Автосервіс-2» відхилено, ухвалу Апеляційного суду Закарпатської області від 7 червня 2005 р. залишено без змін.

ТОВ «Автосервіс-2» звернулося до Верховного Суду України зі скаргою у зв'язку з винятковими обставинами на рішення Ужгородського міськрайонного суду від 24 січня 2005 р., ухвалу Апеляційного суду Закарпатської області від 7 червня 2005 р. і постановлену в касаційному порядку ухвалу Апеляційного суду Івано-Франківської області від 28 січня 2009 р., посилаючись на неоднакове застосування судом касаційної інстанції одного і того самого положення закону; просило скасувати зазначені ухвалу Апеляційного суду Закарпатської області в частині зміни рішен-

ня суду першої інстанції та постановлену в касаційному порядку ухвалу Апеляційного суду Івано-Франківської області й закрити провадження у справі в цій частині.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені у скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що скарга підлягає задоволенню.

Постановляючи ухвалу про зміну рішення суду першої інстанції та відмовляючи у позові Г. та Ч., апеляційний суд, із висновками якого погодився суд касаційної інстанції, керувався тим, що в позовах Г. і Ч. фактично порушене питання про відновлення права власності ВАТ «Закарпаття-Авто», тоді як вони, як акціонери, не є співвласниками майна товариства, діями відповідачів їх особисті майнові права не порушено, а тому за пред'явленими позовами право вимоги їм не належить.

Такий висновок суду є правильним.

Задовольняючи вимоги ВАТ «Закарпаття-Авто», апеляційний суд, із висновками якого погодився суд касаційної інстанції, керувався тим, що у цій справі позивачами є громадяни Г., Ч. і юридична особа ВАТ «Закарпаття-Авто», від імені якої на підставі довіреності до суду звернувся Ч. Вимоги позивачів є самостійними, оскільки кожний із них вважав, що діями відповідачів порушенні саме їх права, але однорідними та зв'язаними між собою, і тому суд правильно на підставі ст. 144 ЦПК УРСР об'єднав їх в одне провадження і відповідно до ст. 26 цього Кодексу розглянув по суті.

Однак з таким висновком погодитися не можна.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 24 ЦПК УРСР, який був чинним на час виникнення спірних правовідносин, судам підвідомчі справи у спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових і кооперативних правовідносин, якщо хоча б однією зі сторін у спорі є громадянин, за винятком випадків, коли вирішення таких спорів віднесено законом до відання інших органів. Згідно зі ст. 26 зазначеного Кодексу під час об'єднання кількох зв'язаних між собою вимог, з яких одні підвідомчі суду, а інші — арбітражному суду, всі вимоги підлягають розглядові у суді.

Правильно відмовивши у позові Г. та Ч., оскільки за пред'явленими ними позовами право вимоги їм не належить, апеляційний суд не врахував, що в цьому випадку аналогічні вимоги ВАТ «Закарпаття-Авто», в інтересах якого звернувся Ч., не можна вважати такими, що зв'язані між собою з вимогами позивачів — фізичних осіб, а тому в цьому випадку виник майновий спір між ВАТ «Закарпаття-Авто» та відповідачами як юридичними особами, а тому такий спір не підвідомчий судам для розгляду за правилами цивільного судочинства.

Не врахував цього і суд касаційної інстанції, залишаючи рішення апеляційного суду в частині задоволення позову ВАТ «Закарпаття-Авто» без змін, допустивши тим самим неоднакове застосування одного і того самого положення процесуального закону, оскільки таку позицію Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України як суд касаційної інстанції висловлювала неодноразово.

Таким чином, у цій частині ухвалене у справі судове рішення апеляційного суду, залишене без змін судом касаційної інстанції, слід скасувати і закрити провадження у справі на підставах, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 205, ч. 1 ст. 340 ЦПК.

У решті рішення не оскаржується, відтак, і не перевіряється.

Керуючись п. 4 ч. 1 ст. 358, ст. 359 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України скаргу в зв'язку з винятковими обставинами ТОВ «Автосервіс-2» задовольнила. Ухвалу Апеляційного суду Закарпатської області від 7 червня 2005 р. у частині задоволення позову ВАТ «Закарпаття-Авто» і визнання незаконним та скасування п. 1.1.2 рішення виконавчого комітету Ужгородської міської ради від 24 грудня 2003 р. та свідоцтва про право власності ТОВ «Автосервіс-2» на майно під літ. А', А'', А''' адміністративно-побутового та виробничого комплексу, літ. Б — прохідної, літ. В — павільйону для ремонту машин, літ. Г, Г' — павільйону складу, визнання права власності на зазначені будівлі за ВАТ «Закарпаття-Авто», зобов'язання Ужгородського комунального підприємства «Бюро технічної інвентаризації» зареєструвати його за ВАТ «Закарпаття-Авто» та скасувати попередню реєстрацію за ТОВ «Автосервіс-2», а також постановлену в касаційному порядку ухвалу Апеляційного суду Івано-Франківської області від 28 січня 2009 р., якою ухвалу Апеляційного суду Закарпатської області від 7 червня 2005 р. у цій частині залишено без змін, скасувала, і провадження у справі в цій частині закрила.

Під час перевірки справи в касаційному порядку було встановлено, що як зміст позовної заяви, так і додані до неї документи не містили доказів того, що позов господарським товариством було пред'явлено до особи як до суб'єкта підприємницької діяльності.

Крім того, у справі не було даних про те, що предмет спору є власністю суб'єкта підприємницької діяльності або використовується відповідачем з метою здійснення підприємницької діяльності, а не як фізичною особою.

Отже, суд передчасно дійшов висновку про непідсудність позовних вимог загальному суду та про необхідність їх розгляду в порядку господарського судочинства.

За таких обставин суд касаційної інстанції скасував ухвали закриття провадження у справі, постановлені на підставі п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК, та направив справу на новий розгляд до суду першої інстанції

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 квітня 2009 р.

(витяг)

У листопаді 2007 р. Акціонерне сільськогосподарське товариство закритого типу «Прогрес» (далі — АСГТ) звернувся до суду з позовом до Б. про визнання права власності.

Позивач зазначав, що на підставі планів соціально-економічного розвитку та внутрішнього землеустрою в контурі № 20 у період з 1990 до 1992 років Колективне сільськогосподарське підприємство «Прогрес» (далі — КСП «Прогрес») побудувало та ввело в експлуатацію вісім споруд — ставків для вирощування риби в урочищі Гарпашовиця в с. Імстичеве Іршавського району Закарпатської області. У процесі

діяльності КСП «Прогрес» було реорганізовано в АСГТ, до статутного фонду якого в 1995 році перейшли споруди цих ставків із земельною ділянкою, необхідною для обслуговування. Рішенням Іршавського районного суду від 20 лютого 2007 р. за Б. визнано право власності на земельну ділянку, на якій знаходяться споруди створених позивачем ставків. АСГТ вважає, що зазначеним рішенням порушуються його права та інтереси.

Ухвалою Іршавського районного суду Закарпатської області від 14 травня 2008 р., залишеною без змін ухвалою апеляційного суду Закарпатської області від 8 липня 2008 р., провадження у справі за позовом АСГТ до Б. про визнання права власності закрито.

У касаційній скарзі АСГТ просило скасувати постановлені у справі судові ухвали, посилаючись на порушення судами норм процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Ухвалою Іршавського районного суду Закарпатської області було закрито провадження у цивільній справі на тих підставах, що позов не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства. З наведеним погодився й суд апеляційної інстанції та зазначив, що позивач не в тому порядку звернувся зі своїми вимогами, ці вимоги належать до компетенції господарського суду, оскільки виник спір між юридичною особою та громадянином, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи.

Проте погодитися з такими висновками судів погодитись не можна.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК суд своєю ухвалою закриває провадження у справі, якщо справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Відповідно до змісту позовної заяви та доданих до неї документів немає доказів того, що позов АСГТ пред'явлено до Б. як до суб'єкта підприємницької діяльності.

Крім того, у справі немає даних про те, що предмет спору є власністю суб'єкта підприємницької діяльності або використовується відповідачем з метою здійснення підприємницької діяльності, а не як фізичною особою.

Отже, суд передчасно дійшов висновку про непідсудність позовних вимог загальному суду та про необхідність їх розгляду в порядку господарського судочинства.

За таких обставин постановлені ухвали підлягають скасуванню з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Керуючись статтями 336, 342 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну АСГТ задовольнила.

Ухвалу Іршавського районного суду Закарпатської області від 14 травня 2008 р. та ухвалу апеляційного суду Закарпатської області від 8 липня 2008 р. скасувала, справу передала на новий розгляд до суду першої інстанції.

Позов про визнання недійсними рішення про відведення земельної ділянки та договору оренди земельної ділянки підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, оскільки спірні правовідносини між сторонами виникли у зв'язку з передачею міською радою в оренду земельної ділянки. Предметом спору в цій справі є право користування земельною ділянкою, тобто між сторонами існує спір про право, що, у свою чергу, виключає її розгляд в порядку адміністративного судочинства

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 20 травня 2009 р.

(витяг)

У січні 2008 р. В. звернувся до суду з позовом до ПП «Метал-Сервіс», громадської організації «Київська міська спілка автомобілістів» (далі — Спілка автомобілістів), Київської міської ради, треті особи: приватний нотаріус Київського міського нотаріального округу К., Оболонська районна організація Всеукраїнської спілки автомобілістів, — в якому просив визнати недійсним рішення Київської міської ради від 21 грудня 2006 р. № 374/431 про відведення земельної ділянки, що розташована в м. Києві, Спілці автомобілістів і ПП «Метал-Сервіс» для будівництва житлового комплексу з об'єктами побутової та адміністративної інфраструктури та підземним паркінгом, а також недійсним договір оренди зазначеної земельної ділянки, укладений між відповідачами 19 січня 2007 р.

Рішенням Оболонського районного суду м. Києва від 8 липня 2008 р. в задоволенні позову відмовлено.

Ухвалою апеляційного суду м. Києва від 23 вересня 2008 р. зазначене рішення суду в частині відмови в задоволенні вимог про визнання недійсним рішення Київської міської ради скасовано, провадження у справі в цій частині закрито, в іншій частині — рішення суду залишено без змін.

У касаційній скарзі В. просив рішення суду скасувати, посилаючись на неправильне застосування норм матеріального права та порушення судом норм процесуального права, і передати справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційні скарги підлягають частковому задоволенню на таких підставах.

Постановляючи ухвалу та скасовуючи рішення суду першої інстанції в частині відмови в задоволенні позовних вимог про визнання недійсним рішення Київської міської ради про відведення земельної ділянки й закриваючи провадження у справі в цій частині, апеляційний суд керувався тим, що справа в цій частині підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства, оскільки виник спір з органом місцевого самоврядування та направлений на захист публічного права позивача.

Проте погодитися з таким висновком суду не можна.

Відповідно до ст. 3 КАС справа адміністративної юрисдикції — переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі

сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства.

Адміністративний позов — звернення до адміністративного суду про захист прав, свобод та інтересів у публічно-правових відносинах.

Відповідно до статей 2, 3 КАС в порядку адміністративного судочинства вирішуються публічно-правові спори із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень, дій чи бездіяльності, з метою захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Відповідно до ст. 15 ЦПК суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Як убачається з матеріалів справи, спірні правовідносини між сторонами виникли у зв'язку з передачею Київською міською радою в оренду ПП «Метал-Сервіс», Спілці автомобілістів земельної ділянки. Предметом спору в цій справі є право користування земельною ділянкою, тобто між сторонами існує спір про право, що, у свою чергу, виключає її розгляд в порядку адміністративного судочинства.

Оскільки апеляційний суд, скасовуючи рішення суду в частині відмови в задоволенні позовних вимог про визнання недійсним рішення Київської міської ради про відведення земельної ділянки та закриваючи провадження у справі в цій частині, помилково вважав зазначений спір у цій частині публічно-правовим, допустив порушення процесуального закону, то ухвала апеляційного суду підлягає скасуванню, а справа — передачі на новий розгляд до апеляційного суду.

Керуючись статтями 336, 338 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу В. задовольнила частково.

Ухвалу апеляційного суду м. Києва від 23 вересня 2008 р. скасувала.

Справу передала на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Пред'явлений особою позов до голови об'єднання співвласників багатоквартирного будинку про зобов'язання видати документи на приватизацію квартири та відшкодування моральної шкоди обґрунтований нормами ЦПК та Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду», отже, ці вимоги випливають із правовідносин, що безпосередньо стосуються захисту житлових прав позивача, який виявив бажання приватизувати займану ним квартиру і звернувся з проханням надати необхідні для приватизації документи до відповідача, який не є суб'єктом владних повноважень.

Скасовуючи рішення місцевого суду і закриваючи провадження у справі на підставі п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК України, апеляційний суд помилково керувався

тим, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а спір, який виник між сторонами, є публічно-правовим і повинен розглядатися в порядку КАС

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 липня 2009 р.

(витяг)

У лютому 2006 р. К. звернулася згідно зі статтями 15, 16 ЦК і ст. 2 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» з позовом до Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку «Науковець» (далі – ОСББ) про зобов'язання видати документи на приватизацію квартири та відшкодування моральної шкоди, посилаючись на те, що голова правління ОСББ незаконно відмовив їй видати необхідні для приватизації квартири документи на тих підставах, що зазначене жиле приміщення розташоване у підвалі будинку, а тому є власністю ОСББ.

Рішенням Шевченківського районного суду м. Києва від 25 липня 2006 р. позов задоволено частково. Постановлено зобов'язати голову правління ОСББ видати К. необхідні для приватизації квартири документи — довідку про склад сім'ї та список осіб, що проживають у зазначеній квартирі, стягнути з голови правління ОСББ на користь К. 200 грн на відшкодування моральної шкоди і 17 грн судового збору.

Ухвалою апеляційного суду м. Києва від 14 листопада 2006 р. апеляційну скаргу голови правління ОСББ відхилено, рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Ухвалою колегії апеляційного суду м. Києва від 8 жовтня 2008 р. апеляційну скаргу ОСББ задоволено частково, зазначене рішення місцевого суду скасоване, провадження у справі закрито, позивачці К. роз'яснено право звернутися до суду в порядку адміністративного судочинства.

К. звернулася до Верховного Суду України із касаційною скаргою, в якій просила скасувати ухвалу суду апеляційної інстанції й залишити в силі рішення суду першої інстанції, посилаючись на порушення апеляційним судом норм процесуального права. Зокрема, скаржниця зазначала, що ОСББ не є суб'єктом владних повноважень, а тому спір підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Відповідно до пунктів 1, 4 ч. 1 ст. 17 КАС компетенція адміністративних судів поширюється, зокрема, на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності, а також спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом.

Скасовуючи рішення місцевого суду і закриваючи провадження у справі на підставі п. 1 ч. 1 ст. 205 ЦПК, апеляційний суд керувався тим, що справа не підля-

гає розгляду в порядку цивільного судочинства, а спір, який виник між сторонами, є публічно-правовим і повинен розглядатися відповідно до КАС.

Проте з таким висновком суду погодитися не можна, оскільки він суперечить нормам матеріального та процесуального права.

Відповідно до ст. 15 ЦПК суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

З матеріалів справи убачається, що пред'явлені К. на підставі ЦПК та Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» вимоги випливають із правовідносин, що безпосередньо стосуються захисту житлових прав позивача, який виявив бажання приватизувати займану ним квартиру і звернувся з проханням надати необхідні для приватизації документи до відповідача, який не є суб'єктом владних повноважень. Ці ж обставини були встановлені в ухвалі суду апеляційної інстанції від 14 листопада 2006 р., якою рішення місцевого суду залишено без змін.

Ураховуючи викладене вище та суть заявленого позову, колегія суддів вважає, що в цьому випадку виник цивільно-правовий спір і вимоги К. повинні розглядатися за правилами, установленими ЦПК.

Крім того, скасувавши рішення місцевого суду, суд апеляційної інстанції на порушення вимог ст. 318 ЦПК не звернув увагу на те, що залишається без змін його ухвала від 14 листопада 2006 р. про залишення без змін рішення суду першої інстанції. Крім того, апеляційний суд фактично двічі розглянув апеляційні скарги ОСББ, оскільки голова правління цього об'єднання, щодо апеляційної скарги якого постановлено ухвалу від 14 листопада 2006 р., відповідно до ст. 38 ЦПК є особою, яка представляє дану юридичну особу і діє від її імені.

За таких обставин ухвала суду апеляційної інстанції підлягає скасуванню на підставах, передбачених ст. 342 ЦПК, з передачею справи на новий апеляційний розгляд до цього ж суду.

Керуючись статтями 336, 342 ЦПК, колегія суддів Судової палати у К. задовольнила частково.

Ухвалу апеляційного суду м. Києва від 8 жовтня 2008 р. скасувала, а справу передала на новий апеляційний розгляд до цього ж суду.

Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» передбачено, що керівник банкрута звільняється з роботи у зв'язку з банкрутством підприємства, про що робиться запис у його трудовій книжці і проводяться всі відповідні процедури (п. 2 ст. 23 Закону).

Ураховуючи, що особою подано позов до ДПІ як ліквідатора підприємства про поновлення на роботі на підставі норм КЗпП, ці вимоги випливають із правовідносин, що безпосередньо стосуються захисту трудових прав позивача, який працював директором ліквідованого за заявою податкового ор-

гану підприємства і не був звільнений у визначеному законодавством порядку під час здійснення процедури банкрутства підприємства.

З огляду на наведене є неправильним висновок суду про відмову у відкритті провадження на підставі п. 1 ч. 2 ст. 205 ЦПК через те, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а спір, який виник між суб'єктом владних повноважень та фізичною особою, є публічно-правовим і повинен розглядатися в порядку КАС

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 8 липня 2009 р.

(витяг)

У липні 2008 р. Б.І. звернувся відповідно до статтей 232, 235 КЗпП з позовом до ДПІ в Орджонікідзенському районі м. Харкова (далі — ДПІ) як ліквідатора підприємства «Ананга», третя особа — Б.Л., про поновлення на роботі.

На обґрунтування своїх вимог позивач зазначав, що з 28 травня 2001 р. працював директором підприємства «Ананга». У листопаді 2001 р. прокуратурою Орджонікідзенського району м. Харкова незаконно порушено кримінальну справу за фактом несплати підприємством податків в особливо великих розмірах, яка була закрита лише у квітні 2008 р. апеляційним судом Харківської області. Незважаючи на розгляд кримінальної справи господарським судом Харківської області у квітні 2003 р. за заявою ДПІ підприємство визнане банкрутом. Після закриття судом кримінальної справи Б.І. у червні 2008 р. звернувся до податкового органу з відповідною заявою про надання йому копії наказу про звільнення, виплату заробітної плати, вихідної допомоги, на що отримав невмотивовану відповідь. Посилаючись на зазначені обставини, позивач просив поновити його на посаді директора підприємства «Ананга».

Ухвалою судді Зміївського районного суду від 1 серпня 2008 р., залишеною без змін ухвалою апеляційного суду Харківської області від 18 вересня 2008 р., Б.І. відмовлено у відкритті провадження в справі за зазначеним позовом.

Б.І. звернувся до Верховного Суду України із касаційною скаргою, в якій просив скасувати оскаржувані судові ухвали й передати питання на розгляд суду першої інстанції, посилаючись на порушення судами норм процесуального права.

Заслухавши доповідача, обговоривши доводи скарги та перевіривши матеріали справи, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню на таких підставах.

Відповідно до пунктів 1, 4 ч. 1 ст. 17 КАС компетенція адміністративних судів поширюється, зокрема, на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності, а також спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом.

Відмовляючи у відкритті провадження на підставі п. 1 ч. 2 ст. 205 ЦПК, місцевий суд, з висновками якого погодилася й апеляційна інстанція, керувався тим, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства, а спір, який виник

між суб'єктом владних повноважень та фізичною особою, є публічно-правовим і повинен розглядатися згідно з КАС.

Проте з таким висновком судів погодитися не можна, оскільки він суперечить нормам матеріального та процесуального права.

Відповідно до ст. 15 ЦПК суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» передбачено, що керівник банкрута звільняється з роботи у зв'язку з банкрутством підприємства, про що робиться запис у його трудовій книжці і проводяться всі відповідні процедури (п. 2 ст. 23 Закону).

З матеріалів убачається, що пред'явлені Б.І. на підставі КЗпП вимоги випливають із правовідносин, що безпосередньо стосуються захисту трудових прав позивача, який працював директором ліквідованого за заявою податкового органу підприємства і не був звільнений у визначеному законодавством порядку під час здійснення процедури банкрутства підприємства.

Ураховуючи викладене вище та суть заявленого позову, колегія суддів вважає, що в цьому випадку виник цивільно-правовий спір і вимоги Б.І. повинні розглядатися за правилами, установленими ЦПК.

За таких обставин постановлені ухвали підлягають скасуванню на підставах, передбачених ст. 342 ЦПК, а матеріали — направленню до суду першої інстанції для вирішення спору по суті.

Під час розгляду справи суду необхідно з'ясувати: характер спірних правовідносин, права та обов'язки сторін у справі, витребувати дані про виключення підприємства «Ананга» з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців і ухвалити у справі законне й обґрунтоване судове рішення.

Керуючись статтями 336, 342 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу Б.І. задовольнила.

Ухвалу судді Зміївського районного суду від 1 серпня 2008 р. та ухвалу апеляційного суду Харківської області від 18 вересня 2008 р. скасувала, а матеріали передала в суд першої інстанції для вирішення спору по суті.

Статтею 15 ЦПК установлено, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 17 КАС, який набув чинності з 1 вересня 2005 р., компетенція адміністративних судів поширюється на спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби.

Пунктом 15 ч. 1 ст. 3 КАС визначено, що професійна діяльність суддів є публічною службою.

Позовні вимоги судді про стягнення на підставі ч. 7 ст. 44 Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 р. № 2862-XII вартості благоустроєного житла для його придбання за рахунок коштів Державного бюджету України випливають з приводу проходження нею публічної служби, до відповідачів, які є суб'єктами владних повноважень, а тому повинні розглядатися в порядку адміністративного судочинства.

Якщо позивач звернувся до суду з таким позовом в порядку цивільного судочинства після набрання чинності КАС (1 вересня 2005 р.) і він був розглянутий, то відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 205 та ч. 1 ст. 340 ЦПК судові рішення ухвалені в цій справі підлягають скасуванню із закриттям провадження у справі

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 15 липня 2009 р.

(витяг)

У травні 2006 р. К. звернулася до суду з позовом до виконавчого комітету Пирятинської міської ради Полтавської області, Державного казначейства України, Міністерства фінансів України, Державної судової адміністрації України, територіального управління Державної судової адміністрації (далі — ТУ ДСА) України в Полтавській області про стягнення вартості жилого приміщення та відшкодування моральної шкоди.

На обґрунтування позову зазначала, що в 2004 році Указом Президента України її призначено на посаду судді Пирятинського районного суду Полтавської області.

Як особа, що потребує поліпшення житлових умов, рішенням виконавчого комітету Пирятинської міської ради Полтавської області вона поставлена на квартирний облік та включена до списку громадян на позачергове отримання житла. Однак у зв'язку з відсутністю вільного житлового фонду, її житлом забезпечено не було.

Оскільки в установлений ч. 7 ст. 44 Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 р. № 2862-XII шестимісячний строк її не забезпечено благоустроєним житлом, К., уточнивши позовні вимоги, просила суд стягнути з відповідачів 146 634 грн 10 коп. для придбання їй благоустроєного житла, 20 000 грн на відшкодування завданої моральної шкоди та зобов'язати ТУ ДСА України в Полтавській області в місячний строк з дня перерахування коштів придбати їй житло.

Рішенням Чорнухинського районного суду Полтавської області від 31 травня 2007 р. позов задоволено частково: зобов'язано Державне казначейство України стягнути з єдиного казначейського рахунку Державного бюджету України 146 634 грн 10 коп. для придбання Пирятинським районним судом Полтавської області благоустроєного житла судді К. у м. Пирятині Полтавської області з перерахуванням зазначеної суми грошових коштів на рахунок цього суду, а в задоволенні іншої частини вимог відмовлено.

Рішенням Апеляційного суду Полтавської області від 28 серпня 2007 р. рішення місцевого суду в частині задоволення позову скасовано й ухвалено в цій частині нове рішення, яким стягнуто з ДСА України шляхом списання з рахунку Державного казначейства України 146 634 грн 10 коп. для придбання квартири та передачі її в користування судді К., а в іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Додатковим рішенням цього апеляційного суду від 6 листопада 2007 р. доповнено рішення суду апеляційної інстанції від 28 серпня 2007 р. положенням про те, що стягнення цієї суми слід здійснити за рахунок коштів ТУ ДСА України в Полтавській області.

На обґрунтування касаційної скарги ДСА України посилалася на неправильне застосування судом апеляційної інстанції норм матеріального права та порушення норм процесуального права, в зв'язку з чим порушила питання про скасування судових рішень та ухвалення нового рішення про відмову в позові.

Колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає частковому задоволенню на таких підставах.

Вирішуючи спір, суди вважали, що зазначена справа підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

Проте погодитися з таким висновком судів не можна.

Статтею 15 ЦПК установлено, що суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 17 КАС, який набув чинності з 1 вересня 2005 р., компетенція адміністративних судів поширюється на спори з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби.

Пунктом 15 ч. 1 ст. 3 КАС визначено поняття публічної служби, якою, зокрема, є професійна діяльність суддів.

Судами встановлено, що К. є суддею Пирятинського районного суду Полтавської області. У травні 2006 р. вона в порядку цивільного судочинства звернулася до суду з цим позовом, порушивши питання про стягнення з Державного бюджету України коштів на придбання для неї житла.

Відповідно до ч. 7 ст. 44 Закону України «Про статус суддів» не пізніш як через шість місяців після обрання суддя Конституційного Суду, Верховного Суду, вищого спеціалізованого суду, апеляційного та місцевого суду, який потребує поліпшення житлових умов, забезпечується благоустроєним житлом у вигляді окремої квартири чи будинку або службовим житлом за місцем знаходження суду.

У разі незабезпечення судді благоустроєним житлом у зазначені строки суд за рахунок державного бюджету може придбати квартиру або будинок за ринковими цінами і передати їх у користування судді. Порядок фінансування судів для цієї мети, а також порядок розрахунків з державним бюджетом органу державної виконавчої влади, який своєчасно не надав судді житло, визначається Кабінетом Міністрів України.

Згідно з вимогами п. 7 Порядку забезпечення житлом суддів Апеляційного суду України, апеляційних і місцевих судів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2005 р. № 707, у разі, коли місцевий орган виконавчої влади або Міноборони у шестимісячний строк не забезпечили житлом суддю, який потребує поліпшення житлових умов, суд на підставі його заяви за погодженням з ДСА або її територіальним управлінням (стосовно судді місцевого суду) може прийняти рішення про придбання житла за рахунок коштів державного бюджету та передачу його у користування судді.

Придбання житла здійснюється згідно з вимогами Закону України «Про закупівлю товарів, робіт та послуг за державні кошти» від 22 лютого 2000 р. № 1490-III[1].

Таким чином, позивачкою заявлені вимоги, що випливають з приводу проходження нею публічної служби, до відповідачів, які всі є суб'єктами владних повноважень, та стосуються питання стягнення вартості благоустроєного житла для його придбання за рахунок коштів Державного бюджету України.

За таких обставин заявлений позов підлягав розгляду в порядку адміністративного, а не цивільного судочинства.

Оскільки К. звернулася до суду з цим позовом після набрання чинності КАС, то відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 205 та ст. 340 ЦПК судові рішення підлягають скасуванню із закриттям провадження у справі.

Керуючись статтями 336, 340 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційну скаргу ДСА України задовольнила частково. Рішення Чорнухинського районного суду Полтавської області від 31 травня 2007 р., рішення Апеляційного суду Полтавської області від 28 серпня 2007 р. і додаткове рішення цього апеляційного суду від 6 листопада 2007 р. скасувала, а провадження у справі за позовом К. до виконавчого комітету Пирятинської міської ради Полтавської області, Державного казначейства України, Міністерства фінансів України, ДСА України, ТУ ДСА України в Полтавській області про стягнення вартості жилого приміщення та відшкодування моральної шкоди закрила.

[1] Закон втратив чинність на підставі Закону від 20 березня р. 2008 р. № 150-VI, але був чинним під час виникнення спірних правовідносин.

Судом установлено, що начальник відділу державної виконавчої служби як орган державної влади звернувся до суду з поданням про тимчасове обмеження особи у праві виїзду за межі України з метою реалізації повноважень, наданих йому ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження», якою до функцій органів державної виконавчої служби віднесено здійснення контролю за додержанням своєчасного і повного виконання рішення суду.

Таким чином, у справі виник спір за зверненням суб'єкта владних повноважень із приводу реалізації наданих йому законом функцій та у випадку, який установлений законом, розгляд якого проводиться за правилами адміністративного судочинства, тому зазначена справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

За таких обставин суд касаційної інстанції дійшов висновку, що ухвалені судові рішення підлягають скасуванню із закриттям провадження у справі на підставах, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 205, ч. 1 ст. 340 ЦПК

Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 липня 2009 р.

(витяг)

У серпні 2008 р. начальник відділу державної виконавчої служби Мостиського районного управління юстиції звернувся до суду з поданням про тимчасове обмеження у праві виїзду за межі України П.І.

Заявник зазначав, що у відділі державної виконавчої служби знаходиться на виконанні виконавчий лист, виданий 26 серпня 2005 р. Франківським районним судом м. Львова про стягнення з П.І. на користь П.О. аліментів на утримання сина (2003 р. н.) та дочки (2004 р. н.), в розмірі $^1/_3$ частки із усіх видів заробітку, починаючи з 26 серпня 2005 р. і до досягнення ними повноліття. Також зазначав, що станом на 5 серпня 2008 р. заборгованість П.І. за виконавчим листом становить 9 612 грн. Посилаючись на те, що, незважаючи на вжиті до боржника заходи, він і надалі ухиляється від сплати аліментів, державний виконавець просив обмежити його право на виїзд за межі України до погашення зобов'язань, покладених на нього рішенням суду.

Ухвалою Мостиського районного суду від 19 листопада 2009 р., залишеною без змін ухвалою апеляційного суду Львівської області від 6 квітня 2009 р., подання задоволено. Встановлено тимчасове обмеження права виїзду за межі України П.І. до врегулювання покладених на нього рішенням суду аліментних зобов'язань.

У касаційних скаргах П.О. та П.І., посилаючись на порушення судами норм процесуального права, просили скасувати зазначені ухвали і передати справу на новий розгляд.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіривши наведені в скарзі доводи, колегія суддів дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково.

Згідно зі ст. 15 ЦПК України суди розглядають в порядку цивільного судочинства справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інте-

ресів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Пунктом 4 ч. 1 ст. 17 КАС встановлено, що на спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом, поширюється компетенція адміністративних судів.

Судом установлено, що позивач як орган державної влади звернувся до суду з метою реалізації повноважень, наданих йому ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження», якою до функцій органів державної виконавчої служби віднесено здійснення контролю за додержанням своєчасного і повного виконання рішення суду.

Таким чином, у справі виник спір за зверненням суб'єкта владних повноважень із приводу реалізації наданих йому законом функцій та у випадку, який установлено законом, розгляд якого проводиться за правилами адміністративного судочинства, тому зазначена справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

За таких обставин колегія суддів дійшла висновку, що ухвалені судові рішення підлягають скасуванню із закриттям провадження у справі на підставах, передбачених п. 1 ч. 1 ст. 205, ч. 1 ст. 340 ЦПК.

Керуючись п. 1 ч. 1 ст. 205, п. 4 ч. 1 ст. 336, ч. 1 ст. 340, п. 3 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України касаційні скарги задовольнила частково Ухвалу Мостиського районного суду від 19 листопада 2009 р. та ухвалу апеляційного суду Львівської області від 6 квітня 2009 р. скасувала і закрила провадження у справі.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АР Крим	— Автономна Республіка Крим
ВАТ	— відкрите акціонерне товариство
ГПК	— Господарський процесуальний кодекс України
ДП	— державне підприємство
ДПІ	— державна податкова інспекція
ДТП	— дорожньо-транспортна пригода
ЖК	— Житловий кодекс України
ЗАТ	— закрите акціонерне товариство
ЗК	— Земельний кодекс України
КАС	— Кодекс адміністративного судочинства України
КЗпП	— Кодекс законів про працю України
КК	— Кримінальний кодекс України
КпШС	— Кодекс про шлюб та сім'ю України
СК	— Сімейний кодекс України
СП	— спільне підприємство
ТОВ	— товариство з обмеженою відповідальністю
ЦК	— Цивільний кодекс України
ЦПК	— Цивільний процесуальний кодекс України

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ІН ЮРЕ»

пропонує:

Господарське процесуальне право України : навч. посіб. / В. Л. Костюк, К. М. Біда, В. В. Бонтлаб [та ін.] ; за заг. ред. В. Л. Костюка. — К. : Ін Юре, 2009. — 223 с. — Бібліогр. : 212–218 с.

У навчальному посібнику розкриваються основні положення сучасного господарського процесуального права, зокрема поняття, предмет, метод, принципи, джерела та суб'єкти. Особлива увага приділяється ключовим питанням функціонування господарських судів та здійснення правосуддя у господарських справах, розгляду справ у місцевих, апеляційних та касаційних господарських судах, зокрема справ про банкрутство, а також виконання рішень господарських судів.

Усі питання розкрито з урахуванням положень господарського процесуального законодавства та теорії господарського процесуального права.

Розраховано на студентів вищих навчальних закладів, викладачів, аспірантів, юристів-практиків, адвокатів, суддів та усіх, хто цікавиться питаннями господарського судочинства.

Замовляйте видання за телефонами:

(044) 537-51-20, 537-51-21

або електронною поштою: **sales@inyure.kiev.ua**

Веб-сторінка: **www.shop.inyure.kiev.ua**

Поштова адреса: 01004, м. Київ, вул. Терещенківська, 4б

ПЕРЕДПЛАТА 2010

Видавничий Дім «Ін Юре» пропонує до передплати періодичні видання

Судова практика
Науково-практичний юридичний журнал.
Виходить щомісячно. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 92112.

Суддівське самоврядування
Науково-практичний юридичний журнал.
Виходить 1 раз на 3 місяці. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 37019.

Вісник Конституційного Суду України
Загальнодержавне періодичне видання.
Виходить 1 раз на 2 місяці. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 40842.

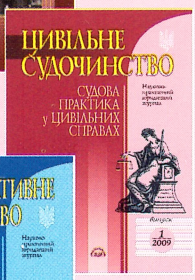

Цивільне судочинство.
Судова практика у цивільних справах
Науково-практичний юридичний журнал.
Виходить 1 раз на 3 місяці. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 94961.

Адміністративне судочинство.
Судова практика в адміністративних справах
Науково-практичний юридичний журнал.
Виходить 1 раз на 3 місяці. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 94963.

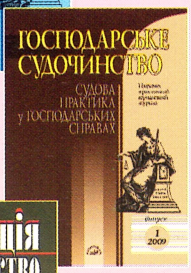

Господарське судочинство.
Судова практика у господарських справах
Науково-практичний юридичний журнал.
Виходить 1 раз на 3 місяці. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 94960.

Санація та банкрутство
Науково-практичний журнал.
Виходить 1 раз на 3 місяці. Передплатний індекс за каталогом УДППЗ «Укрпошта» — 91231.

Замовляйте видання за телефонами:
(044) 537-51-07, 537-51-20
або електронною поштою: peredplata@inyure.kiev.ua,
веб-сторінка: http://shop.inyure.kiev.ua

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО

СУДОВА ПРАКТИКА у ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Передплатний індекс 94961

ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО • СУДОВА ПРАКТИКА у ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

3.2009